

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

БРОЈ 2

ФЕБРУАР 1913

ГОД. XXXIV

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

УНИВЕРЗИТЕТ

ОДСУСТВА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство:
др. Браниславу Петронијевићу, ванредном професору Универзитета, до
5 фебруара о. г. — ПБр. 23188 од 24-I-1913.

др. Браниславу Петронијевићу, ванредном професору Универзитета, до
25 фебруара о. г. — ПБр. 1225 од 29-I-1913.

Светозару Зорићу, редовном професору Универзитета, петнаест дана.
— ПБр. 1659 од 7-II-1913.

СРЕДЊЕ И СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:

Зорку Мијушковићеву, хонорарну наставницу, за учитељицу руског је-
зика у женској београдској гимназији. — ПБр. 524 од 12-I-1913.

Живку Николићеву, за хонорарну учитељицу женског рада у лозничкој
гимназији. — ПБр. 1060 од 26-I-1913.

Радосава Филиповића, архитекту, за хонорарног наставника у IV бео-
градској гимназији. — ПБр. 1210 од 1-II-1913.

Јована Гашића, машинског инжењера, за хонорарног наставника у
Реалци. — ПБр. 1449 од 1-II-1913.

Миту Живковића, проф. у пензији, за хонорарног наставника у жен-
ској гимназији у Београду. — ПБр. 1852 од 8-II-1913.

Душана Јовановића, професора у пензији, за хонорарног наставника
у женској гимназији у Београду. — ПБр. 1852 од 8-II-1913.

Милеву Петровићеву, разредну учитељицу Женске гимназије у Београду, за разредну учитељицу В. Ж. Школе у Београду, по службеној потреби. ПБр. 1674 од 6-II-1913.

Даринку Миловасљевићеву, разредну учитељицу В. Ж. Школе Београдске, за разредну учитељицу женске гимназије у Београду, по службеној потреби. — ПБр. 1851 од 8-II-1913.

Касију Теодосијевићеву, разредну учитељицу женске гимназије, за разредну учитељицу В. Ж. Школе у Београду, по службеној потреби. — ПБр. 1851 од 8-II-1913.

Радомира Павловића, судског писара, за хонорарног учитеља музике у лозничкој гимназији. — ПБр. 1760 од 13-II-1913.

Божидара Радловића, учитеља, за хонорарног учитеља цртања у лозничкој гимназији, — ПБр. 1760 од 13-II-1913.

Момчила Поповића, свештеника, за хонорарног учитеља веронауке у горњомилановачкој гимназији. — ПБр. 1512 од 11-II-1913.

Антонина Крапа, инжињера, за хонорарног учитеља цртања у горњомилановачкој гимназији. — ПБр. 1512 од 11-II-1913.

Петра Тодоровића, апсолв. философа, за привременог учитеља у горњомилановачкој гимназији. — ПБр. 14588 од 12-II-1913.

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одредио је периодску повишицу плате:

четврту, др. Стевану Окановићу, професору женске учитељске школе у Београду. — ПБр. 22162 од 31-XII-1912.

трећу, Бранки Толмачевој, разредној учитељици В. Ж. Школе у Београду. — ПБр. 22894 од 31-XII-1912.

пету, Јосифу Стојановићу, професору јагодинске учитељске школе. — ПБр. 438 од 21-I-1913.

шесту, Миливоју Башићу, професору III београдске гимназије. — ПБр. 1724 од 7-II-1913.

седму и другу, Драгињи Мишићевој, разредној учитељици В. Ж. Школе у Крагујевцу. — ПБр. 1624 од 18-I-1913.

девету, Катарини Јоксимовићки, разредној учитељици В. Ж. Школе у Крагујевцу. — ПБр. 1291 од 11-II-1913.

десету, Сими Златичанину, професору Реалке. — ПБр. 1730 од 9-II-1913.

ОДСУСТВА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство: Лепосави Максимовићевој, наставници женске гимназије у Нишу, до почетка школског рада, — ПБр. 23298 од 1-I-1913.

Карлу Мађејки, в. учитељу чачанске гимназије, четири месеца. — ПБр. 219 од 18-I-1913.

Зорки Ничоти, наставници В. Ж. Школе у Београду, до почетка предавања. — ПБр. 301 од 8-I-1913.

др. Радосаву Јовановићу, супленту III београдске гимназије, 20 дана. — ПБр. 300 од 8-I-1913.

др. Вацлаву Ешнеру, учитељу III београдске гимназије, до почетка предавања. — ПБр. 277 од 9-I-1913.

www.unilib.rs Зорки Радосављевићевој, наставници пиротске гимназије, до 15 фебруара 1913 год. — ПБр. 709 од 19-I-1913.

Јеремији Живановићу, професору II београдске гимназије, до 1 фебруара 1913 године. — ПБр. 979 од 23-I-1913.

Лепосави Рељићи, разредној учитељици В. Ж. Школе у Шапцу, четири дана. — ПБр. 1482 од 9-II-1913.

др. Радовану Казимировићу, скуленту В. Ж. Школе у Београду, 10 дана. — ПБр. 1862 од 12-II-1913.

Јовану Свободи, учитељу I крагујевачке гимназије, 2 месеца. — ПБр. 1892 од 12-II-1913.

Николи Врсаловићу, професору II београдске гимназије, 2 месеца. — ПБр. 1499 од 12-II-1913.

Лепосави Бошковићевој, разредној учитељици женске гимназије, до краја школске године. — ПБр. 1589 од 12-II-1913.

Круни Аћимовићи, разредној учитељици женске гимназије, 5 дана. — ПБр. 2141 од 15-II-1913.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова уважио је оставку: Ани Љ. Христићевој, помоћници женске гимназије у Београду. — ПБр. 537 од 29 I-1913.

ИЗБОР НАСТАВНИКА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је избор:

Светозара Стојановића, свршеног ученика Универзитета, за наставника приватне гимназије у Свилајци. — ПБр. 282 од 12-I-1913.

Јована Чемерићића, апсолвираног филозофа, за наставника приватне гимназије у Прокупљу. — ПБр. 1684 од 8-II-1913.

НАРОДНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:

у Београду:

за учитеља на Дунавском Крају: Димитрија Глигорића, учитеља на Врачару. — ПБр. 953 од 22-I-1913.

за учитеља на Врачару: Ђорђа Којића, учитеља у Топчидеру. — ПБр. 953 од 22-I-1913.

у београдском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Америћу: Владимира Симића, ђака гимназије. — ПБр. 20924 од 11-X-1912.

за вршиоца учитељске дужности у Бељену: Милоша Пантелића, ђака гимназије. — ПБр. 494 од 30-I-1913.

у ваљевском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Лесковци: Милана Васића, свршеног богослова. — ПБр. 693 од 19-I-1913.

WWW.UNILIB.RS за вршиоца учитељске дужности у Орашцу: Божицара Мокрањца, студента права. — ПБр. 694 од 19-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Јабучју: Александра Донковића, студента философије. — ПБр. 798 од 22-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Бањанима: Тихомира Јевтића, ђака учитељске школе. — ПБр. 1123 од 28-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Трстеници: Милорада Ђерића, ђака гимназије. — ПБр. 1079 од 28-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Тврдојевцу: Брацислава Ђорђевића, богослова. — ПБр. 1178 од 28-I-1913.

у врањском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Равној Дубрави: Александра Миљановића, ђака учитељске школе. — ПБр. 22193 од 19-I-1913.

у крагујевачком округу:

за вршиоца учитељске дужности у М. Крчмарима: Милоша Вукадиновића, ђака VII разреда гимназије. — ПБр. 106 од 8-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Котражи: Драгомира Бранковића, богослова. — ПБр. 68 од 4-I-1913.

за учитељског заступника у Трнави: Радована Јеленића, ђака учитељске школе. — ПБр. 158 од 7-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Баточини: Бошка Аћимовића, свршеног богослова. — ПБр. 22030 од 12-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Влачки: Драгољуба Јовановића, ђака учитељске школе. — ПБр. 1042 од 2-II-1913.

за учитељског заступника у Трнави (Доњи Крај): Светолика Нешића, ђака учитељске школе. — ПБр. 1339 од 31-I-1913.

за учитељског заступника у Трнави (Горњи Крај): Александра Живановића, ђака учитељске школе. — ПБр. 1069 од 23-I-1913.

у крајинском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Данидовцу: Војина Стефановића, ђака учитељске школе. — ПБр. 23212 од 9-I-1913.

за сталног учитеља у В. Јасикови: Миливоја Ж. Лазића, пређашњег учитеља. — ПБр. 21174 од 8-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Прахову: Владимира Стојановића, досадашњег поштара. — ПБр. 23209 од 10-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Прахову: Радулку Стојановићку, досадашњу поштаркињу. — ПБр. 23209 од 10-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Копривници: Адама Богосављевића, ђака учитељске школе. — ПБр. 636 од 16-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Корбову: Александра Томића, богослова IX године. — ПБр. 692 од 19-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Корбову: Саву Мијушковића, ђака учитељске школе. — ПБр. 781 од 22-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Корбову: Милеву Данчевићеву, ђака учитељске школе. — ПБр. 642 од 19-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Горњанима: Александра Протића, богослова VIII године. — ПБр. 600 од 22-I-1913.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

у крушевачком округу:

за сталну учитељицу у Крушевцу: Драгу Трипићку, учитељицу на расположењу, по молби. — ПБр. 22678 од 22-XII-1912.

за вршиоца учитељске дужности у Црном Калу: Милојка Стевовића, богослова VII године. — ПБр. 569 од 19-I-1913.

у моравском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Исакову: Светислава Шумаревића. — ПБр. 23288 од 7-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Слатини: Анђелка Бујунџића, богослова. — ПБр. 407 од 13-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Плани: Живојина Ристића, богослова IX године. — ПБр. 691 од 10-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Пчелици: Братислава Марковића, богослова. — ПБр. 397 од 12-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Тропоњу: Драгослава Тодоровића, ђака учитељске школе. — ПБр. 739 од 22-I-1913.

у нишком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Св. Аранђелу: Драгољуба Петровића, ђака учитељске школе. — ПБр. 795 од 22-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Хуму: Душана Томашевића, студента права. — ПБр. 22930 од 8-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у В. Вртопу: Милана Трајковића, ђака учитељске школе. — ПБр. 21582 од 31-XII-1912.

за вршиоца учитељске дужности у Лалинцу: Константина Цветковића, ђака учитељске школе. — ПБр. 144 од 5-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Рутевцу: Бранка Обрадовића, ђака учитељске школе. — ПБр. 408 од 12-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Доњој Трнави: Ђорђа Ђорђевића, ђака учитељске школе. — ПБр. 22066 од 9-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Милушинцу: Животу Петковића, ђака учитељске школе. — ПБр. 644 од 19-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Реснику: Душана Поповића, ђака учитељске школе. — ПБр. 801 од 22-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Јосаници: Михајла Миљевића, ђака учитељске школе. — ПБр. 748 од 22-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Нишевцима: Владимира Јанчића, ђака учитељске школе. — ПБр. 799 од 22-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Црнолевици: Илију Стојљковића, ђака учитељске школе. — ПБр. 797 од 22-I-1913.

у пиротском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Шестигабру: Александра Милановића, ђака учитељске школе. — ПБр. 21857 од 8-I-1913.

за сталног учитеља у Бабушници: Светомира Поповића, свршеног ђака учитељске школе. — ПБр. 21739 од 16-XII-1912.

за вршиоца учитељске дужности у Крупцу: Милована Михаиловића, богослова VII године. — ПБр. 396 од 12-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Церови: Драгутина Антића, богослова IX године. — ПБр. 398 од 12-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Јаловик-Извору: Саву Миличковића, ђака учитељске школе. — ПБр. 434 од 22-I-1913.

за учитељског заступника у Јаловик-Извору: Ђорђа Ђирића, студента философије. — ПБр. 1313 од 31-I-1913.

у подринском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Костајнику: Драгољуба Славковића, ђака учитељске школе. — ПБр. 136 од 5-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Јевремовцу: Божицара Попадића, ђака учитељске школе. — ПБр. 531 од 25-I-1913.

за учитељског заступника у Мајуру: Душана К. Загорца, ђака учитељске школе. — ПБр. 1033 од 28-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Цулинама: Живојина Товаровића, ђака учитељске школе. — ПБр. 1204 од 28-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Драгинуцу: Вука Протића, ђака Богословије Св. Саве. — ПБр. 633 од 18-I-1913.

за сталног учитеља у Царини: Милутина Михајловића, свршеног ђака учитељске школе. — ПБр. 1203 од 28-I-1913.

у пожаревачком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Мелници: Милеву Кострешеву. — ПБр. 21550 од 1-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у М. Градишту: Божицара Николића, ђака гимназије. — ПБр. 359 од 10-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Крепољину: Емилију Милорадовићеву, ђака учитељске школе. — ПБр. 802 од 22-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Ливадици: Велимира Петровића, ђака учитељске школе. — ПБр. 966 од 25-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Табановцу: Душана Крунића, гимназиста. — ПБр. 750 од 2-II-1913.

за сталну учитељицу у Смољинцу: Јелену Науновићеву, учитељицу у оставци. — ПБр. 1150 од 28-I-1913.

у рудничком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Шилопају: Борислава Станковића, ђака учитељске школе. — ПБр. 541 од 15-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Љутовници: Василија Ђирића, ђака учитељске школе. — ПБр. 1151 од 30-I-1913.

у смедеревском округу:

за учитељског заступника у Крњеву: Бранислава Манојловића, ђака учитељске школе. — ПБр. 1070 од 25-I-1913.

у тимочком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Грлишту: Живадина Радосављевића, богослова IX године. — ПБр. 175 од 5-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Белом Потоку: Жарка Павловића, богослова VIII године. — ПБр. 23307 од 8-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Грлишту: Радована Цветића, богослова VIII године. — ПБр. 162 од 5-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Оштрељу: Војислава Паунића, богослова VIII године. — ПБр. 23308 од 7-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Брестовцу: Михаила Стојиљковића, богослова VIII године. — ПБр. 174 од 6-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Метовници: Александра Савића, богослова VIII године. — ПБр. 23303 од 7-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Шарбановцу: Јелисија Андрића, богослова VIII године. — ПБр. 23304 од 7-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Мариновцу: Павла Жижића, ђака учитељске школе. — ПБр. 782 од 22-I-1913.

у топличком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Балајинцу: Василија Поповића, ђака Богословије Св. Саве. — ПБр. 697 од 24-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Рачи: Павла Миленковића, свршеног гимназисту. — ПБр. 616 од 25-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Рачи: Михаила Јонића, свршеног гимназисту. — ПБр. 1095 од 30-I-1913.

у ужичком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Плићама: Миодрага Верговића, учитељског матуранта. — ПБр. 20604 од 17-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Брекову: Јована Ковачевића, ђака учитељске школе. — ПБр. 20603 од 17-I-1913.

у чачанском округу:

за привременог учитеља у Врби: Блажа Поповића, учитеља из Црне Горе. — ПБр. 23282 од 31-XII-1912.

за вршиоца учитељске дужности у Лиси: Чедомира Протића, ђака богословије Св. Саве. — ПБр. 1086 од 30-I-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Павлици: Јована Аранђеловића, богослова VIII разреда. — ПБр. 988 од 27-I-1911.

за вршиоца учитељске дужности у Павлици: Десанку Илићеву, ученицу учитељске школе. — ПБр. 987 од 30-I-1913.

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одредио је периодску повишицу плате:

трећу, Достани Тодоровићи, учитељици у Поточцу, округа моравског. — ПБр. 138 од 9-I-1918.

чету, Божидару Допаћу, учитељу у Жагубици, округа пожаревачког. — ПБр. 100 од 9-I-1913.

арву, Петрији Симићи, учитељици у Лађевцима, округа рудничког. — ПБр. 23233 од 31-XII-1912.

- пету, Лазару Илићу, учитељу у Трновчи, округа смедеревског. — ПБр. 23305 од 9-I-1913.
- пету, Даринки Томићевој учитељици у Крушевцу. — ПБр. 471 од 18-I-1913.
- трећу, Драги Тришићки, учитељици у Крушевцу. — ПБр. 549 од 18-I-1913.
- другу, Михаилу Константиновићу, учитељу у Малој Врањској, округа подринског. — ПБр. 127 од 31-XII-1912.
- четврту, Томи Стојановићу, учитељу у Прокупљу. — ПБр. 446 од 18-I-1913.
- шесту, Петру Михаиловићу, учитељу у Чачку. — ПБр. 745 од 18-I-1913.
- трећу, Олги Петровићевој, учитељици у Миличиници, округа ваљевског. — ПБр. 1874 од 15-I-1913.
- трећу, Марији Недићки, учитељици у Ставама, округа подринског. — ПБр. 23129 од 15-I-1913.
- трећу, Ленки Марковићки, учитељици у В. Орашју, округа смедеревског. — ПБр. 22969 од 31-XII-1912.
- трећу, Христини Симоњићки, учитељици у Вишњици, округа београдског. — ПБр. 23289 од 15-I-1913.
- трећу, Милицу Рајичићевој учитељици у Породину, округа пожаревачког. — ПБр. 540 од 4-I-1913.
- трећу, Магдалени Ђолићки, учитељици у Београду — ПБр. 1213 од 7-II-1913.

ОДСУСТВА

- Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство:
- Олги Гројевој, учитељици у Вешчанима (београдски), 12 дана. — ПБр. 52 од 2-I-1913.
- Катарини Нешићки, учитељици у Осипаоници (смедеревски), 40 дана. — ПБр. 88 од 3-I-1913.
- Драгињи Манојловићевој, учитељици у Леновцу (тимочки), 20 дана. — ПБр. 37 од 3-I-1913.
- Зорки Миловановићки, учитељици у Б. Башти (ужички), 15 дана. — ПБр. 61 од 3-I-1913.
- Јелисавети Лазаревићевој, учитељици у Смедереву 12 дана. — ПБр. 23287 од 3-I-1913.
- Олги Ризнићки, учитељици у Јежевици (чачански), до 1 априла 1913 године. — ПБр. 23309 од 5-I-1913.
- Даница Ђурићевој, учитељици у Гроцкој (београдски), 8 дана. — ПБр. 70 од 3-I-1913.
- Стани Вучковићевој, учитељици у Рогојевцу (крагујевачки), 15 дана. — ПБр. 23316 од 2-I-1913.
- Наталији Круићевој, учитељици у Белотићу (подрински), 8 дана. — ПБр. 23306 од 3-I-1913.
- Љубици Михалачковој, учитељици у Бранковини (ваљевски), 6 дана. — ПБр. 23280 од 3-I-1913.
- Светиславу Јовановићу, учитељу у Тулару (тимочки), 28 дана. — ПБр. 23293 од 3-I-1913.
- Милутину Чакаревићу учитељу у Исакову (моравски), месец дана. — ПБр. 23260 од 31-XII-1912.

- Михаилу Цаклићу, учитељу у Витошевцу (крушевачки), месец дана. — ПБр. 23281 од 3-I-1913.
- Божидару Николићу, учитељу у Доњем Видову (моравски), месец дана. — ПБр. 111 од 4-I-1913.
- Даринки Милетићевој, учитељици у Пироту, два месеца. — ПБр. 113 од 4-I-1913.
- Даринки Поповићки, учитељици у Брезови (чачански), месец дана. — ПБр. 130 од 5-I-1913.
- Милеви Гојковићки, учитељици у Драговцу (пожаревачки), месец дана. — ПБр. 109 од 4-I-1913.
- Јелисавети Марковићки, учитељици у Губеревцу (београдски), док се не стави у пензију. — ПБр. 139 од 5-I-1913.
- Софији Коруповићки, учитељици у Крушару (моравски), месец дана. — ПБр. 114 од 4-I-1913.
- Емилији Милошевићки, учитељици у Пожаревцу, до оздрављења. — ПБр. 226 од 9-I-1913.
- Димитрију Илићу, учитељу у Тулару (ваљевски), 12 дана. — ПБр. 108 од 4-I-1913.
- Милољубу Вобићу, учитељу у Бељајци (моравски), 15 дана. — ПБр. 304 од 8-I-1913.
- Војиславу Младеновићу, учитељу у Сараорцима (смедеревски), до краја школске године. — ПБр. 22086 од 1-I-1913.
- Ненаду Стефановићу, учитељу у Салаковцу (пожаревачки), 20 дана. — ПБр. 374 од 10-I-1913.
- Љубици Михалачковој, учитељици у Браиковини (ваљевски), 12 дана. — ПБр. 320 од 9-I-1913.
- Миљци Бранковићевој, учитељици у Вреоцима (београдски), 36 дана. — ПБр. 352 од 10-I-1912.
- Ленки Марковићки, учитељици у В. Орашју (смедеревски), 29 дана. — ПБр. 163 од 6-I-1913.
- Олиги Гројевој, учитељици у Венчанима (београдски), 13 дана. — ПБр. 202 од 9-I-1913.
- Јелисавети Јечменићки, учитељици у В. Плани (смедеревски), до краја школске године. — ПБр. 279 од 9-I-1913.
- Видосави Живковићевој, учитељици у Јабуковцу (крајински), 10 дана. — ПБр. 213 од 9-I-1913.
- Александри Радуловићки, учитељици у Пироту, месец дана. — ПБр. 369 од 10-I-1913.
- Наталији Цонићки, учитељици у Суботинцу (нишки), до краја школске године. — ПБр. 230 од 9-I-1913.
- Наталији Пикוליћки, учитељици у Коношници (врањски), месец дана. — ПБр. 394 од 12-I-1913.
- Даница Петровићки, учитељици у Ланову (крагујевачки), 15 дана. — ПБр. 507 од 14-I-1913.
- Олиги Лазвићки, учитељици у Заграђу (тимочки), месец дана. — ПБр. 533 од 14-I-1913.
- Јулијани Борђевићки, учитељици у Стојнику (крагујевачки), 40 дана. — ПБр. 474 од 15-I-1913.
- Софији Милојевићевој, учитељици у Ђуприји (моравски), месец дана. — ПБр. 571 од 15-I-1913.

- Софији Петковићевој, учитељици у Осинаоници (смедеревски), 20 дана. — ПБр. 598 од 15-I-1913.
- Јелици Петровићевој, учитељици у Борку (београдски), до 1 фебруара о. г. — ПБр. 635 од 17-I-1913.
- Стерија Васиљевићу, учитељу у Ст. Ацбеговцу (смедеревски), 45 дана. — ПБр. 436 од 15-I-1913.
- Десанки Гојковићевој, учитељици у Рабровици (ваљевски), три месеца. — ПБр. 559 од 15-I-1913.
- Даринки Чавдаревићки, учитељици у Бискупиљу (пожаревачки), месец дана. — ПБр. 648 од 17-I-1913.
- Даринки Карамарковићки, учитељици у Дреновцу (моравски), месец дана. — ПБр. 661 од 17-I-1913.
- Драгињи Ђорђевићки, учитељици у Шарбановцу (тимочки), 26 дана. — ПБр. 630 од 17-I-1913.
- Даринки Костићки, учитељици у Црквенцу (моравски), 40 дана. — ПБр. 1020 од 25-I-1913.
- Ружици Наумовићевој, учитељици у В. Пчелицама (моравски), 20 дана. — ПБр. 1019 од 25-I-1913.
- Милицы Белмаш, учитељици у Михаиловцу (смедеревски), 40 дана. — ПБр. 855 од 21-I-1912.
- Антонији Милицављевићки, учитељици у Д. Милановцу (крајински), месец дана. — ПБр. 847 од 21-I-1913.
- Милицы Јоксимовићки, учитељици у Сибници (београдски), 40 дана. — ПБр. 954 од 24-I-1913.
- Персиди Стојановићки, учитељици у Рашанцу (пожаревачки), 20 дана. — ПБр. 830 од 21-I-1913.
- Павлу Тодоровићу, учитељу у Миријеву (пожаревачки), 10 дана. — ПБр. 1139 од 28-I-1913.
- Милољубу Вобићу, учитељу у Бељајци (моравски), месец дана. — ПБр. 1179 од 29-I-1913.
- Анки Миргићки, учитељици у Шарбановцу (тимочки), месец дана. — ПБр. 906 од 22-I-1913.
- Јелици Петровићевој, учитељици у В. Борку (београдски), месец дана. — ПБр. 1277 од 34-I-1913.
- Ленки Марковићки, учитељици у Вел. Орашју (смедеревски), 15 дана. — ПБр. 1157 од 28-I-1912.
- Драгињи Савићки, учитељици у Крагујевцу, 15 дана. — ПБр. 1031 од 25-I-1913.
- Георгињи Ајхингер, учитељици у Дранђеловцу (крагујевачки), 20 дана. — ПБр. 1158 од 28-I-1913.
- Драгињи Ђорђевићевој, учитељици на Убу (ваљевски), 20 дана. — ПБр. 1181 од 29-I-1913.
- Катарини Петровићевој, учитељици у Ратарима (смедеревски), месец дана. — ПБр. 1156 од 28-I-1913.
- Живки Радосављевићевој, учитељици у Грабовцу (ваљевски), док траје зараза у школи. — ПБр. 1309 од 31-I-1913.
- Светозару Дичићу, учитељу у Лужници (крагујевачки), два месеца. — ПБр. 783 од 19-I-1913.
- Даницы Константиновићки, учитељици на Убу (ваљевски), месец дана. — ПБр. 1461 од 4-II-1913.

- Љубици Косановићи, учитељици у Миријеву (београдски), 50 дана. — ПБр. 1928 од 11-II-1913.
- Даница Красојевићевој, учитељици у Белом Пољу (руднички), 15 дана. — ПБр. 1390 од 13-II-1913.
- Видосави Јовановићи, учитељици у Вишевцу (крагујевачки), месец дана. — ПБр. 1532 од 4-II-1913.
- Косари Костићи, учитељици у Текеришу (подрински), 40 дана. — ПБр. 1929 од 11-II-1913.
- Љубици Бошковићи, учитељици у Београду, месец дана. — ПБр. 1541 од 5-II-1913.
- Десанки Јездићевој, учитељици у Лозовику (смедеревски), 10 дана. — ПБр. 1445 од 4-II-1913.
- Даринки Михајловићи, учитељици у Гор. Ступињу (крушевачки), месец дана. — ПБр. 1958 од 13-II-1913.
- Милунки Николићи, учитељици у Дубокој (пожаревачки), шест недеља. — ПБр. 1654 од 6-II-1913.
- Милица Бранковићевој, учитељици у Вреоцима (београдски), 15 дана. — ПБр. 1812 од 16-II-1913.
- Милутину Савовићу, учитељу у Богатињу (подрински), месец дана. — ПБр. 1720 од 8-II-1913.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова ставио је у стање покоја:

- Грујицу Протића, учитеља у Осечини, округа ваљевског, са пуном пензијом. — ПБр. 63 од 8-I-1913.

ОСТАВКЕ УЧИТЕЉА

- Господин Министар Просвете и Црквених Послова уважио је оставку:
- Душану Арнаутовићу, учитељу у Давидовцу, округа крајинског. — ПБр. 310 од 9-I-1913.
- Борисаву Симићу, учитељу у Тврдојевцу, округа ваљевског. — ПБр. 380 од 15-I-1913.
- Милутину Јанковићу, учитељу у Јошаници, округа нишког. — ПБр. 469 од 15-I-1913.
- Николи Стефановићу, учитељу у Балајинцу, округа топличког. — ПБр. 1023 од 25-I-1913.
- Милутину Дедовићу, учитељу у Табановцу, округа пожаревачког. — ПБр. 817 од 22-I-1913.
- Милошу Радосављевићу, учитељу у Љубишу, округа ужичког. — ПБр. 962 од 29-I-1913.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова разрешио је од дужности:

- Петра Божовића, вршиоца учитељске дужности у Павлици (чачански). — ПБр. 723 од 20-I-1913.
- Лазара Угљаревића, вршиоца учитељске дужности у Лисп (чачански). — ПБр. 725 од 20-I-1913.

- Чедомира Каљевића, вршиоца учитељске дужности у Трнави (чачански). — ПБр. 724 од 20-I-1913.
- Војислава Јовановића, вршиоца учитељске дужности у Јануњи (врањски). — ПБр. 1191 од 29-I-1913.
- Брету Стекића, вршиоца учитељске дужности у Кремнима (ужички). — ПБр. 1197 од 29-I-1913.
- Милеву Кострешевићку, учитељицу у Мелници (пожаревачки). — ПБр. 1078 од 2-II-1913.
- Василија Тасића, вршиоца учитељске дужности у Бабичкој (врањски). — ПБр. 1349 од 31-I-1913.

ПРОМЕНА ПРЕЗИМЕНА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је да промени презиме:

Даринка Живковићева, учитељица из Опарића (моравски), у „Стефановића“. — ПБр. 23193 од 10-I-1913.

РАСПУСТИ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је распуст основних школа:

- у Четережу (пожаревачки), 14 дана, због заразе шарлаха. — ПБр. 49 од 3-I-1913.
- у Водњу (смедеревски), док не престане зараза тифуса. — ПБр. 22 од 3-I-1913.
- у Кленовцу (крајински), 20 дана, због заразе шарлаха. — ПБр. 293 од 9-I-1913.
- у Велесници (крајински), док не престане шарлах. — ПБр. 426 од 12-I-1913.
- у Дубокој (пожаревачки), месец дана, због шарлаха. — ПБр. 680 од 18-I-1913.
- у Брајићу (руднички), месец дана, због шарлаха. — ПБр. 1142 од 28-I-1913.
- у Кучеву (пожаревачки), до даље наредбе, због шарлаха. — ПБр. 955 од 24-I-1913.
- у Велесници (крајински), до 20 фебруара о. г., због дифтерије. — ПБр. 1471 од 4-II-1913.
- у Плавни (крајински), привремено, због заразе тифуса. — ПБр. 147 од 4-II-1913.
- у Медвеђи (моравски), до 20 фебруара о. г., због средњих богиња. — ПБр. 1531 од 4-II-1913.
- у Павловцу (врањски), до даље наредбе, због великих богиња. — ПБр. 1490 од 5-II-1913.
- у Јабучковцу, Плавни, Поповици, Мокрању и Клеповцу (крајински), због заразе. — ПБр. 1646 од 6-II-1913.
- у Бусуру (пожаревачки), од 28 јануара до 10 марта о. г., због заразе шарлаха. — ПБр. 1706 од 7-II-1913.
- у Брежанима (пожаревачки), 15 дана, због заразе шарлаха. — ПБр. 1707 од 7-II-1913.
- у Остри (руднички), месец дана, због заразе мрасе. — ПБр. 1643 од 9-II-1913.

НОВА ОДЕЉЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је да се отвори :

друго одељење основне школе у Ораовици, округа врањског. — ПБр. 15897 од 28-VIII-1912.

шесто одељење основне школе у Гроцкој, округа београдског. — ПБр. 13959 од 26-VIII-1912.

четврто одељење основне школе у Крчину, округа моравског. — ПБр. 15786 од 25-VIII-1912.

УПРАВИТЕЉИ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да дужност управитеља основне школе у Палилули - Београд привремено врши г. Стеван Зарић, учитељ. — ПБр. 60 од 2-I-1913.

за управитеља основне школе у Горњој Трешњици, округа подринског, постављен је г. Живојин Ђорђевић, а досадашњи управитељ г. Голуб Марјановић, разрешен је. — ПБр. 570 од 15-I-1913.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

— У вези са својом одлуком ПБр. 22114 од 1 децембра прошле године, а на предлог управника Државне Штампарије, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да цена сликама популарног издања Државне Штампарије буде за продају : 0·25 динара у већем формату, од комада, и 0·20 динара мањи формат с тим, да се државним и општинским властима даје 20% попушта, кад одједном купе најмање десет комада исте слике. — ПБр. 154 од 3 јануара 1913 године.

— На основи чл. 43 и 54 закона о народним школама, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је, да Јелена Петковићка, Згорка Стаменковићка, Десанка Милутиновићева и Драгиња Поповићка, учитељице народних школа могу вршити болничарску дужност и радити као милосрдне сестре у војним болницама новоослобођених крајева с тим, да после поднесу доказе, да су заиста те послове вршиле. — ПБр. 134, 171 од 7 јануара и 205 од 9 јануара 1913 године.

— На основи чл. 13 финансијског закона за 1912 годину, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да се из државне готовине изда помоћ приватним гимназијама, и то : приватној гимназији у Алексинцу 1062 динара, приватној гимназији у Свидајци 750 динара, приватној гимназији у Прокупљу 750 динара, приватној женској гимназији у Нишу 600 динара и приватној гимназији у Књажевцу 1000 динара. — ПБр. 23341, 23342, 23343, 23344, и 23345 од 31 децембра 1912 године.

— Према извештајима директора потпуних гимназија, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је : 1) да се виши течајни испит јануарског рока ове године, почев од 20 јануара, полаже у гимназијама :

Другој Београдској, Трећој Београдској, Реалци, Нишкој, Зајечарској, и Првој Крагујевачкој; 2) да у Реалци у комисију уђу г.г. Петар Типа директор, за математику, Милан Дукић за физику и Миодраг Ристић за француски језик, оба професори Прве Београдске Гимназије; 3) да приправници Ужичке Гимназије буду упућени у једну од гимназија у којој ће се полагати виши течајни испит, сваки приправник по своме избору и 4) да комисија Друге Београдске Гимназије држи испит у згради Женске Гимназије. — ПБр. 747 од 18 јануара 1913.

— Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је, да г-ца Наталија Аксентијевићева, учитељица из Бојника, округа врањског, врши дужност болничарке у Приштинској војној болници, а г. Глигорију Крајчићу, учитељу из Смедерева, одобрено је, да се од 3 јануара о. г. па док буде службена потреба захтевала, бави у Нишу, као добровољни чиновник у Главном Стоваришту Храме. — ПБр. 544 и 484 од 15 јануара 1913 године.

— Према предлогу директорову, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је, да приватна гимназија у Краљеву почне редовна предавања од 16 јануара ове године. — ПБр. 525 од 16 јануара 1913 године.

— С обзиром на политичке прилике у којима се земља налази, као и на то, што је знатан број наставника средњих и стручних школа заузет разним дужностима у војсци, те је немогуће предвидети кад ће и да ли ће школе уопште моћи у овој школској години продужити врекипути рад — на основи чл. 39 закона о средњим школама, с обзиром на чл. 23 закона о Богословији, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да се у оним школама, у којима се редован рад не би могао продужити, на крају ове школске године подвргну испити из разреда у који су уписани, сви ученици који се пријаве за тај испит, осећајући довољно спреме за њ. — ПБр. 774 од 18 јануара 1913 године.

— Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да се Професорском Друштву изда на име помоћи (1000) хиљаду динара одсеком. — ПБр. 703 од 31-XII-1912 године.

— На основу мишљења Савета Филозофског Факултета Бр. 91 од 1 маја 1912 године и извештаја Ректора Универзитета од 4 маја те године Бр. 1518, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је: да се „Увод у науку о језику“ од проф. др. В. Поржезинскога, у преводу г. Миливоја Поповића, професора Војне Академије, штампа о трошку Државне Штампарије у 500 примерака у формату и слогу уобичајеном за уџбенике Универзитета. — ПБр. 8456/1912 од 20 јануара 1913 године.

— У вези са својом одлуком ПБр. 22200/1912, а према представи Управника Народнoг Позоришта, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да се остатак кредита за помоћ путничким позоришним дружинама подели на пет једнаких делова и да се по један део изда дружинама: *Гундулић*, *Стерија*, *Трифковић* и *Тоша Јовановић*. О петоме делу донеће се одлука доцније. — ПБр. 790 од 22 јануара 1913 године.

— На основи чл. 7 и 9 закона о средњим школама, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одредио је г. Михаила Бобића, директора IV београдске гимназије, да изврши преглед приватних гимназија у Београду и о томе поднесе извештај. — ПБр. 869 од 21 јануара 1913 године.

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је, да г-ђа Драга Бранковићка, учитељица у Островици, г-ца Даринка Алексићева, учитељица у Јелашници и г-ца Драга Јанковићева, учитељица у Прџловици, могу вршити болничарску дужност у новоослобођеним крајевима. — ПБр. 772 од 19 Јануара 1913 године.

— Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је г. Живојину Дачићу, управнику Државне Штампарије, да се после прекида примирја стави на службу команди III Армије, где је био за време рата. — ПБр. 832 од 21 јануара 1913 године.

— У вези са одлуком ПБр. 832 од 21 јануара 1913 године, Г. Министар Просвете и Црквених Послова наредио је, да уредник „Српских Новина“ буде г. Риста Одовић, професор, до даље наредбе. — ПБр. 930 од 23 јануара 1913 године.

— Према указаној потреби, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да се привремено упуते на рад: у II београдску гимназију г.г. Павле Софрић, професор IV гимназије, Коста Костић, професор Реалке, Милош Московљевић, професор III гимназије и Михаило Драгић, суплент I београдске гимназије; у I београдску гимназију, г.г. Радосав Ружичић, професор Више Женске Школе, др. Борисав Лоренц и Милорад Полић, професори II београдске гимназије и Сима Марковић, суплент III гимназије; у Реалку, г.г. Светислав Обрадовић, професор IV гимназије, Миодраг Ристић и Владан Јовановић, професори I гимназије и Драгомир Глишић, учитељ III гимназије; у IV гимназију, г.г. Владислав Росић, др. Светомир Ристић, Бошко Бошковић и Владимир Маринковић, наставници III гимназије. — ПБр. 1055, 1155, 1365 и 1366, од 1 фебруара 1913 године.

— На предлог управника Народног Позоришта, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да се последња петина суме одређене на помоћ путничким позоришним дружинама за 1912 годину, изда дружини „Јоаким Вујић“. — ПБр. 1391 од 4 фебруара 1913 године.

— На предлог Одбора женске приватне гимназије у Нишу, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је, да г. Милутин Татић, професор, заступа директора поменуте школе, док се директор не врати са војне дужности. — ПБр. 1177 од 5-II-1913 године.

— На основи чл. 54 закона о средњим школама, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да за сада почне рад у Београду у овим основним школама: мушкој и женској на Теразијама, мушкој и женској на Западном Врачару, мушкој и женској на Смедеревском Бџерму, мушкој на Крагујевачком Бџерму и у мушкој у Топчидеру.

У тим школама радиће ови наставници: *на Теразијама* (мушка школа): IV разред Петар Јосимовић, III разред Димитрије Милентијевић, II разред Косара Радојевићка, I разред Марцјола Лазаревићка; (женска школа): IV разред Јелена Симићка, III разред Аика Карајовановићева, II разред Милева Станојевићка, I разред Љубица Ђорђевићка; *на Западном Врачару* (мушка школа): IV разред Урош Благојевић, III разред Илја Радосављевић, II разред Никола Чолаковић, I разред Никола Соколовић, (женска школа): IV разред Сара Станићева, III разред Јерина Соколовићка, II разред Перка Јаковљевићева, I разред Даница Милетићева; *на Смедеревском Бџерму*

(мушка школа): IV разред Светислав Ивковић, III разред Михаило Миленковић, II разред Марија Чолаковић, I разред Џаја Веспићка; (женска школа: IV разред Даринка Чабрићка, III разред Јелена Дамњановићка, II разред Живана Срећковићева, I разред Лепосава Радишићка; *на Крагујевачком Берму* (мушка школа): IV разред Михаило Грујићкић, III разред Светозар Живковић, II разред Даница Лукићка, I разред Персида Стомићка; и *у Тошчидеру*, III и IV разред Стеван Ђорђевић, I и II разред Вукосава Којићка. — ПБр. 1154 од 9 фебруара 1913 године.

— Г. Министар Просвете и Црквених Послова изменио је своје одлуке од 31 децембра 1912 год. ПБр. 23341, 23342, 23343, 23344 и 23345 и одлучио, да се помоћ приватним гимназијама за 1912 годину раздели овако: алексиначкој гимназији 622 динара, књажевачкој гимназији 560 динара, свилајначкој гимназији 420 динара, нишкој женској гимназији 340 динара и прокуначкој гимназији 420 динара. — ПБр. 923 од 8 фебруара 1913 год.

— На основи чл. 141. закона о средњим школама, чл. 9, 10, 11 и 14 закона о професорским испитима од 29 јануара 1880 године и чл. 1, 2, 3, 5 и 17 правила о полагању професорских испита од 20 јануара 1881 године ПБр. 325, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је г. Љубомиру Рајићу, супленту Београдске Реалке, да у току фебруара месеца може полагати професорски испит из групе Догматичког и Моралног Богословља, Св. Писма, Црквене Књижевности, Словенског и Руског језика. У испитну комисију одређени су: за председника, протопрезвитер г. Стеван Веселиновић, ректор Богословије Св. Саве, а за чланове, г. г. протопрезвитер Добросав Ковачевић, професор Богословије, протопрезвитер Божа Јовановић, хонорарни професор Богословије, др. Јован Максимовић, професор у пензији и Јеремија Живановић, професор II београдске гимназије. — ПБр. 18589/1912, од 11 фебруара 1913 године.

— Г. Министар Просвете и Црквених послова одобрио је, да се у Шабачкој Гимназији отвори ове године и VII разред. — ПБр. 1858 од 14 фебруара 1913 године.

РАСПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Свима установама просветним и црквеним

И ако у данашњим данима стојимо пред решењем врло важних и судбоносних питања, којима је упућена и треба да је упућена сва пажња свих просветних синова наше земље, ипак се дешава и налази се — са задовољством истичем — мален број људи и посленика државних који, занемарујући тај велики и општи интерес земље и народа нашег, доспевају да своја питања, потпуно личне природе, па и питања своје личне амбиције, истичу и траже њихово решење.

Да би томе учинио крај, те да би се тако несметано могла обратити сва пажња важним државним као и хитним просветним питањима у повереном ми Министарству, налазим за потребно саопштити свима старешинама

поверених ми надлештава и свима школским властима, да се ситна лична питања, нарочито безначајни сукоби међу чиновницима просто неће узимати у поступак.

Према онима, који би, и преко ове моје наредбе, изазвали својим представкама излишну административну радњу, предузеће се потребне законске мере.

Ову наредбу изволите саопштити свима државним службеницима у повереном Вам ресору.

ПБр. 842.

20 јануара 1912 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић с. р.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ О КЊИГАМА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова решењем својим од 4 фебруара ПБр. 1403, одобрио је, да се књига: „Упутство за предавање српског језика у припремном разреду наших Утраквистичких школа“, од проф Софронија Симића, може набавити за књижнице стручних и народних школа.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

НАСТАВА И КУЛТУРА

НАУКА И ФИЛОЗОФИЈА И ЊИХОВ УЗАЈАМНИ ОДНОС

од

Николе М. Поповића

Новија Филозофија (од Декарта па до наших дана) разликује се од старе (грчке) по томе, што је тек у новије доба постављен проблем Науке, па тиме и проблем њеног односа према Филозофији. Декарт, тражећи у својим „Медитацијама“ једну једину извесну истину, ставља у почетку све научне истине у сумњу и тиме оснива први пут нову Науку, Науку о самом сазнању, познату под именом Теорија Сазнања. Од тог доба па до данас проблем односа Науке према Филозофији стоји у средишту филозофског интереса, и по томе је Декарт с правом назват оцем Нове Филозофије.

Ова расправа има задатак да покаже у чему се састоји проблем Науке и њеног односа према Филозофији. У том циљу ми ћемо узети у обзир четири могућа решења ових проблема која су позната под именом: позитивизам, мистицизам, критицизам и реализам. Прва два решења су негативна, јер или негирају Филозофију поред Науке (позитивизам) или обрнуто Науку поред Филозофије (мистицизам) и тиме негативно решавају наш проблем односа Науке према Филозофији. Друга два решења пак јесу позитивна: она признају и Филозофију и Науку и дају позитивна решења нашега проблема, али се разликују у схватању како Филозофије тако и Науке. Резултат овог нашег излагања пак биће тврђење да је реализам једино тачно решење нашег проблема.

Пре него приступимо излагању ових решења морамо се упознати са појмовима Науке и Филозофије: шта је Наука, а шта Филозофија?

Човек има поред осталих и ту способност да о стварима око себе и појавама у себи доноси тачне судове, да мисли. Такви су судови: сто је округао, зид је бео; жалостан сам и т. д. Способност човековог мишљења изражава се, дакле, у доношењу судова, у суђењу о стварима.

Ово суђење човек врши и несвесно по извесним законима који се такође могу изразити у форми судова, а који представљају норме којих се нормалан човек мора при суђењу придржавати, ако хоће да претендује на тачност својих судова. Те су норме познате под именом закони мишљења; то су можемо рећи истине о које се човек при суђењу не сме да огреша. Тако на пр. сваки када донесе један суд мора о томе да води рачуна да је свака ствар оно што је, да је себи идентична; отуда се и идентичност сваке ствари са собом назива закон, *став идентитета*. Исто тако је немогуће донети о једној ствари суд којим би се њој у исто доба приписивале супротне особине, јер би се тиме тврдило да једна ствар у исто доба и јесте и није; то би било тврђење једне противречности, а немогућност тврђења једне противречности јесте опет један закон мишљења, познат под именом *став противречности*. Поред ова два закона мишљења имамо још два, позната под именом став разлога и став искључења трећег. Први гласи да свако тврђење мора да има разлоге који гарантују његову истинитост, а други да поред два супротна тврђења, не може да се замисли неко треће.

Ова четири закона се исто тако могу изразити у форми судова, као год што је то случај са судовима о стварима око нас. Али докле је за истинитост наших судова о стварима потребно прво, да смо те ствари ма кад опазили, констатовали нашим чулима, т. ј. да смо о њима стекли искуство и друго, да смо при доношењу суда о њима правилно применили горње логичке законе, дотле је истинитост логичких закона апсолутно независна и од искуства нити пак од правилне примене неких других виших закона. Они су, дакле у, својој вредности независни од искуства и у тој њиховој независности састоји се њихов *логички априоритет*. Али они ипак не чине изузетак од логичког закона горе наведеног под именом става разлога; на против и њихова истинитост има разлога, а тај је што се њихова супротност, њихова неважност, неистинитост не може замислити: они су дакле разлог самих себе, они су саморазлози, аксиоме. Тих аксиома тврди се да има и у другим Наукама, математичким и природним. Скуп тих аксиоматичних закона у свима областима Науке омогућавају наше мишљење, доношење судова о објектима дотичних наука, и сачињавају оно што се назива *разумом*. Под појам разума спадају, дакле, све оне истине које за своју истинитост не потребују искуство, које су дакле априорне у горе наведеном логичком смислу. Или, другим речима, логички априоритет јесте битна ознака појма *разум*.

Откуда пак да судови које ми својим разумом, мишљењем, доносимо о стварима важе за ове ствари и у коме смислу они важе, шта управо значи та важност, њихова истинитост или објективна вредност, то је једно врло важно и врло тешко питање, познато под именом проблем односа мишљења према бићу, и као што ћемо видети, проблем

односа Науке према Филозофији своди се у крајној инстанцији на овај метафизички проблем мишљења и бића. Ну о томе доцније; главно је за сад да смо се упознали са појмом мишљења и с појмом логичког априоритета, који се не сме мешати са појмом психолошког априоритета, т. ј. учењем о урођености идеја, појмова.

Овом се истом способношћу суђења о стварима служи и научар у своме испитивању, као и обичан човек у свакодневном животу. Само докле обичан човек суди сасма произвољно, без методе, без плана и без искључиве тенденције истинитости својих судова, докле научар првобитно посвећује своју пажњу одређеној групи објеката, тежећи да њихове међусобне односе изрази у тачним судовима, у ком циљу он дела по нарочитом плану и примењујући нарочите методе; отуда излази битна разлика између обична човека и научара, а која лежи у томе што су судови обична човека без икакве међусобне везе, док судови научара чине један уређени систем судова, у коме сваки суд стоји у вези с осталима, тако да истинитост тих судова само од те узајамне везе зависи и од ње произлази. Отуда можемо са Ердманом да дефинишемо Науку као један уређени спој од истинитих и вероватних судова, који стоје у међусобној зависности, и од начина испитивања који воде таквим судовима¹.

Али не ма која група објеката омогућава о себи горе описана испитивања, науку, већ, као што видесмо за мишљење, тако и за објекте морају важити извесни закони, да би се о њима могао извести систем уређених судова који зависе једни од других т. ј. да би о њима била могућа Наука. Кад бих на пр. ја узео и пребројао колико књига имам у својој библиотеци, од којих су писаца, шта која књига стаје, како је укоричена и т. д., ја бих то све изразио у одређеним судовима, али сви ти судови не би стојали ни у каквој вези; јер ни међу њима, израженим објектима нема икакве везе, те према томе не би образовали Науку. Да би, дакле, била могућа Наука у горе означеном смислу, мора да постоји исто тако једна законитост ствари; као што постоји и законитост мишљења. Одређени објекти, стојећи са одређеним објектима у одређеним просторним и временим односима, изазивају на њима одређене промене: та сталност у времену, та непроменљивост у промени, или, како се Рил згодно изражава, та ванвременост у времену, јесте законитост. Где год дакле нађемо извесну групу објеката који стоје у сталним просторним и временим односима, ту је одмах у односу на ту групу објеката могућа Наука. Па пошто сви објекти у нашем искуству припадају већ као предмет испитивања појединим Наукама онда се питамо какав би задатак имала Филозофија поред Науке? Сетимо ли се од којих услова од стране објеката зависи могућност Науке, онда

В. Erdmann: Logik.

www. Не нам одговор на ово питање бити одмах јасан. Свака Наука мора, као што рекосмо, да има своје објекте; ови пак морају стојати у међусобним сталним (законским) временим и просторним односима. Објект, простор, време, промена, закон, то су све појмови од којих полази свака Наука, те отуда је јасно да о њима не може да да рачуна ниједна од Наука, из чега излази да мора да постоји једна нарочита Наука која ће да нам да рачуна и о тим последњим и полазним појмовима сваке Науке, а та је Наука Филозофија. Ти последњи научни појмови, како рекосмо, означају се именом материјалне претпоставке Науке, и, као што ћемо додније видети, од разног схватања тих материјалних научних претпоставки зависи и схватање Филозофије.

Да би нам још јаснијим постао овај однос Науке и Филозофије, послужимо се једним примером, којим се и Ердман у истом циљу служи у својој Логици. Њутн, пошто је у своме главном делу дефинисао извесне научне појмове, вели да појмови простора, времена, кретања и т. д. не потребују дефиниција, јер су свакоме јасни и разумљиви. Тако Њутн, т. ј. научар. Кант пак одмах у почетку свога дела ставља питање: шта су простор и време; јесу ли то празне форме поред ствари, и у којима се ове налазе, или су то пак саме особине ствари и т. д. Тако дакле Кант, т. ј. Филозоф. Научар, можемо рећи, има да нам да одговор на питања која се односе на извесну групу објеката; филозоф пак третира питања која се односе на целину реалности. Овај наш пример са Њутном и Кантом показује не само шта је Филозофија за разлику од Науке, већ нам уједно потврђује немогућност Науке без Филозофије.

У томе би се састојао задатак Филозофије у колико је она теориска; т. ј. то би био задатак тако-зване теориске Филозофије. Али има и других питања, која од вајкада муче човекову душу и чији одговор исто тако имамо да очекујемо од Филозофије.

Да би разумели тај нови задатак Филозофије, морамо себи да ставимо једно опште питање, а на име: откуда долази то да ми стављамо себи питања у односу на стварност, и зашто нас мучи чежња за одговором тих питања? Одговор лежи у томе, што човек првобитно наилази у свету факта која стоје међу собом у противречности, т. ј. он наилази на немогућности, па пошто су противречности немогуће у свету, јер би иначе сам свет био немогућ, то он ставља себи задатак да покаже привидност тих немогућности, тих противречности. Човек се дакле у овом случају налази пред дилемом или да негира егзистенцију света т. ј. да ову огласи за привид, или пак да укаже привидност немогућности, противречности или, разумљивије речено, привидност чуда. То би био и у томе би се састојао теориски задатак Науке и Филозофије. Наука и Теориска Филозофија, можемо рећи, имају задатак, да логички оправдају егзистенцију света, и из ове велике антиномије између егзи-

стендије света и противречности у њему постају сва посебна њихова питања. Али човек nailази на још једно чудо у свету, које се још мање слаже са егзистенцијом света, него немогућност сама, а то је *зло у свету*. Ова друга антиномија већа је него она прва, јер свет са немогућностима био би немогућ, раван ничему, али свет чији би корен био зло био би испод ничега: у првом би случају вредност света била равна нули, у другом пак она би стајала испод нуле. И ова друга антиномија изгледа и дубља и нерешљивија, јер нити смо у стању да огласимо зло за привид, као у првом случају, нити пак можемо негирати егзистенцију света. Само онај ко постане свестан ове у нерешљивости саојој страшне антиномије, само онај ко себи може да престави силно логично дејство *зла* против егзистенције света, тај ће моћи разумети зашто су у току развоја Филозофије јављали се и такви системи, који су егзистенцију света оглашавали за привид, или пак циљ светског развића тражили у његовом уништењу. Ми се овде не можемо упуштати у ово сасма деликатно питање; само нека нам буде допуштено да укажемо на то, да је прва врста решења, т. ј. огласити егзистенцију света за привид, немогућа из два разлога: прво што то не би управо значило решити проблем, већ га избећи и друго што би тиме тврђена вечност зла, а пошто оно и као привид не губи од своје негативне вредности то би и сама антиномија, уместо да буде решена, у ствари била повећана. Шта више изгледа да би се овде сасма супротно морало да поступа, па да се тврди да ми баш за то морамо да тврдимо реалитет света, јер би само у таквом свету могли да нађемо вредност зла и друго што би само реалан свет имао моћи да искорени зло из себе. Али исто је тако, изгледа, невероватно и песимистичко решење Шопенхауерово, који учи да корен злу постоји у самој битности света, да зло пада уједно са битношћу света и да се према томе циљ света састоји у његовом уништењу. То је конзеквентно, јер ако је збиља *зло* биће света, онда слествено спас од зла значи уништење зла, т. ј. уништење света, ал' то није тачно, јер такав је свет немогућ: оно што не треба да постоји исто тако је немогуће као и оно што не може да постоји. Зло мора да има извесну улогу у овоме свету, без њега свакако не би могло да постане оно што свет у своме развићу има да оствари и у овом смислу чак и бол мора да има извесну вредност. Али о томе не можемо више.

То су две, дакле, природне антиномије, а не вештачке, и оне су првим мислиоцима пале у очи, те отуда имамо у равнијој Филозофији система, који се директ на њих односе. Ми ћемо ове антиномије назвати, прву логичком, а другу етичком. У односу на прву антиномију имамо у Грчкој Филозофији један систем који у ствари представља негативно решење логичке антиномије: Елеаћани су на име из факта противречности закључили директ на привидност егзистенције света, као

што су индиски филозофи у односу на другу, етичку антиномију дали горе описано негативно решење т. ј. из факта зла у свету негиралн егзистенцију света, огласили је за привид, за сан.

Данас се пак не приступа директ овим двома антиномијама, већ су се оне распаде у масу мањих проблема, те Наука и теориска Филозофија имају задатак да прву антиномију реше позитивно и то у том смислу што ће покасти привидност немогућности, противречности и тиме дати логичко оправдање света. Како има друга, етичка антиномија да се реши, о томе овди не можемо говорити. Толико је сигурно, да се она апсолутно не може решити независно и без предходног решења прве логичке антиномије: тек кад теориски филозоф буде и директно и индиректно утврдио егзистенцију света т. ј. директно показао у чему се састоји битност његова и индиректно утврдио несумњивост тога т. ј. показавши привидност свију немогућности, противречности, тек онда ће нам постати, можда као од себе јасна и разумљива и друга етичка антиномија. После овога нама је јасно када Петронијевић велико своје дело „Принципи Метафизике“, о коме ће доцније више бити речи, почиње речима: *Die erste Frage, die sich der Philosoph im Anfang seiner grossen und ausserordentlicheu Untersuchungen zu stellen hat, lautet: existiert wirklich etwas?* На ово питање, као што смо видели, мора сваки озбиљан мислилац у толико пре у самом почетку да одговори, јер као што смо видели обе се горње антиномије решавале и у негативном смислу т. ј. негирала се егзистенција света.

Да ли је могуће решење ових проблема Науке и Филозофије и на који начин и у ком је смислу могуће то решење, као и питање како има да се замисли ближи однос Науке према Филозофији, та ће нам питања у току ове расправе постати јаснијим, а за сад је главно да смо увидели шта је Наука, а шта Филозофија и у чему се састоје њихови проблеми као и по чему се исти разликују, после чега можемо прећи на излагање она четири могућа решења нашег главног проблема, проблема односа Науке и Филозофије.

* * *

Као што смо још у почетку видели, од четири решења нашега проблема, два су негативна и два позитивна. Прва се састоје у негиралу или Науке поред филозофије или обрнуто, а друга два признајући и Науку и филозофију разликују се по разном схватању Филозофије; позитивизам и мистицизам дају негативна решења, а критицизам и реализам позитивна.

Позитивизам негра филозофију поред Науке и то из два разлога: прво што је филозофија по њему немогућа, а друго што је сувишна. Она је немогућа, тако би тврдио позитивиста, јер о објектима на које се односе филозофска питања не можемо имати никакво искуство, а

без искуства нема сазнања; дакле филозофија је немогућна. Али она је и сувишна, продужио би позитивиста, јер шта се мене тичу ствари које леже с оне стране искуства: такво знање и кад би било могуће не би имало никакве вредности, јер се не би могло искористити ни у ком смислу: нити би могли на основу њега да градимо нове путеве, нове фабрике и т. д.; једном речи то би знање било некорисно, те отуда и сувишно. Оно не би било у стању да нам олакша живот; од њега се не би могло живети, те отуда и ти „ванискуствени објекти не драже моју жељу за сазнањем.“

Као што видимо, позитивизам се не труди толико да докаже немоћност филозофије, већ се у главном позива на некорисност филозофског сазнања, те отуда изводи њену сувишност, по чему се он и разликује од критицизма, који као што ћемо видети, немогућност Метафизике хоће да докаже.

Али основна теза позитивизма, на име да и филозофија, ако хоће да постоји као Наука, мора да има ослоња на искуству, јесте апсолутно оправдана и опште призната. Ми ћемо доцније видети, да се ова теза признаје данас чак и од стране оне врсте филозофа, који су некада не само одрицали потребу филозофије за искуством, већ су се и одликовали презирањем искуственог сазнања, а то су мистичари. Бергзон н. пр. за разлику од немачких мистичара Фихтеа и Шелинга, не само да не одбацује искуство као извор сазнања, већ шта више учи могућност искуства апсолутнога. Ну о томе доцније. Што се тиче другог позитивистичког тврђења, да је филозофија сувишна, јер би њено сазнање било некорисно, те као такво „не дражи жељу за сазнањем једног позитивисте“, то се тврђење по нашем мишљењу, не може да лобија: ко нема других потреба, да не кажем виших, осим оних који у тесној вези стоје са нашим материјалним животом, ко не чезне за сазнањем ради самог сазнања, као што велики Аристотелес учаше, тај има право да тврди да се њега „некорисне истине“ не тичу, ал' тај мора да призна да има можда људи којих се оне тичу, који за њима чезну и чије сазнање „њихову жељу за сазнањем дражи“. Ово тврђење дакле исто је толико безопасно, без вредности, колико је и оправдано. У сваком случају овди се могу применити и лако разумети много цитиране Фихтеове речи: *Was man für eine Philosophie wählt, das kommt darauf an, was man für ein Mensch ist... Zum Philosophen kann man nicht erzogen werden; zum Philosophen muss man geboren sein.*

Оваква мишљења о филозофији била су нарочито у половини прошлог столећа владала у ондашњим научним круговима. Али не само да је се тада филозофија негирала, она се тада подцењивала. Ко би се у оно доба, тако карактерише Рил средину прошлог столећа, „усудио да говори о филозофији, био би исмејан, да траћи своје време

www.JUNILIB.RS
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

бавећи се тако нечим као што је алхемија¹. Филозофија се онда сматрала као једна изумрла форма органског живота; она припада прошлости, а будућност припада само Науци: у Науци пулсира прави живот; од ње имамо очекивати решење свију загонетки света и живота. „Сваки ма како безначајни научар из оног доба“ вели Рил даље, „какав филолог мислио је да има право да са подцењивањем гледа на Науку једнога Канта и Платона“. Колико се онда ишло у подцењивању филозофије, нек нам послужи следећи пример, који и Рил у поменутом своме делу у истом циљу наводи: кад је Роберт Мајер, проналазач принципа одржања енергије, да при свима квалитативним променама енергије у природи њихов квантитет остаје исти, покушао да овај став осим помоћу искуства докаже и дедуктивно, онда му је било добачено, да је почео да се *подмигује са метафизиком*. Нама је познато, да је дедукција збиља главна метода Филозофије, али она није искључиво филозофска метода, већ се ње ни сама Наука не може да лиши. Велики обновилац Наука Галилеји извео је своје законе падања првобитно на дедуктиван начин, па их је тек после оверавао експериментом. Да сва тела падају једнаком брзином, то изводи Галилеји на следећи начин. Кад би лакша тела падала спорије од тежих, онда би једно лако тело и једно тешко заједно требали да падају средњом брзином. Пошто то није случај, излази да сва тела падају истом брзином, и да разлика у брзини долази од отпора медијума, ваздуха, кроз који падање бива. Овај нам пример показује колико се онда далеко у подцењивању ишло и како је ондашње мишљење било једнострано и погрешно.

Тако се у главном мислило у оно доба. Колико је пак дуго владало ово мишљење у другој половини прошлог столећа, о томе постоје разна гледишта. Један знаменити историчар вели Штумпф², означаје целу другу половину прошлог столећа као једно нефилозофско доба испуњено позитивизмом, и тек у данашњим данима Филозофија добија полета. Штумпф побија ово мишљење на истом месту и тврди да се филозофска мисао почела да буди већ у шестој и седмој деценији прошлог столећа, када су ступили на позорницу Фехнер и Лоце, који се ни у ком случају не могу бројати у позитивисте. Ми овде можемо само додати, да се Штумпфово мишљење несумњиво мора да призна за тачно, јер су и Фехнер и Лоце били мислиоци који су имали смелости да мисле и о неискуственим објектима, те их према томе морамо бројати пре у метафизичаре, него у позитивисте.

Па ипак оно доба није било без филозофије; онда је на име био у Немачкој материјализам у жеку, као што је то био случај с позити-

¹ Ово и остали наводи Рилових мисли из његовог дела: *Rehl, Gegenwart der Philosophie*.

² C. Stumpf: *Die Wiedergeburt der Philosophie*, стр. 6.

визмом у Француској. Али то је доба иза нас и оно има само још историску вредност. Позитивизам је, овде усвајајам реч Штеенбергову¹, исто тако постао у Француској Филозофијом масе као што је то случај са материјализмом у Немачкој.

Данас пак ствар стоји сасвим друкчије. Изгледа да би се могло рећи да данас Наука преживљује исту судбину коју је филозофија имала у прошлом столећу: судбину негирања и подцењивања. Данас се не тврди преживелост филозофије, али се говори о „банкротству“ Науке. „Реч банкротство Науке, вели Паулсен“, ма како да је претерана и у једном смислу нетачна садржи ипак један момент истине: Науке нису испуниле сва она очекивања која су од стране позитивиста на њих полагане... Шта више може се рећи, оне су нас у све веће помрчине заводиале и т. д.²“

Ја наводим ове речи да би показао супротност између мишљења из оног доба и оних који данас владају. Јер док се онда говорило о свемоћи Науке и преживелости филозофије, дотле се данас говори обрнуто: о банкротству Науке и о васкреу Филозофије. Тако Штумпф³ на једном месту бавећи се питањем како стоји са филозофијом у садашњости вели: „Ако су нова постављања *старих питања*, нова средства и путеви испитивања, нова енергија и младалачка смелост испитивалаца знаци васкрса Науке, онда ми слободно смемо рећи: Филозофија је васкрсла“.

После овога ми прелазимо на друго негативно решење нашег проблема односа Филозофије и Науке, које на супрот позитивизму негира Науку и учи да се само од Филозофије имамо надати истини. Такво је гледиште познато под именом мистицизам у филозофији; негирање пак Науке т. ј. негирање објективне вредности њених истина, јесте скептицизам. Према томе ми се имамо у следећем уознати са мистицизмом у Филозофији и скептицизмом у Науци, који разуме се иду већином заједно.

Да би разумели ово друго негативно решење нашег проблема, морамо се уознати са питањем у коме је смислу Наука проблем. Наука, тако нам изгледа на први поглед, има да решава проблеме, а сама не може бити проблем. Па ипак није тако. Да је филозофија проблем и у коме је смислу она то, лако ће нам бити јасно, чим себи представимо она питања, на која имамо од Филозофије да очекујемо одговор. Ми смо још у почетку видели да тачност судова, које ми доносимо о појавама око нас и у нама, зависи колико од правилне примене наше моћи сазнања, разума, толико и од самих појава, на које се ти судови

¹ A. Steenberg: Bergson's Intuitive Philosophie

² Die Kultur der Gegenwart I. 6: Die Zukunftsaufgaben der Philosophie von K. Paulsen S. 390.

³ Н. Н. Г. стр. 34.

односе. Наш суд јесте мисаони израз стања ствари у самој појави, у самом објекту мишљења, а да је то могуће, нужно је да нам је дотични објект дат ма на који начин у искуству. Међутим они објекти, о којима ми од Филозофије имамо да очекујемо тачне судове, не само да нису дати у искуству, већ и не могу то бити. Да ли постоји творац света или не, да ли постоји једна индивидуална бесмртна душа или не, да ли свет има почетка у времену и краја у простору и т. д., све су то, као што видимо, ствари које леже изван граница нашега искуства, те према томе нам изгледа и питање да ли је могуће да ми нашим разумом дамо тачна одговора на горња питања т. ј. донесемо о горњим објектима истините судове, сасма разумљиво и оправдно. У питању дакле како је могуће донети тачне судове о објектима који леже изван искуства (често се пута каже ванчулним или надчулним објектима, и не без права пошто су, као што ћемо доцније видети, чула једини инструмент искуства) лежи проблематичност филозофије, а од одговора на то питање зависи могућност Филозофије као Науке. На ово су питање, као што ћемо видети, давани разни одговори, те су према томе давана и разна схватања Филозофије. Тако је на пример у том циљу, у циљу омогућавања сазнања (доношења тачних судова) трансцендентних (ванискуствених) објеката било постављено учење о увођеним идејама, које је читаоцу бар по борби познато, коју су Лок и Лаибниц по истом питању међу собом водили. Пошто ти објекти леже изван искуства, а ми ипак за њих знамо, то је, тако учаше Плато, морала наша душа да о њима стекне на неки начин искуство, и пошто то искуство није чулно, онда морамо претпоставити, да се душа наша пре овоземаљског живота налазила у свету идеја, где је о њима стекла искуство и то искуство остаје у форми урођених идеја вечито у нама.

Ово учење Платоново јесте од врло велике историске вредности по проблеме Теорије Сазнања. У њему има порекло како рационалистичко учење психолошког априоритета, које је, као што ћемо видети, и на самога Канта имало утицаја, тако и мистичко учење о могућности апсолутног искуства т. ј. учење о надчулном непосредном опажању апсолутнога, које учење и сам Бергзон у нарочитој форми заступа, као што ћемо се одмах уверити.

Да је Филозофија проблем јасно нам је као и то у чему се састји проблематичност Филозофије. Међутим Наука изгледа не може да буде проблем бар не у иттом смислу у коме је то Филозофија: њени објекти чини нам се не леже с оне стране искуства као што је то случај с објектима Филозофије. На против, оно о чему Наука говори изгледа нам да може сваки да опази. Зар не говори астроном о небесним телима и њиховим путањама, физиолог о контракцији мускула, о нервним надражајима и секрецији жлезда, минералог о чврстим телима на земљиној кори и т. д. И све су то објекти које сваки изгледа

може директно (чулима) или индиректно (инструментима) да опази. Па ипак је свакодневно и обично искуство да судови донесени на основу чулног искуства не морају бити тачни; чула нас varaју, а обично је правило мудрости, вели Декарт размишљајући о овом истом питању, да никад ономе не поклонимо потпуно своје поверење ко нас је ма и једанпут преварио¹. Али, наставља Декарт, ако нас чула varaју за даљне објекте, они то не могу чинити и за блиске. Да ја овде крај пећи седим и држим парче хартије у руци и т. д., све је то истина и чула ме моја не могу у томе варати. Али, пита се Декарт даље, зар ја нисам прошле ноћи сањао исто ово што сада гледам; и онда сам веровао у истинитост онога што гледах као и сада, па ко ме онда може уверити да ја и сада не сањам?²

Баш дакле и кад би објекти научног испитивања били за разлику од објекта филозофског испитивања непосредно дати, то не би ни уколико гарантовало истинитост научних судова о дотичним објектима, те би Наука ипак била проблем и то с обзиром на питање у чему се састоји истинитост њених судова. Али осим тога није тешко увидети да су научни објекти исто тако мало дати чулима као што је то случај и са објектима Филозофије: тон н. пр. који ми чујемо није исто што и треперење ваздуха о коме Наука говори; боје и светлост које ми видимо не падају уједно са таласањем етра о коме је у Науци реч; исто то важи и за небесна тела о којима се у Астрономији говори: сунце н. пр. о коме астроном говори, са својом огромном температуром и неизмерним димензијама врло мало личи на ово наше мало сунашце о коме песници говоре. То, дакле, што важи за удаљена небесна тела важи несумњиво и за блиске објекте: ми онајмо помоћу наших чула само слике предмета, а сами предмети о којима се Наука бави исто су тако с оне стране чулног опажања, као што је то случај и са објектима филозофског испитивања².

Из овога се излагања види дакле да је и наука у истом смислу као и филозофија један проблем, и то питање које сачињава проблематичност и Филозофије и Науке познато је под именом *проблем спољнег света*. Ово се питање о егзистенцији спољнег света може разложити у четири питања. Прво од тих питања гласи: да ли је уопште могуће претпоставити нешто реално изван нас и које је у својој егзистенцији независно од нас? Ово се питање мора одговорити на супрот супротном конвенцијенцијалистичком учењу, јер несумњиво леже у нашем искуству факта која претпоставку спољних ствари чине не-

¹ R. Descartes, Betrachtungen über die Grundlagen der Philosophie. Universal-Bibliothek. № 2887. ст. 26—27.

² Ово учење, да су непосредно дати објекти прости слике ствари, а не и саме ствари, нико није тако исцрпно и детаљно образложио као Петронијевић у своме делу: Prinzipien der Metaphysik II. Abtheilung ст. 1—65.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RM

отклоњивом. Друго је подпитање: како је могућа и у ком смислу претпоставка спољнег света. Треће пак: пошто свет ван нас постоји онда је ли могуће њега сазнати и изразити га у тачним научним судовима, или, другим речима, шта гарантује тачност научних судова? Четврто је питање: како је могуће то сазнање спољних објеката?¹

Од овога не чине ни математичке дисциплине изузетак. Још Јум је показао јасно да објекти о којима је реч у математици нису дати у искуству из чега је он, као што је познато извео скептичке конзеквенце у односу на геомитрију².

Из овога се види да питање: откуда је истинитост научних судова, важи за све Науке у истом смислу као и за филозофију.

* * *

Пошто смо разумели у чему се састоји проблем Науке није нам тешко да увидимо шта треба да значи горе наведена реч о „банкротству Науке“; то је лозинка скептичара у Науци. Скептицизам се састоји у тврђењу да разум одн. Наука није у стању да доноси опште и извесне судове. Тако учи Le Roy, (један француски научар, о коме се Поенкаре на једном месту у своме делу „La valeur de la science“ изражава као о научару који је на пољу математике показао велике пронађачке способности) да научна факта, а још више закони Науке, нису ништа друго до вештачки продукт научара; Наука, по њему, не може да нас учи никаквој истини: њена је корист само у томе што нам служи као путовођа у животу. Научне истине имају привидну извесност; оне су управо сасма произвољне конвенције и ништа више. Разум по овом научару не само што није у стању да испита стварност, већ он шта више унакажава стварност. Разум је карикатур стварности: он унакази све што додирне.

Ово скептичко схватање Науке данас је јако распрострањено. И сам га Поенкаре дели до извесног степена. „Индукција у природним Наукама, вели он на једном месту, спојена је са једном принципијелном неизвесношћу, која не постоји за методе математике. Она почива на веровању у један свеопшти ред у космосу, један ред који је изван нас³.

Још је јасније Поенкаре изразио своје гледиште у својој критици Le Roy-овог номинализма, коју је он дао на крају свога поменутога дела „La valeur de la science“. Научне су истине, вели ту Поенкаре, заиста конвенције, али не сасма произвољне. Ми морамо да разликујемо научна правила од произвољних конвенција једне игре н. пр.

¹ Види о томе Oswald Külpe, Erkenntnistheorie und Naturwissenschaft ст. 8—12

² June, Tract. über d. menschliche Natur, herausgegeben von Th. Lipps ст. 41—89.

³ Poincaré, Hypothese und Wissenschaft.

трикра. Ту су људи заиста поставили извесна правила, али они су могли и сасма обрнута правила да поставе, и ова би се показала у тој игри исто тако корисна и практична као и прва. Међутим у Науци није тако. Јер кад би и с Науком био исти случај, онда бих ја место да кажем: да бих произвео водоник пустићу да једна киселина дејствује на цинк, могао да тврдим: да бих произвео водоник пустићу да дејствује дестилисана вода на злато. Међутим то није случај, те ни научне истине нису сасма произвољне конвенције.

Поенкареово гледиште могло би се укратко на следећи начин да резимира: све о чему се Наука бави, ако није непосредно дати факат, онда је или језик којим Наука описује факта и на који она изражава ова факта, или је пак хипотеза којим нам Наука чини већи или мањи број факата прегледним. Што се тиче Математике ту би се могла место ове данашње Математике да изобрази сасма која друга; и ова би служила истом циљу, само би била можда мање подесна. Подесност одређује вредност научног језика, математике. Вредност пак хипотеза зависи од броја факата које ове подводе под исти узрок. Тако је н. пр. по Поенкареу Коперников хелиоцентрични систем само у овом смислу једна подеснија хипотеза од Птолемејевог система. Да ли се пак реална земља заиста окреће око реалног сунца, то се исто тако мало може знати као и то, да ли постоји спољни свет или не; да свет постоји то је само једна хипотеза. Да ли пак свет постоји, то се не може знати. Чак и кад би дошао неки апђео, вели Поенкаре, па нам дао одговор на ово питање, ми тај одговор не бисмо умели да разумемо. Али не само то, додаје Поенкаре, ја чак верујем да ми ни само питање не разумемо.

Поред ових скептичких учења, вредно је још споменути и Џемсов прагматизам. По овом гледишту појам истинитога пада уједно с појмом кориснога. Истинити су они судови који нам омогућавају корисно дељење, према томе и нема смисла говорити о општим и нужним истинама: за разна органска бића разне се представе показују корисним, те према томе има онолико разних истина колико и разних органски бића. Што је истинито за један инсект не мора бити и за орла истинито. Представе које би једно биће побудиле на корисне радње могу друго неко биће навести на пропаст. Истина по Џемсу није никакав статички однос, већ је она просто један процес и то процес обистињавања једне представе, процес њене верификације. Према томе и људи немају други критеријум истине до ли да њихове радње предузете на основу „истинитих“ престава имају жељени и очекивани резултат. *Критеријум истинитости судова био би дакле по овом гледишту њихова корист за практични живот.*

Нетачност овога учења бива нам јасним чим се запитамо, да ли би ми не само могли да рачунамо на успех наших радњи, већ да ли

би се уопште и смели да усудимо на ма какву радњу, када предходно не би знали за истинитост оних престава, које нас при томе делању воде? Сваки ко хоће себи један непристрасан одговор да да на ово питање мора да призна да би цео наш практичан живот без истине био једно лутање по помрчини, ако би чак и само лутање било могуће. Наши су судови само зато корисни, што су истинити, те према томе је апсурдно тврдити да истинито и корисно падају уједно.

Из ових излагања јасно се види шта треба разумети под негирањем Науке поред филозофије. Под негирањем Науке не може се разумети одрицање самог факта; то би био апсурд, већ оно има само тада разумљив смисао, ако се тврди да разум т. ј. Наука (јер за Науку је једина моћ сазнања разум) није у стању да нађе истину, да њена учења нису никакве објективне истине, већ практичне конвенције, корисна правила и т. д.

Али сад се намеће питање: кад Наука није у стању да нађе истину, како је онда то могуће Филозофији, те према томе како је могуће друго негативно решење нашега проблема, на име негирање Науке поред Филозофије, и тврђење, да је само Филозофија у стању да нас учи истини? Очеvidно је да се у овом случају мора да нађе други пут којим Филозофија долази до истине, друга моћ сазнања истине него она којом се Наука у истом циљу служи. Наука се служи разумом, али пошто разум није у стању да позна стварност, већ шта више унакажава стварност, онда се филозоф мора да служи другим средством сазнања, а то је надахнуће или интуиција. Човек би по овом учењу имао једну чудну моћ у себи, моћ да се пренесе у оне ствари које разуму изгледају ван нас, и да на тај начин стекне директно искуство о њима. Најтачнију би престапу добили о тој човековој моћи ако је замислимо као једну врсту интелектуалног чула за разлику од осталих физиолошких чула: ово би чуло имало да опажа ванчулна неискуствена бића за разлику од физиолошких чула, која су ограничена на опажање искуствених објектата.

Ово учење да је интуиција једина моћ сазнања истине, а не разум зове се *мистицизам* и ми га истичемо на супрот *рационализму*, који се састоји у супротном учењу да је разум једина моћ сазнања. Оба ова учења имају у својој класичној форми порекла у поменутом Платоновом учењу о урођеним идејама: поред чулног опажања, које је управљено на искуствене објекте постоји једно интелектуално опажање, које је управљено на трансцендентне, ванискуствене објекте, тако учи класични мистицизам. Поред појмова о искуственим објектима постоје у нашој души појмови о трансцендентним објектима (урођене идеје); тако учи класични рационализам. Ми ћемо на крају видети да се модерни мистицизам, у форми коју му даје Бергзон, састоји исто тако у одбацивању схватања интуиције као нарочите моћи поред чулне

перцепције, као што се модерни рационализам у форми коју му даје Петронијевић, састоји у одбацавању разума као моћи нарочитих ван-искуствених појмова поред искуствених појмова. И Бергзонов мистицизам и Петронијевићев рационализам верују да се без таквих виших моћи може да продре у царство стварности. Ова аналогија у схватању њиховом и једнакошћу у њиховом односу према прошлости значи супериоритет садашњости над прошлосту.

Сада нам је јасно у чему се састоји друго негативно решење нашег проблема: *оно с једне стране учи скептицизам у Науци, а с друге стране мистицизам у Филозофији*. Ова два учења стоје тако рећи у каузалном међусобном односу. Природно је и разумљиво, да ће наш нагон за сазнањем истине да тражи друге путеве ка истини ако му се једни закоче, и друге моћи сазнања ако би се једна показала као немоћна; према томе никакво чудо што ексентицизам у Науци изазива мистицизам у Филозофији. Карактеристична је у овом смислу појава немачког мистицизма, познатог под именом немачки идеализам, који је дошао после Кантовог учења о немогућности метафизичког сазнања. Ето како је силна и како важна човекова потреба за истином: она значи чежњу времена за ванвременошћу: она управља ствари у њиховом развићу. Па како је онда свирепа, како очајна реч којом Кант почиње своје главно дело *Kritik der reinen Vernunft*: човек има нарочиту судбину у једној врсти његовог сазнања, јер га море питања која су му самом његовом природом наметнута, а која су притом нерешљива, јер превазилазе његове моћи сазнања.

После овога нама је јасно у чему се састоји друго негативно решење нашег проблема, и у чему се састоји разлика између рационализма и мистицизма. Сад ћемо да се још којом речи задржимо на модерном мистицизму. Њега учи француски филозоф Бергзон. Бергзон је својим ванредним стилем успео да придобије једну масу приврженика, од којих неки сматрају да је он после Канта једини велики филозоф у новојем времену. И *Le Roy*, о коме смо већ говорили јесте Бергзонов ученик. Бергзон је нарочито јак утицај изазвао код младости, као што је то био случај са Ничеом у Немачкој. Интересантан је у том погледу случај да се један директор једне париске гимназије жалио у једном новинарском чланку, како му ученици под утицајем лектире Бергзонових дела показују слаб успех у реалним Наукама.

Да би разумели Бергзоново учење, истаћићемо три његове тезе: једну негативну и две позитивне. Прве две су гнозеолошке, а трећа је основна теза његове Метафизика. Прва гласи, *да је разум практична моћ делања, а ни у ком случају моћ сазнања*. Као што видимо Бергзон се овом тезом додирује са прагматизмом, о коме смо већ говорили. Друга теза гласи, *да је једина моћ сазнања интуиција, моћ непосредног опажања апсолутнога*; отуда се с обзиром на ово Бергзоново тврђење

с правом назива његово учење „филозофија апсолутног искуства.“ Трећа Бергсонова теза, основна теза његове Метафизике, гласи да је *промена једина стварност*. Нема ствари које се мењају, тврди Бергзон, нема ствари које се крећу: кретање и промена немају потребе за неким носиоцем; они су апсолутна и једина стварност¹.

Да се задржимо још којом речи на овим Бергсоновим тезама. У животињском царству налазимо две моћи сазнања: код човека разум, код инсеката инстинкт. Сви покушају биолога да се ове две моћи сведу једна на другу, једна из друге објасне, морају да наседну. Инстинкт је моћ сазнања саме ствари; разум је пак моћ сазнања односа. Инстинкт је, вели Бергзон, да би објаснио ову разлику између разума и инстинкта, способност употребе органа, а разум пак јесте способност прављења вештачких оруђа и употребе истих.

Да би разумели ову природу људског разума морамо имати на уму да је човек у првом реду једно вољно биће: биће које има да дела, ради. Човеково мишљење пак није ту само себе ради, већ има у првом реду да послужи његовим практичним циљевима. Интерес човеков и његови практични циљеви јесу управљени на искоришћавање материје и отуда се разум по Бергзону има да схвати као практична способност искоришћавања материје. Али ради наших практичних циљева није потребно да сазнамо само биће материје; за то је довољно моћи унапред одредити њена стања. Разум се у том смислу понаша према материји као ловац према тици коју хуће да убије у лету. Ради тих наших практичних циљева материја мора бити у стању да прими на себе разне облике; тога је она пак способна само као чврста, перманентна и дискретна. Отуда долази да разум види на материји само ове особине. „Наша логика је, вели Бергзон, у првом реду логика чврстих тела“².

Тако схваћен разум није у стању да пронађе истину и све заблуде у филозофији, вели Бергзон, долазе отуда што се хтело помоћу разума да сазна свет, биће ствари; да се помоћу њега оснује метафизика³. Међутим, тако учи Бергзон, не само што разум није у стању да нам да одговор на питања која се односе на ванискуствене објекте, већ шта више ни све објекте у искуству није разум способан да сазна. У областима физике и механике, он је у стању чуда да створи, али чим се почнемо приближавати појавама духа он почиње да отказује послушност (н. н. м. ст. 19).

Па кад је разум већ у области искуства недовољан, онда је он у толико мање способан да схвати последње биће стварности. Да по-

¹ Bergson, *La perception du changement*, ст. 26.

² A. Steenberg, *Bergson's Intuitive Philosophie*.

³ н. н. м. ст. 18. ст. 12—16

стоје неке ствари, то је вели Бергзон једна илузија, за коју сам разум носи кривицу. Права стварност јесте промена: постоји кретање, вели Бергзон, али не и ствари које се крећу; постоји промена, али не и нешто што се мења: промене и кретања немају потребе ни за каквим носиоцем¹. Кретање је сама стварност, а оно што ми називамо миром јесте само једно стање ствари индентично или аналого са оним које постоје кад два воза јуре са истом брзином у истом правцу, а на две паралелне пруге: сваки од ових возова изгледа као непокретан путницима из другог воза (н. н. м. ст. 20.). Исто тако настаје илузија о миру на основу промена објекта и субјекта. (н. н. м. ст. 23). Да је пак промена основ стварности, Бергзон вели да је најлакше увидети кад се удубимо у тонске садржаје свести: чујмо једну мелодију која нас уљушкује: зар немамо притом једну чисту перцепцију кретања без ичега што се креће, перцепцију промене без ичега што се мења? *Промена је довољна самој себи, она је сама ствар* (н. н. м. ст. 24). Истина је признаје Бергзон да ми и ту тежимо да разлучимо мелодију у перманентне садржаје, али то он покушава да објасни асоцијативним везама.

Да је пак интуиција могућа као инструмент сазнања то је истина, вели Бергзон, искуством доказана. Од вајкада је било људи који су били у стању да свет око себе и ствари у њему посматрају несебично, без икаквих практичних тенденција, а то су уметници. Они посматрају једну ствар ничега ради, ради уживања, ради самог посматрања (н. н. м. ст. 9—13). „Природа је заборавила да веже њихову моћ опажања за њихову моћ делања“. Практични наши циљеви чине обичне људе слепим; уметници су слободни и отуда виде и оно што ми из практичних циљева превиђамо. Они су како се Бергзон згодно изражава одвезани од овога света. Обичан човек јесте роб својих практичних циљева и интереса и с тога, гледајући само оно што је за живот корисно, превиђа оно што је некорисно ал је лепо. „Уметност је дакле ту да нам покаже да је екстензија наше перцепције (интуиција) могућа“. (н. н. м. ст. 11). Али уметничка интуиција разликује се од филозофске: прва је управљена на индивидуално, а филозофска пак хоће као и разум да схвати оно што је опште (A. St. V. I. Ph. ст. 26). Отуда Бергзон дефинише интуицију као један акт пренашања субјекта у објект на који начин субјект дознаје оно што је њему и објекту заједничко. Интуиција је, вели згодно Бергзон, једна врста гњурања у *чисто трајање*, у праву стварност. Али оно што се из мора стварности извади течно је, и брзо се счврсне под утицајем светлости разума. (н. н. м. ст. 27). Разум у овом смислу смета интуицији: он умртви стварност. Ова нас мисао подсећа на речи једног

¹ H. Bergson, La perception du changement, ст. 24.

ранијег мистичара, да је разум у стању да позна само лешину стварности.

Али интуицију по Бергзону не треба схватити као нарочиту моћ поред чулног опажања, поред чулне перцепције. Интуиција је уметање наше воље у перцепцију вели Бергзон (*La perception d. ch.* ст. 8) на који начин наша воља, ширећи се сама, шири и нашу перцепцију. Кантова је највећа заслуга, вели Бергзон (н. н. м. ст. 14—15) што је показао да кад би метафизичко сазнање било могуће, онда би тога била способна само интуиција, а не диалектика. Али пошто се Кант налазио у истој заблуди, као и стари мистичари, да је интуиција могућа само као нарочита моћ (*une intuition „intellectuelle“*) поред чулне перцепције, то је он и сувише брзо извео закључак да је Метафизика немогућна. То је у главном учење Бергзоново и у томе се састоји друго негативно решење нашега проблема о односу Науке према филозофији.

* * *

Ми ћемо овде да учинимо две замерке Бергзоновој Филозофији. Несумњиво је да интуиција игра велику улогу и у Филозофији као и у уметности, али је још несумњивије да се без разума исто тако мало може да учврсти објективна вредност истине, као што без интуиције не може сама истина да се нађе. И интуиција, као и чула, вара, и само разум је у стању да нас заштити од заблуда ма које врсте. Историја потврђује истинитост овог нашег тврђења. Сви системи интуитивних филозофа остају само као лепе концепције, као интересантна филозофска лектира, али од истине остају увек исто толико далеко као и најфантастији романи. Ту је судбу имао Шопенхауер; а несумњиво ни Бергзона не чека боља судбина. Најпосле Бергзоново горе представљено схватање интуиције немогуће је и по томе, што би при том падању субјекта у објект имали у ствари један објект који сам себе опажа, а то је противречно и немогуће.

Друга противречност у Бергзоновом систему на коју бих овде указао састоји се у следећем: с једне стране Бергзон, учећи да је интуиција једина моћ сазнања у горе изложеном смислу, мора да се стави (а он се и ставља) на наивно-реалистичко становиште: он негира принцип субјективитета чулних садржаја. На наивно-реалистичком становишту пак, он мора да тврди апсолутни реалитет непосредно датог, јер се идеалитет, привидност непосредно-датог само може схватити под претпоставком тачности субјективитета чулних осећаја. Тако Бергзон мора да учи с тачке гледишта његове теорије сазнања. Али учећи пак у својој Метафизици да је промена основ ствари, да промена не потребује ничега што се мења, никаквог носиоца свога, Бергзон директно негира реалитет непосредно-датог и оглашује га, као што смо видели, за привид. Бергзонова дакле прва позитивна

позеолошка теза стоји у противречности са његовом основном мета-физичком тезом и искључује ову. Ми ову противречност у Бергзоновом систему истичемо као фундаменталну и кобну по Бергзонов систем.

Тиме смо се упознали са прва два могућа решења нашег проблема о односу Науке према Филозофији, која смо назвали негативним, јер негавивно решавају проблем, негирајући или Филозофију поред Науке (позитивизам) или обрнуто, Науку поред Филозофије (мистицизам). Сад ћемо прећи позитивним решењима нашег проблема: критицизму и реализму.

* * *

У досадањем излагању ми смо видели да свака Наука полази од простора, времена, објекта испитивања, законитости, које се претпоставке називају материјалим претпоставкама Науке. Ове претпоставке, баш зато што од њих полази свака Наука, не могу бити предмет испитивања ниједне од искуствених Наука, услед чега мора да постоји једна нарочита Наука која се њима бави, а то је Филозофија. Осим тога ми смо увидели да се са учењем субјективитета чулнога сазнања, са учењем на име да се све оно чему нас наша чула уче налази само у нама и не може да постоји ван нас и независно од нас, дошло до сазнања да је и Наука исто тако одвојена од свога објекта као и Филозофија, те је отуда настало питање како је могуће да наше мишљење сазна и у судовима изрази ствари које леже с оне стране нашег искуства. Из овога се види да се проблем односа Науке и Филозофије мора свести на општи филозофски проблем односа мишљења према бићу. Између мишљења и бића постоји једна дубока провала, јер оно што је субјекту непосредно дато нису ствари (биће) већ преставе ствари. Отуда настаје питање: како наш разум може да преброди ову провалу и да позна и у судовима изрази саме ствари? На ово питање постоје два одговора: критички и реалистички. Први се одговор састоји у учењу да се у овом случају оне горе побројане материјалне претпоставке сваке Науке морају друкчије да схвате: не као ствари ван искуства и њихове особине, већ као субјективни услови могућности искуства ствари; други се пак одговор састоји у супротном учењу: материјалне претпоставке Науке јесу саме ствари и њихове особине које постоје ван нас и независно од нас. Како се сад може решити ово питање и да ли се оно може решити, ето од чега зависи да ли је могућа истина, да ли су могуће Наука и Филозофија, и од тога како се ово питање буде решило, зависи како ћемо схватити и Науку и Филозофију, па дакле и њихов узајамни однос. Ако усвојимо критичко решење овог проблема, онда морамо са критичарима да тврдимо да се Филозофија „мора одрећи свога сна да нас уведе у космичке просторије“ и упозна са непознатим становницима васионе и да мора да узме нове проблеме на решавање, проблеме могућности сазнања; онда

ни морали да кажемо са Рилом: време је постало друго и Филозофија постала другом: „sie hat umgelernt oder, wo sie es noch nicht gethan sie wird umlernen müssen“¹. Или ћемо пак усвојити реалистичко решење овога проблема и онда ћемо морати са Паулзенем рећи: „Тиме су одређени задаци Филозофије. То су стари и вечито нови, то су уједно и њени будући задаци. Филозофија нема у истом смислу као Наука будуће задатке, она има само вечите задатке“².

Критицизам је изобразио Кант, али основе овог учења поставили су још Лок и Јум. Лок је својом оштром критиком учења о урођеним идејама једном за свагда уништио стари рационализам, чија се слаба страна баш у томе састојала, што је у место да озбиљно покуша решење проблема односа мишљења према бићу у ствари једном нерационалном претпоставком урођености обишао око овог проблема. Али Лок је предходник Кантов не толико овом критиком урођених идеја, колико његовом критиком појма супстанције. Преставља супстанције нема свој корелат нити међу простим идејама чулним нити пак има своје порекло у рефлексији. Дакле појам супстанције значи само стални однос међу извесним одређеним квалитетима, а не и носиоца тих квалитета. Јум је пак предходник Кантов својом критиком појма каузалитета. Овоме појму такође не одговара никакав чулни утисак; нама није непосредно дата веза између узрока и последице. Став каузалитета пак није никаква априорна истина, јер априорне су истине оне чија се супротност не да замислити; ми пак сасма можемо себи представити узрок без последице и обрнуто.

Отуда Јум ставља питање да ли су могуће Науке и на њега даје скептички одговор чак и у односу на Геометрију. Кант пак не ставља у питање Науку, те отуда његово питање гласи: како је могућа Наука и, постављајући нарочиту теорију искуства, тежи да покаже њену могућност.

Кант даје овоме питању следећу форму: како су могући синтетички априорни судови³, т. ј. како су могући судови који имају објек-

¹ Riehl; Philosophie des Gegenwart, ст. 5.

² Fr. Paulsen; Die Zukunftsaufgaben der Philosophie види: Die Kultur der Gegenwart I. 6 ст. 394.

³ Кант поставља разлику између аналитичких и синтетичких судова. Судови, вели Кант, ма кога порекла они били и ма какву логичку форму они имали деле се с обзиром на свој садржај на аналитичке и синтетичке. Први су чисто експликативни и не увећавају ни мало садржај сазнања; други су пак екстензивни и повећавају садржај сазнања. Аналитички судови не казују у предикату што није већ било и ако нејасно ипак замисљано у појму субјекта. Тако је суд: сва су тела распрострајена, аналитичан. На против суд: сва су тела тешка, изражава нешто у предикату што није раније било дато у појму субјекта и отуда је то синтетичан суд. Он дакле проширује моје знање, мој појам тела. (Kant, Prolegomena. Universalbibliothek, стр. 41.).

тивну вредност који се односе на објекте ван нас, те су према томе општи и нужни за разлику од простих опажајних судова, који се односе само на субјект и изражавају једно субјективно стање индивидуалне свести. Да таквих судова има, у то се по Канту не може сумњати: Сам факт Науке то доказује. Отуда Кант и не пита да ли је Наука могућа, *већ како је Наука могућа*. Кантово се питање може дакле на следећи начин формулисати: како је могућа и у коме смислу објективна вредност математичких истина и истина Природне Науке.

Сви су математички судови, вели Кант, за разлику од филозофских дискурзивних, интуитивни, јер математика мора првобитно да престави свој суд у опажају и то a priori, дакле у једном опажају који није емпириски, већ чист опажај. Према томе јасно је да Математици мора да лежи у основи неки чист опажај; она своје појмове представља in concreto и опет a priori или, како се то каже, да их конструише (Kant. Proleg. ст. 58). Па да ли има таквих чистих неискуствених опажаја?, пита Кант. При овом питању изгледа да тешкоћа пре расте него што опада: јер како је могуће опажати нешто a priori! Када би наш опажај био такав да мора да престави ствари онакве какве су оне по себи, онда не би било могуће икакво априорно опажање, већ би онда свако опажање било емпириско. Само је дакле на један начин могуће да мој опажај предходи стварности објеката и постоји као сазнање a priori, *ако на име он ништа друго не садржи него форму чулности која у моме субјекту пре свију утисака предходи и на тај начин бивам ја афициран од ствари*. Из овога следује да ставови који се односе једино на ову форму чулног опажања могући су и вреде само о објектима искуства, и обрнуто: опажаји који су a priori могући не могу се никада односити на другде ствари осим на објекте чула (Kant. Pr. ст. 59—60).

Ови чисти опажаји, који с једне стране леже у основи Математике, а с друге стране условљавају датост емпириских опажаја јесу *простор и време*. Математика не би могла да учини ни један корак напред, кад би јој недостајали ови чисти опажаји, у којима је једино могућа датост материјала за синтетичне судове (К. Pr, ст. 60). Чулност пак, продужује Кант, чију форму Геометрија узима за своју основу јесте оно на чему почива могућност спољних појава; *ове последње према томе не могу ништа више садржати до ли оно што им Геометрија прописује*. Отуда је по Канту јасно да ставови Математике само зато имају објективну вредност т. ј. важе за објекте искуства, јер су простор и време као принципи синтетичних математичких судова уједно и субјективни услови датости појава у искуству (К. Pr. ст. 65). Као што се види Кант решава у односу на Математику проблем односа мишљења према бићу на тај начин, што две од горе побројаних ма-

теоријских претпоставки Наука схвата као субјективне услове датости објеката у искуству, одричући им њихов трансцендентни реалитет.

На сличан начин Кант решава исти проблем у односу на Природну Науку.

Да би Кант решио питање о објективној вредности сазнања Природне Науке, он узима да одреди појам искуства Али — и на то Кант изрично упозорава — ту није реч о постајању искуства већ о томе шта у њему лежи. Прво спада у Психологију и без другог које спада у Теорију Сазнања не би никад могло да буде довољно развијено (К. Пр. ст. 84).

Искуство није по Канту дато већ са чулним утисцима; судови који би изражавали односе међу нашим опажајима били би чисто субјективни и не би имали објективне вредности. Што пак искуство под извесним условима учи оно мора под истим условима мене и свакога увек истоме да учи и вредност тога не ограничава се само на субјект (К. Пр. ст. 79). Отуда пре него *што из опажаја постане искуство мора да преходи један суд*. Дати опажај мора да буде подведен под један појам који с обзиром на опажај одређује форму суђења, емпириску свест о опажају спаја у једну свест у опште и на тај начин прибавља емпириским судовима опшћност; такав појам јесте један чист појам разума који има ту улогу *да одреди једном опажају начин како овај може да послужи за суђење*. Пре него, дакле, из једног опажајног суда (Wahrnehmungsurtheil) постане један искуствени суд мора дотични објект да буде супсумиран под један од тих чистих појмова разума.

Као што смо, дакле, раније видели да Кант, у односу на питање о објективној вредности Математике, учи да постоје чисти опажаји, тако он овде учи да постоје чисти појмови: појам узрока, количине, супстанције. Али уз то су још потребни основни ставови могућности искуства, који врше оно подвођење дотичних опажаја под чисте појмове искуства (Пр. ст. 82). Ови пак ставови могућег искуства јесу у исто доба општи закони природе, који могу да буду априори сазнани. И тако је Кант мишљења, да је тиме решено и питање, како је могућа чиста природна Наука (Пр. ст. 86).

Искуство се по Канту састоји из опажаја који припадају чулности и из судова који су ствар разума (Пр. ст. 84).

Последњи закони природе у Кантовом смислу јесу сами закони мишљења и као такви не закони из искуства већ принципи самога искуства, а то су: принцип каузалитета (специјална форма става разлога) и принцип перманенције субстанције (принцип идентитета). Отуда се по Канту под природом не могу разумети спољни објекти и њихови закони, већ *»биће ствари у колико је оно одређено по општим законима«* (Пр. ст. 73). И у том се смислу има да разуме Кантова реч: Разум не црпи законе из природе, већ их њој прописује (Пр. ст. 102).

То је у главном учење Кантово у односу на проблем односа мишљења према бићу. Филозофија се по овом учењу има да схвати као Теорија Сазнања; она има да покаже како је могуће да априорни елементи нашега искуства и као такви имају објективну вредност. Отуда се Кантова Филозофија назива трансценденталном. „Трансцендентално је објашњење како се појмови или ставови а priori могу односити на објекте, како они и као априорни могу вредети о објектима. Не сазнање а priori јесте трансцендентално, већ само оправдање његове објективне вредности и начин овога оправдавања. *Отуда је задатак трансценденталне методе да покаже како важи за искуство оно чије порекло није из искуства.*¹⁴

Као што се из овога прегледа види Кант, при решавању овога проблема о односу мишљења према бићу свуда полази од претпоставке да мишљење само у онолико има обавезне силе за објекте у колико ови од мишљења зависе у својој егзистенцији. И ова је претпоставка, казали смо, а и доцније ћемо још боље видети, апсолутно тачна. Али налазећи се у апсолутној заблуди да је апсолутно биће однојено од мишљења, он с једне стране негира могућност апсолутног сазнања, и с друге пак стране тврдећи, да је биће само у појави својој зависно од мишљења, ограничава обавезну силу нашег мишљења само за појаве ствари, за искуство. Отуда је и резултат Кантовог решења: *реалистичка филозофија није могућа, Наука је пак строго феноменална.*

Да заиста Кант полази од горње претпоставке о условима под којима је могуће сазнање (од претпоставке на име да услови сазнања бића морају падати уједно са условима егзистенције бића) најјасније се види из следећих Кантових речи: сазнање природе ствари по себи није могуће ни а posteriori. Јер кад ми искуство показује законе под којима стоји биће ствари, онда би морали ови, у колико се тичу ствари по себи да овима припадају нужним начином и изван мога искуства и т. д. (К. Пр. ст. 73).

Да се пак Кант, полазећи с ове тачне претпоставке, није налазио у заблуди да су биће и мишљење апсолутно одвојени, т. ј. да он при том није предвидео апсолутни реалитет свести, он би несумњиво, уместо што је прибегао рационалистичкој претпоставци психолошког априоритета схватајући материјалне претпоставке Наука као субјективне услове искуства, прешао на саму анализу непосредне реалности у циљу да оправда тезу, да услови сазнања бића морају падати са условима егзистенције бића.

Ова заблуда Кантова о илузорност свести, о апсолутној одвојености мишљења и бића заблуда је времена и један остатак из средњег века. Тада се схватала егзистенција као нешто што може да припада

¹ Kiehl, Philosophie der Gegenwart III. nuffl. ст. 173.

www.стварима у разним степенима, те се говорило о реалнијим и мање реалним стварима; тад је постајао и појам *ens realissimum*. Међутим за сваког је јасно дв ствари могу само постојати или не постојати: *tertium non datur*. Нешто што постоји као „појава“ јесте управо нешто што у исто доба и јесте и није, и исто је тако мало могуће као и нешто што би на неки други начин постојало, а не на онај на који постоје и све остале ствари. Разуме се ово не значи да ми тврдимо да неког највишег бића (Бога) нема; ми само велимо да се супериоритет највишег бића не може састојати у врсти његове егзистенције, а да ли таквог бића има и у чему се састоји његов супериоритет над осталим бићима то је ствар Филозофије и не припада у обим ове расправе.

И још нешто, да се Кант није налазио у тој заблуди, он никада не би дошао на ту вратоломну идеју, да разум „прописује законе природе“, т. ј. да мишљење производи искуство, те да притом мора бити ограничено на искуство; мишљење тога није способно: оно није никаква стваралачка моћ, оно је првобитно само регулативна моћ у нама. Али Кант је при овоме учинио једну добру ствар: он је у циљу да оправда горње гледиште прибегао рационалистичкој теорији психолошког априоритета и при том дошао до скептичких резултата емпиризма и на тај начин свео *ad absurdum* класични психолошки рационализам.

После овога излагања нама је јасно како има да се замисли однос Науке према Филозофији са овог критичког гледишта. Филозофија мора да се одрекне лепога сна да нас уведе у космичке просторе и да нас упозна са непознатим становницима васионе; она мора да престане бити Метафизика; она може бити само Наука о Науци, т. ј. да нам покаже како је и у ком смислу могуће научно сазнање. Наука пак једина може да наше знање обогати садржајем, али ни *Наука нема непосредног додира са стварношћу, већ са њеном појавом*. Научни се судови по овом гледишту *заиста односе на стварност, али они ипак не изражавају стварност*. Ми не можемо да познамо стварност онакву каква је, већ онакву каква нам изгледа. „Природа посматрана с материјалне стране значи скуп свију објеката искуства“. Јер „кад би природа значила биће ствари по себи онда је ми никад не бисмо могли да сазнамо: нити *a priori*, нити *a posteriori*..“

С овога гледишта имамо дакле с једне стране Науку која је строго феноменална (феноменализам у Науци), а с друге стране Филозофију не као Науку о последњим принципима ствари, већ о могућности и обиму и вредности научног сазнања, т. ј. као Теорију Сазнања.

Реализам је пак учење које на супрот критицизму учи да Наука има непосредног додира са самом стварношћу, да она има задатак да нас упозна са објектима у природи онаквим како они постоје независно од нас. Судови се научни дакле по овоме гледишту не само односе на *стварност, већ и изражавају стварност*. Ми морамо објекте

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Науке, вели Килпе на једном месту, да означимо као реалитете или као реалне објекте и да их карактеришемо као независне од субјекта који их одређује¹. Истина је, учи Килпе даље, да ми непосредно констатујемо само наше чулне осећаје у нама, али ови осећаји показују и извесне њима наметнуте односе т. ј. законитост. Отуда се проблем спољњег света може са гледишта Физике и овако да формулише: како мора да је оно, што чини да постану међу нашим осећајима односи који су независни од нас². Према томе Наука има са овога гледишта не само да пронађе законе у природи, већ и да преко њих одреди и саму природу објеката као носилаца тих закона. „Принцип којим се притом морамо руководити може се на следећи начин формулисати: објекти природе морају као носиоци реалних односа да се замисле сходно овим односима т. ј. они морају бити способни и у стању да произведу или трпе све оне процесе као чији супетрати они имају да важе. Отуда се тела означају као прокретна, отуда им се приписују привлачне и одбојне силе, валенције, енергије и т. д³. Али последњи циљ Науке у овом смислу лежи у бесконачности и ми смо још далеко од једне једноформне концепције о стварима. „Одавде у првом реду изводи Матафизика право да изобрази допуњавањем научне слике о свету једно једноформно и затворено гледиште на свет⁴.

Из овога излагања нама је у главном јасно реалистичко решење нашег проблема: Наука и Филозофија имају непосредног односа са самом стварношћу и допуњују се као Науке о самој стварности, не искључујући притом Теорију Сазнања као Науку о могућности и научног и филозофског сазнања.

Ово учење је несумњиво тачно, али оно није довољно образложено. Истина је, можемо рећи, да нас законитост коју у искуству налазимо гони да изађемо из узане свере субјективитета и да предпоставимо спољне ствари као носиоце ове законитости, али из тога никако не следује да су ти закони баш закони ствари; из чега опет не следује могућност одредбе ствари: можда спољне ствари дејствују на нас по извесним законима, али из тога ни у колико не следује да се сами ти закони манифестују у дејству тих ствари, те према томе ово учење нема ни у колико првенство над феноменализмом. Али баш и кад би претпостави да је тиме довољно образложен реализам у Науци, ипак тиме није свршена ствар са реализмом у Филозофији, те према томе и наш проблем остаје посве нерешен. Истина је да Килпе на истом месту (ст. 29) поставља несумњиво оправдан услов, да филозоф при

¹ O. Külpe, Erkenntnistheorie und Naturwissenschaft s. 9.

² Н. Н. М. ст. 14.

³ Н. Н. М. ст. 27.

⁴ Н. Н. М. ст. 29.

решавању последњих питања о стварности мора да води рачуна о утврђеним научним истинама, али из тога још ниуколико не следује и могућност те Науке. Докле дакле решење питања о научном реализму и не додирује питање филозофског реализма, дотле је сасвим јасно да би се решењем питања о филозофском реализму проблем научног реализма био самим тим скинут с дневног реда.

Емпирио-рационализам који ћемо овди укратко, а на супрот критицизму, изложити има да се схвати као покушај да се реалистичко схватање Науке и Филозофије као једино тачно и једино могуће образложи и то на тај начин што се у првом реду показује тачност реализма у Филозофији, чиме је, као што рекосмо и на питање о научном реализму дат дефинитиван одговор. Петронијевић је изложио своје емпирио-рационалистичко учење још у своме мањем делу „Principien der Erkenntnislehre,“ али ми ћемо се при излагању поглавито држати његовога великога дела „Prinzipien der Metaphysik“, од кога је други одељак ту скоро изашао¹.

Кад смо раније (види ст. 5) третирали појам Науке, ми смо видели да је Наука у раније изложеном смислу могућа под два услова: прво да се чини правилна употреба логичких закона мишљења, у ком се циљу научар служи нарочитим методама, и друго да као за мишљење и за дотичне објекте морају да важе извесни закони: *без законитости међу објектима немогућа је Наука о тим објектима*. Исто тако морамо се питати кад решавамо питање о могућности Филозофије као Науке о последњим принципима стварности: да ли и биће, т. ј. стварност у опште, мора да стоји под нарочитим условима, па да би га људски разум могао да усхвати и изрази? Ако би то био случај онда који су то услови? Ово је питање у толико нужно што онај, ко негира филозофски реализам, може да тврди да је сама стварност таква, да је наш разум не може да схвати и изрази (тако учи као што смо видели Бергзон, види ст. 32), те да је према томе сазнање помоћу разума немогуће. Ако би анализа појма стварности, појма бића, показала да егзистенција ствари стоји под условима сасма туђим нашем разуму, онда би морали да признамо да је стварност нашем разуму неприступачна, услед чега би опет или морали као Бергзон да тражимо поред разума неку другу моћ сазнања или би морали са Кантом да учимо да услови сазнања падају уједно само са условима појаве ствари у иску-

¹ Нека ми овде буде допуштено да цитирам један суд француског листа *Revue metaphysique* о другој свесци овога Петронијевићевог дела: Ова књига заслужује да јој се човек диви због смелости са којом се писац ставља усред великих тешкоћа које од вајкада човеком духу нису дале мира; због велике кохеренције њених теорија; због метафизичкога жара који је кроз дуги низ година инспирисао једну тако непревидну и тако интензивну рефлексију. (Види Просветни Гласник свеска за децембар 1912. г.)

ству и да су према томе само у толико ствари схватљиве у колико су дате у искуству (erfahrbar пада уједно са erkennbar), услед чега би се морали са Кантом за навек да одречемо Филозофије и да признамо узалудност најузвишеније чежње у нама, чежње за истином.

Довде неће нико имати ишта против нас, ал' већ после овога може нам неко упасти у реч с тврђењем да је наша анализа појма стварности узалудна, па ма какви били резултати њени: појам стварности, рећи ће нам се, јесте један трансцендентан појам и анализа таквог појма јесте већ метафизика: ви дакле претпостављате оно чију сте могућност тек имали да утврдите, а то је кретање у кругу.

На ову се замерку има да одговори: није истина да је појам стварности трансцендентан т. ј. да је мишљење потпуно одвојено од стварности, већ је стварност једним делом непосредно дата, а то су садржаји моје свести. Ми дакле анализом појма бића аналишемо један искуствен појам и ту у самој непосредно датој стварности имамо да тражимо услове под којима је биће схватљиво¹. Стварност, која би била антилогична, како то учи Бергзон, поред многих других, не само што не би наш разум могао да изрази, већ је он не би могао ни да констатује: таква би стварност била за наш разум тако рећи неопипљива: то би била једна врста логичке имподерабилије и наша би се мисао и поред ње кретала можемо рећи по празноме. Из овога се види да је апсурдно тврдити да има бића које је несхватљиво, јер несхватљиво биће и кад би га било не бисмо га могли констатовати.

Питање је дакле које се сада свом силином намеће: који су услови под којима биће мора да стоји, да би могло бити сазнато? „Схватљиво (denkbar) је све што је у својој битности створено сходно логичким законима и принципима; сазнати (erkennbar) се може пак само оно чију је схватљивост наша функција сазнања у стању да оствари.“ (Prinz d. M. II Ab. ст. 536). Да би дакле било могуће сазнање мора само биће да је створено сходно логичким законима: *услови сазнања ствари морају дакле бити уједно и услови egzистенције ствари.* „Да је све што постоји схватљиво, да у стварности нема ничега алогичког нити антилогичког, овај став који значи безграничност нашега апстрактног сазнања може се само тако образложити ако би доказали апсолутну логичност принципа супротности“ (Н. Н. М. ст. 540). Безграничност нашег сазнања не треба дакле схватити у томе смислу што би наше мишљење било у стању да схвати и изрази сваку стварност па ма каква она била у својој квалитативној особености и унутарњој структури, већ у томе смислу што је стварност, која би била несхватљива и нашој логици неприступачна, немогућа. На ово се може

¹ Петронијевић третира питање о реалитету свести у првом делу своје књиге „Prinz. d. M.“ ст. 2—19.

да одговори: непосредно дато не може да је реално јер је променљиво: оно што је у свести постаје и престаје; биће је пак перманентно, из чега излази да непосредно дато није реално и да према томе Кант има право кад учи потпуну одвојеност мишљења и бића. На ово се има да одговори: истина је, да је непосредно дато променљиво, али ако боље загледамо, ми ћемо видети да баш сам факат промене у искуству можемо само претпоставком реалитета свести да схватимо. Јер ако су садржаји свести преални онда се ми морамо питати како они могу престати да постоје т. ј. како могу постати преалним, ако су већ преални: нешто не може постати оним што је. На против ако су садржаји свести реални онда промену можемо схватити као трансформацију, те да се не морамо огрешити о принцип квалитативне перманенције бића.

Сад нам је јасно шта значи и у ком смислу има да се разуме могућност апсолутног, реалистичког сазнања: *последњи принцип мишљења мора да буде уједно и последњи принцип ствари, последњи однос међу стварима*. Да је пак тако т. ј. да последњи принцип мишљења пада уједно са последњим принципом бића показује сама анализа односа у непосредно датој реалности или испитивање логичких закона с обзиром на њихов реалан садржај: *Закони мишљења не би имали обавезну силу за ствари када уједно не би били закони ствари*. Односи пак које налазимо међу непосредно датим квалитетима јесу једнакост и разлика. Типична форма првог односа јесте апсолутна једнакост сваког објекта са самим собом: идентитет. Али идентитет показује на први поглед једну парадоксност, која ће нам тек бити схватљива кад се одреди последњи принцип бића одн. мишљења.

Принцип идентитета гарантује с једне стране ванвременост ствари; с друге се стране пак показује сам при ближем посматрању као једна празна и само замишљена форма: *откуда њему та обавезна сила за ствари кад самом њему не одговара ништа у стварности: ето у томе лежи парадоксност става идентитета*. Али још нешто: из става идентитета нисмо у стању да изведемо остале законе мишљења: став разлога и став противречности. Шта више ако би смо идентитет огласили за примаран ми би она друга два става морали директ да негирамо, јер докле прва два става имају вредности само за свет множине дотле став идентитета не само не ставља множину већ је шта више негира (Елеаћани).

Ако пак узмемо у обзир однос разлике ми ћемо видети да овај однос не само што ставља множину, већ шта више инволвира однос зависности међу члановима те множине: да би било разлике мора да има множине чланова који се разликују, а сем тога различни чланови зависе у својој различности једни од других (Prinzip. d. M. I. Ab. St. 34). Док дакле идентитет или однос једнакости апсолутно нисмо у стању

да схватимо као реалан, докле однос разлике никако друкчије не можемо да схватимо до ли као реалан. Јер „кад би разлика коју ми налазимо међу стварима А и В била једна чисто субјективна замисао, онда се ми не би требали зачудити ако би у следећем моменту обе ствари пале уједно и постале једном ствари“ (н. н. м. ст. 33). Само дакле ако је однос разлике реалан онда имамо право да закључимо на апсолутну вредност става противречности, т.ј. на немогућност падања различних ствари у једно, на немогућност противречности.

Сад нам је јасан однос закона мишљења према овом односу разлике: став противречности следује директно из става разлике, међутим то није случај са ставом разлога: *став разлога захтева безусловну зависност међу члановима множине*. Став идентитета пак постаје тек у свету множине схватљив: свака ствар равна је себи за то што се разликује од других, за то што разлика као реалан однос пречи да створи падну уједно и престану бити свака идентична са собом. Али прави однос закона мишљења једних према другима биће нам тек потпуно јасан ако ближе одредимо у чему се састоји реалитет односа разлике.

Ако обратимо ближу пажњу односу разлике, ми ћемо видети да и сам тај однос међу садржајима свести показује једну загонетност: ствари су на име на разне начине различне међу собом (нумеричка и квалитативна разлика) и друго, постоје разни степени тих разлика (већа и мања нумеричка, већа и мања квалитативна разлика) Да има квалитативних једнаких садржаја а нумерички различних показује да нумеричка и квалитативна разлика не падају у једно. Као пак што две ствари стоје на већој и мањој дистанцији једна од друге исто тако констатујемо да се два квалитета могу више и мање разликовати; већа је квалитативна дистанција између белог и бола него између белог и црног.

Али тај факат што док се два квалитета могу произвољно удаљавати један од другог докле се не могу произвољно приближавати један другоме (само док се не додирну дистанција се може смањивати), нагони нас да између два квалитативно и квантитативно проста садржаја претпоставимо један негациони акт који их одваја и производи њихово двојство: без овог негационог акта двојство ствари било би једна нерешљива загонетка. Исто тако и квалитативну разлику морамо покушати да сведемо на један елементарни однос, а тај је однос, однос директне супротности: бол — задовољство; бело-црно: слатко-горко ит.д. Кад се однос супротности схвати као елементаран и реалан, онда он инволвира однос безусловне узајамне зависности међу дотичним члановима т.ј. нити се бол без задовољства нити се црно без белог ит.д. може замислити. На тај је начин испуњен горњи захтев става разлога, захтев на име апсолутне зависности међу члановима

мношине, а тиме су и сви закони мишљења сведени на последњи принцип бића, на негацију. У тако замишљеном свету јасна нам је важност логичких закона: свака је ствар равна себи (идентитет) јер однос негације производећи множину спречава да разне ствари престану бити са собом идентичне; две ствари не могу пасти уједно (став противречности) јер однос негације то онемогућава; две ствари зависе апсолутно једна од друге (став разлога) јер однос негације то условљава њихову егзистенцију.

У томе се састоји Петронијевићево решење односа мишљења према бићу: *услови схватљивости бића јесу услови егзистенције бића: несхватљиво биће није могуће: наша моћ сазнања је према томе безгранична.*

Ми смо већ напоменули да је исти проблем третирао и Кант и указали смо уједно у чему леже недостаци његових претпоставки које су му онемогућиле правилно решење тога проблема. Да је стварност само у онолико схватљива у колико услови егзистенције ствари падају уједно са условима сазнања ствари, то је заједничко и код Петронијевића и код Канта. Да је пак последњи услов егзистенције бића уједно последњи принцип мишљења, откуда и безграничност обавезне силе нашег мишљења за биће, то Петронијевић доказује анализом непосредно дате стварности тврдећи реалитет свести т.ј. учећи на супрот Канту да биће и мишљење нису апсолутно одвојени. Кант пак, полазећи од погрешне претпоставке да су биће и мишљење одвојени, прибегава рационалистичкој претпоставци психолошког априоритета, да би показао, да су услови сазнања не услови бића, већ услови појаве бића, откуда и мишљење има само за појаве обавезну силу т. ј. моћ сазнања није безгранична, већ границе сазнања падају уједно са границама искуства.

Остаје нам само још једно учење Петронијевићево да изложимо при чему ће нам још јасније пасти у очи његова супротност према Канту и класичном рационализму. Ми се сећамо Петронијевићевог става: „схватљиво је све што је у својој битности створено сходно принципима мишљења; сазнати се пак може само оно чију је схватљивост наша функција сазнања у стању да реализира.“ У досадањем смо излагању видели његово решење првог питања и оно гласи: *све је схватљиво јер ничега у реалности нема што није створено сходно логичким принципима.* У овој тези се састоји његово учење безграничности моћи сазнања, могућности апсолутног сазнања — Метафизике. Сад ћемо да видимо под којим је субјективним условима наша функција сазнања у стању да реализира схватљивост бића.

Две су форме сазнања вели Петронијевић (Petronievics, Prinzipien der Metaphysik II. Ab. ст. 522—529) које при решавању питања о обиму сазнања нису увек строго одвајане једна од друге, а те су интуитивно

и апстрактно сазнање. Под интуитивним сазнањем имамо да схватимо констатовање једног објекта *онаквог како је он непосредно дат*; под апстрактним сазнањем пак има да се разуме констатовање једног објекта онаквог какав је он по себи, па било да је тај објект непосредно дат или не, било пак да он никад не може бити дат у искуству. Ове се две форме сазнања разликују у главном по томе што у првом случају (код интуитивног сазнања) објекат који се сазнаје и психолошко средство којим се сазнаје (психички супстрат логичког појма, психички појам) падају уједно; код апстрактног сазнања они су пак одвојени. Овај факат гарантује супериоритет апстрактног сазнања над интуитивним. Али између интуитивног и апстрактног појма мора да постоји парциелни или тотални идентитет: у овом другом случају постаје просто слика сећања апстрактним појмом и то на тај начин што јој се прида форма општности. У колико пак један апстрактни појам више одетупа садржајем од интуитивног у толико је он апстрактнији. Ако ја имам пред собом интуитивну слику црвенога квадрата одређене величине, онда се или та слика односи на један одређени објект и тада имам интуитиван појам или јој се пак може придати форма општности и она се онда односи на бесконачан број црвених квадрата одређене величине, у ком случају имамо апстрактан појам. Ако пак сада апстрахујемо од које његове особине; н. пр. од одређене величине онда ће он обухватити под собом све црвене квадрате ма које величине; ако би пак ишли даље и апстраховали и од облика онда би тај појам обухватио под собом све црвене распрострајекте; апстрахујемо ли и од распрострајектости онда добијамо још апстрактнији појам који обухвата под собом све црвене објекте: обим појма расте дакле са опадањем његове садржине.

Ова способност нашег мишљења да дође до апстрактних појмова који су парцијелно идентични са интуитивним појмовима, омогућава да је апстрактно сазнање богатије садржајем од интуитивног: без тога ми не би могли да прекорачимо границе непосредно датог.

И последња разлика између интуитивних и апстрактних појмова јесте та што су први сви позитивни док међу апстрактним појмовима има и негативних. Позитивни су појмови они чија се битна ознака налази у искуству; негативни су они чија битна ознака не постоји у искуству. Појам више димензионалног простора јесте позитиван, јер је непосредно дати простор тродимензионалан; појам пак четвородимензионалног простора јесте негативан јер његове битне ознаке, четврте димензије нема у искуству. Али при ближем расматрању негативни су појмови само специјална врста позитивних појмова: сваки негативни појам јесте подпојам једног вишег позитивног појма и овај однос субординације негативних према позитивним појмовима гаран-

тује логичку одређеност негативних појмова: истинитост виших појмова гарантује истинитост нижих, њима субординираних појмова.

Као што се дакле види по Петронијевићу је битни субјективни услов реализирања схватљивости бића наступање слика имагинације у једној свести: без њих свет би према решењу првог проблема био заиста схватљив, али субјект не би био у стању да ту по себи схватљиву реалност схвати. „Битни услов, вели Петронијевић, за наступање сазнања јесу слике имагинације, јер тек помоћу њих бива субјект оспособљен да непосредне објекте свести разлучи у њихове појамне моменте, да од ових момената створи нове појмове и да овима апстрактним као и онима интуитивним појмовима прида форму општности помоћу које и ови поггају апстрактни појмови.

Да би дакле било могуће остварити схватљивост бића није потребно претпоставити са рационалистима урођене идеје у свести; а још мање је могући схватити са Кантом оне рапије побрајане материјалне претпоставке сваке науке као субјективне услове појаве ствари и њиховог искуства. И овди лежи друга фундаментална разлика између критицизма и емпириорационалистичког реализма, а која у главном следује из оне прве: ако је принцип реалитета свести тачан, т.ј. ако је нетачно Кантово учење о апсолутној одвојености бића и мишљења, онда и материјалне претпоставке Наука не можемо схватити као субјективне услове сазнања, већ као категоријалне ознаке бића, јер их као такве налазимо на самом непосредно датом бићу. Две су дакле тачке које треба код Петронијевића истаћи о којима он образлажава реализам: *биће је схватљиво, јер је конституисано сходно логичким принципима, што се има да докаже на непосредно датом бићу. И друго: за реализирање сазнања бића нити су потребне какве урођене идеје, нити априорне форме већ само слике имагинације.*

То су два битна учења Петронијевића, то су две битне разлике између његовог и Кантовог решење нашег проблема односа Науке према Филозофији о одн. односа бића према мишљењу. Како пак сада Петронијевић на основу ових учења решава проблеме простора, времена кретања ит.д., то излагање излази из обима ове расправе. Главно је да смо се ми упознали са две важне претпоставке на којима базира његов метафизички систем. Да ли ће пак овај систем испунити наду коју је сваки филозоф досад гајио према своме систему т.ј. да буде последњи систем у развоју људске мисли, или ће пак и он доживети исту судбину као и сваки досадањи систем т.ј. да буде разорен и срушен у то ми не можемо улазити; то је пре питање времена и превазилази такође задатак ове расправе. Али једно смо ми хтели, а то је да покажемо на којим основима Петронијевић подиже и заснива филозовски реализам (Матафизику), да покажемо које су тако рећи оне тврђаве које Петронијевић диже и које имају да бране ре-

алистичко схватање Науке и Филозофије од скептицизма или мистицизма, те да, према томе онај који хоће да напада зна куд треба да управи непријатељску ватру, или пак да онај који хоће унутра зна где је улаз и од куд се само може унутра.

Да ли ће ова расправа успети да задобије читаоце за наше реалистичко схватање Науке и Филозофије, или ће се читалац пре одлучити за друга гледишта, за позитивизам или мистицизам или критицизам, то не знам; а л' то и не зависи искључиво од расправе, то зависи у многоме од самог читаоца:

„Was man für eine Philosophie wählt, das kommt daran an, was man für ein Mensch ist“.

Никола М. Поповић

ДЕТЕ И ПОРОДИЦА — ДЕТЕ У ШКОЛИ — ЧОВЕК У РАДИОНИЦИ

Човек и људско друштво

Увод — Човек живи само у друштву.

Развијање — Не постоји, нити је икад постојао човек, који живи апсолутно сам, апсолутно издвојен. Колико се год дубоко може завирити у далеку историју, свуда, уопште, сусрећемо човека у групама, у породицама, у племенима. Па, и саме дивљаке налазимо у мањим заједницама. А ви, ви сте чланови ваше породице, заједно сте са својим друговима у школи, заједно ћете бити с друговима по радионицама, заједно ћете бити са свима грађанима своје земље. Живети сасвим издвојено увек је била само варка, обмана, а ако се с тим и сусретнемо у каквој књизи, то је само прича, и ништа више.

Без друштва, човек би био нико и ништа. Не би имао за себе ни хране, ни одећа, нити пак куће. Био би слабији од дивљака, пошто се и дивљаци удружују да се бране и одбране од свога непријатеља: од глади, дивљих животиња, или од људи. Усамљен, издвојен човек био би чак беднији од многих животиња, јер се и међу њима разне удружују у циљу заједничког рада (пчеле), друге зарад спокојства (мрави), а неке опет зарад нападања (вуци).

Слаб и го, човек би био најјадније створење на кугли земљиној. Друштво је материјална, неодложна потреба човечја.

Без друштва, човек не би могао никуд и ништа: усамљен човек био би скршен и уништен пред непојмљивом или ненаклоњеном му природом, очајавао био што је немоћан. Шта бисте, на пример, ви радили у пустињи или у густој и непрокрченој шуми сами и без ичије помоћи? Шта бисте радили, чак ако хоћете усред угодне и покорне природе без гласа човечјег? Изгнање и удаљење из отаџбине тако

тешко нада, а како би тек тешко падало изгнање из целог друштва, изгнање из земаљског света? Човек би био најнесрећније створење на земљи. Друштво је морална потреба.

Без друштва, човек не би ништа знао: где научите оно што вам треба? у кући, у школи, у радионици, користећи се искуством родитеља, знањем наставника, открићима и изуметцима свих људи. Кад бисте били усамљени, били бисте остављени самима себи, својим изворима. И, како вам је свима век кратак, не бисте могли ништа наћи, нити што створити; престрављени природним силама, бурама, непогодама и т. д. и т. д. не бисте се усудили ништа ни да тражите; не преставо забринути: паштећи се да ли ћете наћи какву год храну, не бисте чак покушали ни да мислите. Не бисте чак ни говорили, задовољили бисте се с неколико подмуклих и простих гласова да изразите своју радост или свој гнев; може се говорити само онда, кад је још неко поред нас; говор је само социјална веза, а усамљен човек остао би права ћуталица. Друштво је интелектуална потреба.

Закључак — Усамљеност је, дакле, немогућна за човека.

Саможива лудост

Увод — Како човек сам собом не значи и није ништа, то не може само на себе ни мислити.

Развијање — Саможив човек, егоста, види само сама себе, мисли само на себе, равнодушан је према својој околини, равнодушан је према туђим патњама каогод и према туђим радостима и уживањима: он је тврда срца; мало му је стало до беде која је око њега, он је чак и не запажа и чак ако се може њом послужити, користеће се њом, нагонећи беднике да раде пошто пото, давећи их, и цедећи им крв на памук: неосетљив је и неваљао.

Саможивци сматра да је цела васељена њему потчињена да му лежи пред ногама: он је охол; корача, високо држећи главу, пун је протехтева и ако га не гледају, чуди се томе; ако му се не признају његове заслуге, он се сам размеће пун самозадовољства и презрења: он хоће пошто што да влада.

Саможивац тежи да учини да се поштују и да триумфују само и једино његови лични интереси: да би остварио своје благостање он вас удаљава; да би остварио своје умишљаје, он вас упропашћује; на тај начин или уклања или уништава све оне, на које наиђе на свом путу. Ако још уз то има и какве власти и моћи, он то радо злоупотребљава. Неуправедан је: прави је тиранин.

Саможивост је, дакле, лудост: саможивост је извор зла за породицу, за индивидуе, каогод и за друштво.

Саможивост доводи индивидуе до животништва, гони их да множе своје инстинкте, доводи их до стања, у којем се оне једино старају о

свом благостању; уосталом, њихов је рачун врло погрешан, јер старајући се непрекидно само о себи и о својим личним интересима, подићи ће против себе цео свет и створити око себе неповерење и одвратност. — Кад је реч о друштвима, њих саможивост ништи и угушује, јер је она увек први повод за расцеп и мржњу, међутим, у данашњем нашем времену, општи, заједнички интерес треба увек да се истиче пред појединачним интересима, сем ако се неће да се зацаре унутрашње борбе и зађевице и права анархија.

Закључак — Нико не може одржати обећање да ће живети само за себе.

Разум и несебичност

Увод — Како човек, готово, за све оно што има, дугује друштву, то треба да мисли и на друге људе.

Развијање — *Паметан човек осећа се да је везан за друге, постаје жртвом њихових неуспеха, а постаје већи и снажнији кад и они иду и корачају успешно напред; радује се кад су и они радосни, тужан је кад и њих снађе беда и невоља; њихов живот има свој одјек у његову животу; „Ништа, што је људско, није њему више туђе.“*

Човек је добар: његова доброта чини да друге воли и да је такође од других вољен; завист, пакост, и сва остала неваљалства њему су непозната; мржња испред њега бежи. Доброта и благост његова срца чине више добра сиротињи но што је у стању то да учини милостиња најбогатијих; шири око себе срећу, а свуда сеје слогу и мир.

Његова доброта иде до несебичности, у стању је да ујутка своје прохтеве; зна кад је потребно жртвовати своје интересе, да би користио и помогао својим ближњим. Често га можете видети како заборавља своју тугу и свој бол, да би само могао утешити ожалопћене и оне-спокојене пријатеље; често га можете видети како оставља свој рад, само да би помогао свом болесном и изнемоглom суседу.

Његова несебичност иде до херојског пожртвовања и оданости. Нема ли примера како се поједини сиромашни људи одлучили да поред своје неколико деце приме на неговање и одгајивање туђу децу, која су остала сироте? Колико је опет њих који су жртвовали и своје спокојство, па и свој живот само да би се могли побринути и спасти беднике и несрећнике.

Ово пожртвовање паметан човек испуњава драговољно, одлучно. Жртвовати се за своју породицу, за своје пријатеље, за своју земљу, то за паметна човека није никаква тегоба, напротив то му причињава највећу радост и задовољство. Такав човек је појмио да људско братство учвршћује јединство људско, које је опет извор свега добра на овом свету. Он зна да би без овога човек поново постао животиња, и то груба, сурова, неваљала и неправедна животиња.

WWW.UNILIB.RS
 УНИВЕРЗИТЕТ
 ЗАДАЦИ
 Закључак — Паметан, разложит човек претходи примером у људском братству.

Усмена питања — Показати да би усамљен човек био слаб према природи, према животињама, према људима; показати да би он, оставши сам, остао у исто време незналица. — Показати да је саможивост извор охолости, неваљалства, неправде. — Показати да су несебичност, доброта, оданост, пожртвовање, потребни свему друштву.

Писмени задатак — Да ли у нашој земљи грађани треба да буду несебични и зашто?

Породични дух

Увод — Породица је прво друштво, чији смо саставни део и ми.

Развијање — *Породица не треба да буде школа саможивости, егоизма*: понеке породице довољне су саме себи и затварају врата туђинима, као да су им непријатељи; друге опет, занесене својом охолошћу, мисле да ће се понизити ако би посећивале сиромашне људе; понеке, опет, руковођене једино својим личним интересима и користима, стварају права удружења, синдикате ради присвојења и заузимања свих добрих места, експлоатишући народ у корист својих потомака; *овакав саможив дух право је налицје, супротност породичном духу.*

Породица треба да буде школа несебичности: у породици сви заједно једу, сви заједно расту и старе, сви заједно раде, а доцније, када се, у животу, деца растуре на све стране, ипак она сматрају за највеће задовољство да се, с времена на време, прикупе на породичном огњишту; *индивидуа у породици не постоји сама собом, она је само члан заједнице, члан целине.*

У овој општој заједници, у овом опћеножићу научи се да живи за друге: старији брат да би учинио млађем брату задовољство даје му радо свој колач; старији се испршавају и истичу да би заштитили слабе; сви они имају да теше, да праштају, да храбре. Непрекидно се има за што жртвовати и помагати: *у породици се индивидуа припрема за братство.*

Породица је потребна друштву: у породици се учи трпљивости, попуштању; у њој се учи узајамном помагању и оданости. Проблеми, који ће се доцније стављати грађанину на решавање, решавају се скоро сваког дана редовно у породичном животу.

Породица је потребна човечанству: не само да се крвном везом продужава континуитет људских генерација, већ и породични дух, проширујући се, иде од предака с њиховом историјом, њиховом традицијом, њиховим успоменама, до оних створења која ће тек доћи са својим тежњама и својим сновима. Приче старих, питања малих,

представљају под једним истим кровом јединство прошлости и будућности. У породици свако научи азбуку људске узајамности.

Закључак — Породичне везе су везе човечанства.

Живот у породици: јединство и слога родитељска

Увод — Породица, како је сама по себи удружење, треба да буде тесно склопљена, уједињена.

Развијање — *Колико је кућа, у којима влада неслога!* Муж и жена се не разумеју, никад једно другом ништа не опраштају: отуда прекори, свађа, грдња, бој... и напослетку разилажење.

Заједнички живот често је пута поремећен и покварен од самог почетка само зато што је рђаво склопљен. Улети се у брак као муха у млеко: брак је тада игра случаја, у ком се нема увек потребне среће и задовољства. *Или се пак брак склапа због новца:* прави се тим трговачки, финансијски посао, по јединство и удружење кеса није довољно за уједињење срцаца. Млада створења треба да буду обучена и упозната са својим потоњим животом, са својим обвезама и својим дужностима у њему и да га сматрају као нешто посве озбиљно; она ће унети у брак и потоњи живот, онај најозбиљнији део свога живота, сву своју увиђавност и разложитост (млада девојка која би била обавештена да ће јој деца бити можда кретени или идиоти, неће бити никад толико гадна, па да се уда за каквог блесавог алкохоличара.)

Кад су муж и жена склопили заједницу, кад су удружени, њихове две личности представљају само једну једину. Они су једна личност пред светом: има увек врло много рђавих језика и заинтересованих људи који би покушавали да их заведу, да изазову узајамно неповерење, или чак и љубоморство. *Они су једна личност пред децом:* размимоилажење у укусу, супротност у мишљењима, препирка између родитеља, подстрекавају децу да буду непокорна и да се вечито буне. *Они су нарочито једна личност пред самима собом:* заједнички су им исти интереси, исте опасности, иста пријатељства, исте радости, иста туга.

Како је могућна овако тесна заједница? Често човек заповеда: он је господар; жена се не рачуна ни у што. Но, време робовању је прошло; жена има права, каогод и човек, да има своје мишљење; нема сад међу њима старијег и млађег, нема вишег и нижег, већ су двоје потпуно једнаки, свако је господар својег мишљења: *и слога овде потиче са заједничке, вољне, угодне потчињености разуму.*

Ова се слога не васпоставља одједном; она се не добија као свадбени поклон; њу треба освајати и задобивати, мало по мало. Треба за то добре воље и стрпљења. Ако једно погрешни, треба друго да му опрости. Ако је једно од њих двоје сурово, онда оно друго треба према њему да је благо, мило. Ако је једно жалосно, нерасположено, оно друго треба да покуша да га развесели. *Нарочито увек треба бити искрен,*

ништа не треба једно од другог да крију, никад не треба једно друго да лажу. Узајамно поверење обезбеђује слогу.

Закључак — Ова слога порађа љубав истиниту, искрену, која траје док је у њима двома искрице живота.

Живот у породици

Увод — Породица без деце је непотпуна.

Развијање — *Рађање деце треба радосно поздравити*: деца представљају будућност и сву наду. Захваљујући њима, на земљи ће бити мање лажи, мање мржње, мање неправде. Зарад њих се води борба за победу људског идеала. *Деца су нада у срцу чавечјем.*

Свако треба да се припрема, много раније, за своју свету улогу оциштва или материнства. Деца ће бити оно што су били њихови родитељи; на челу ће имати ознаке њихових неупутности или ће сијати њиховим особинама. Треба, дакле, да се свако узме у памет, треба да се осећа одговорним пред будућношћу и да се према томе управља и влада (Алкохоличар је, по стицају прилика, неприродни отац, његова страст чини да се квари људска солидарност; уместо да је учвршћује зарад добра, он је учвршћује зарад покора и покварености).

Кад се деца роде, о њима се треба старати и бринути. И овде се још ништа такође не импровизује; мајке, нарочито, треба још зарана да се спреме у својој улози (треба да знају како се мала деца хране, како се стерилизује млеко за цуцле, како се удешавају деци оброци, како се дете повија и т. д.) и многе су врло грешне и криве са свога незнања.

Сва ова брига и старање треба да буду окружени нежношћу и љубављу. Шта да се каже о мајкама, које, из саможивости, или да би остале лепе, или да не би имале никакве бригае ни посла, не поклањају ни трунке пажње својој деци и остављају плаћеним служавкама да их оне подижу и васпитавају! Шта да се каже о родитељима који увек хладно пресретају своју децу, који су према њима вечито љутити груби! Жалите ове мале несрећнике којима увек недостаје благ осмех и топал пољубац.

Закључак — Деца су разлог да постоје породице.

Усмена питања — Да ли нас породица учи саможивости, егоизму? — Како нас она учи да постанемо грађани и људи? — Како треба да живе отац и мати? — Како то могу остварити? — Зашто родитељи треба да су милостиви и благи према својој деци.

Писмени задатак — Дете које мазе и воле његови родитељи покушава да утеши једнога од својих другова, с којим увек рђаво поступају и којег кадшто и туку.

Живот у породици: васпитање

Увод — Родитељима је дужност да подижу и васпитају своју децу.

Развијање — Љубав родитељска према деци не обележава се само миловањем и пољупцима (понека мати која само грли и љуби своје малишане може ипак зато бити врло рђава мати); та се љубав истиче и то још нарочито по начину како ту децу васпитавају и подижу. *Добро васпитање има само једно правило: да има за циљ интерес децји а не родитељски; не треба децу одгајивати на егоистичан, саможив начин, себе ради.* Егонисте су они родитељи који се зарад свога мира и спокојства, или са своје нехатости, не занимају својом децом, својим малим, већ их пуштају да раде што хоће, или, што је много чешћи случај, предају бригу о њима другоме. Нарочито су егонисте они родитељи који траже да се користе својом децом, који их шаљу у школу да би тамо добила коју пару, каогод и они који своју децу терају да јуре улицама да зараде штогод или да испросе милостињу.

Родитељи треба да подижу своју децу без икаква лична себичњаштва. Треба деци помоћи да постану енергични и разборити људи. Тога ради треба пустити да им се развија интелигенција: тражити да се дозна шта се дешава у њиховим малим главицама, помоћи им да многе ствари разумеју и схвате, и гонити их да уче и да се изражавају. Потом пустити да јача и њихова воља: приморати их да покажу одлучности, помоћи им да преброде све опасности и тешкоће и да очеличе свој карактер.

Ово мудско васпитање треба да буде праведно: претпостављање, издвајање, кварење, изазивају завист међу браћом и сестрама, рупе сваки осећај синовља поштовања у срцу оних који виде и осећају да су занемарени и пренебрегнути; нагоне, доцније да се буне и да осећају љутњу они који верују и сматрају да су пре тога били жртве.

Васпитање треба да буде мирно: Нека родитељи, пре свега, буду мирни између себе: неупутности, грдња, свађа и препирка њихова, све то одјекује у души малих. Нека родитељи увек буду мирни са својом децом; опомене, прекори, поправке, кад се чине љутито, немају никад никаквог трајног дејства.

Васпитање треба да буде одлучно, чврсто: родитељи имају власт зато што су паметнији и зато што су одговорни за своју децу; ову им власт признаје и сам закон. Та власт не треба да се очитује у жестини и грубости; некада је отац имао права да убије своје дете, сад пак једино му је остало право да га казни, па и да га удари; али батине, удари ногом, штапом, апсолутно ништа не значе и не доказују (они само нагоне дете да се буну кад одрасте). *Права, истинита власт је морална власт;* родитељи је стичу искреношћу и убедљивошћу својих речи, исправношћу својих поступака, часношћу свога целокупнога живота; *таква власт једина је која вреди и која има дејства.*

WWW.UNILIB.ORG.UK
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 Закључак — Паметно, разложито васпитање ствара од детета разложита, паметна човека.

Живот у породици: синовља љубав и покорност

Увод — Деца ће осећати поштовање према својим родитељима.

Развијање — *Волеги своје родитеље не значи само их грлити:* размажена деца, она која се највише умиљавају око својих мајки и очева, та су деца за њих мали тирани, саможиви и ђудљиви.

Волеги своје родитеље пре свега, значи задовољити их својим владањем и животом: тога ради треба свакога тренутка бдити над самим собом, не треба бити лен, не треба никад лагати, ит.д. ит.д.; треба гледати да им отклонимо све тегобе и патње; напослетку треба им олакшати тегобан посао, треба погађати њихове жеље, излазити им на сусрет и помагати им, у чем се год може (мала девојчица помоћи ће мајци у одржавању и вођењу куће, а мали дечко отрчаће да купи или да донесе те ово те оно).

Волеги своје родитеље значи још имати поверења према њима, отворити им увек своје срце; они су увек готови, увек су ту да утру сузе и да утеше, да загладе погрешке и да опросте, да прихвате и да охрабре.

Волеги своје родитеље значи још следовати њихову примеру: ценити свога оца и веровати да је довољно радити онај посао који је и он радио; удесити свој живот према његовом, зар то није најбољи и највећи доказ ваше љубави?

Волеги своје родитеље значи: да ћете им бити увек покорни. Још сте мали, незналице и слаби; потребно вам је да вас неко упути, поведе, помогне. Ко ће други то учинити ако не родитељи, који су и старији, и искуснији, и јачи? Слушајте их, дакле, не на једно ухо, као што се то обично каже, већ пажљиво, да доиста и чујете што вам они кажу; не гунцајући и не мрмљајући (то је знак покорности само код животиња и робова) већ предано и с пуним срцем.

Волеги своје родитеље значи: да ћете им бити захвални и одани. Захвални зато што су се зарад вас недоглед мучили, патили, радили, што су вама поклонили најбоље што су у животу имали. И у толико више одани према њима, у колико они буду старији и слабији. Старо створење у вашој породици дужни сте највећма поштовати.

Закључак — Синовља љубав, дечја љубав, не изражава се речима, већ животом детињим.

Живот у породици: браћа и сестре

Увод — У породици треба да влада мир и слога.

Развијање — *У понеким породицама дува дух раздора:* не слажу се у тој породици било због непогодних нарави, било због љу-

боморства, било из личних рачуна. Отуда настаје препирка и мржња: најгоре су и најстрашније оне мржње између браће и сестара, кад постану једно другом непријатељи.

Да би се живело у заједници карактери треба да постану мекшим, гинкијим: ваш вам је брат тврдоглав, будите ви разложитији од њега; брат вам је напрасит, будите ви благи према њему; деца, трпећи се узајамно, уче се да буду све то боља и боља.

Да би се живело у заједници потребно је да себичњаштва нестане: не тражите увек и све за себе; не тражите највећи и најлепши део, поделите с другим своје играчке, своје колаче; доцније, гледајте да чините и мање услуге; старији ће се старати о малима, водиће их, чуваће их, ако буде потребе, чак ће се и испрести да их одбране. И, мало по мало, с вашим животом развијаће се све то већи осећај ваше солидарности.

Ово несебичњаштво нарочито треба да буде правило за старије; јер они су ти према којима имају сасвим мали потпуно поверење; они су ти на које се обраћа кад је настало какво збуњљиво, неодређено питање, кад је тренутак да се реши и отклони каква тешкоћа, они су ти према којима се указује покорност. И доцније можда ће они имати да замене оца, и на њих ће можда пасти породично бреме. Они дакле треба да покажу пример солидарности.

И тако је породични живот прво искуство социјалног живота: у овом животу избегавало се супарништво, нетрпљивост, напротив научило се да се трпи, да се воли, и уз то још научило се на узајамно помагање. Свако се осећа везан именом: осрамотити се, значило би осрамотити своју браћу и сестре. Свако се осећа везан за цео живот: сви смо заједно радосни о каквом свечаном дану, а сви смо тужни зарад једне исте туге и жалости. Братству по крви придружује се и додаје још јединство срдаца и добрих воља.

Закључак — Породично братство је припрема за социјално и људско братство.

У смена питања — Шта значи: васпитати и подизати децу, да бисмо од њих створили људе? — На што служи љутина и несталоженост? Куда воде батине? — Гравити и љубити своје родитеље, да ли то увек значи и волети их? — Како и зашто треба да се покоравате својим родитељима? — Како ћете им сад а како доцније показати своју захвалност и признање? — Како да се слажете са својом браћом и сестрама?

Пи семени задатак — Како треба да се понашате према баби и деди?

Школа, дете и човек

Увод — Сама је држава законом утврдила да основна настава буде обавезна и бесплатна, и сама је подигла школе свуда.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs **Развијање** — У школи се дете учи и васпитава; васпитати се не значи само научити читати, писати и рачунати, већ то значи ослободити и развити своју интелигенцију. То значи не плашити се више утвари, не успављивати се више рутином; не бити више заслепљен предрасудама. То значи, моћи размишљати сâм собом, покушавати да се створи рачун о свему, да се све разуме. Васпитани и образовани земљорадник неће више, пошто пото, хтети да обрађује земљу као некад: научиће сад да му се изврши анализа његове земље и служиће се вештачким ђубретом; научиће се да чита барометар и користиће се другим обавештењима. Све ће очекивати од самог себе, све ће очекивати од свог исправног и утврђеног рада. На тај начин биће једино у стању да очекује и да се нада најбољој жетви. И тако, учен човек, паметно и разборито отађава свој претешки посао. И тако исто, човечанство, васпитајући се и учећи се, иде непрекидно напред и напред.

У школи дете учи да буде поштен човек. Ви засад још нисте потпуно одговорни за све своје радње (не знате још довољно све оно што радите), ваши родитељи носе одговорност за вас. Да бисте доцније били достојни људи, школа вас штити од великих страсти, или од ваших рђавих инстинката; она вам указује претом на последице ваших порока, који се порађају, на леност и изешност; она вам помаже да те пороке предварите, или да их се излечите. Доцније, изабраћете свој пут, познавајући све тегобе; о свему ћете бити обавештени и сасвим упознати; бићете одговорни за свој живот. И ако нисте разборити, сав ваш рад биће уперен против школе и њезине наставе.

У школи дете учи да буде добар грађанин. У нашој држави сви грађани имају удео у власти, и сваки од њих треба да буде подобан да ово своје право и врши. Незналица обраћа пажњу само најжешћим узвицима: он се да завести најварљивијим обећањима; он је права будала политичких шарлатана, и у свему томе нација је жртва; глупост ових незналица доводи државу до најстрашнијих опасности, тога ради вас школа и обавештава о вашим дужностима, о вашим правима; обавештава вас о законима који владају у вашој земљи, обавештава вас које место заузима ваша земља и ваш народ међу другим земљама и народима.

Закључак — *Стварати слободне људе и слободне грађане, ето у томе се састоји црлога школина и учитељева.* Будимо им за то захвални.

Живот у школи

(План за питања или дијалоге)

Увод — Школа је, као мало друштво, слика великог друштва: у школи се налазе заједно сва деца свих staleжа.

Развијање — *Правила су овога друштва*: а) *Потребна дисциплина* (дисциплина схваћена како ваља, и вољно и од срца прихваћена);

б) *Потребна правичност* (правичне оцене; једнакост у понашању према свима ученицима, увидање и необзирање на препоруке);

в) *Доброта која се жели* (бити не само трпљив, већ и волети своје другове, па ма и не били наше вере, наше народности: школа је проширена породица).

Шта сваки може да учини: Да буде искрен према својим наставницима (не варати их, преписујући задатке од другог); према својим родитељима (не лагати их и не варати одсуствујући од школе, фалсификујући оцене, подражавајући туђе потписе); према својим друговима (не лагати и бити исправан у игри, не допуштати да други неправедно буду кажњени).

в) *Имати добру вољу*: према наставницима (савесно радећи и пазећи на своје понашање; леност и растројеност увек су знак незахвалности); према друговима (избегавати исмевање, нарочито суровости; заштићавати слабе; међусобно се помагати).

Закључак — Школа је припрема за солидарност (колективна одговорност; глас и част школина; поштовање и љубав према школи).

Човек и његов занат

Увод — Први задатак детињи је, кад одрасте, да избере и отпавља какав посао, какав занат, да се ода том позиву.

Развијање — *При избору ваља добро и озбиљно размислити, јер тај позив треба да се отпавља целог века*. Многи су, по несрећи, приморани да се прихвате оне професије, која им се никако не свиђа и према којој ће увек осећати нелагодност; бар нека они, којима је до воље да бирају, буду обазривији, нека то не учине на брзу руку, на дохват; нека процене и проуче рад који им ваља уложити, нека испитају своје склоности, своје подобности и своју снагу. Доцније, моћи ће слободно рећи: ја сам хтео овај рад.

У свој посао треба увек унети будну интелигенцију. Једино ради као паметан и разложит човек онај који има тачну представу о оном што ради, који се интересује оним што ради, који тражи да усаврши средства и оруђа којима се служи за свој рад, а тим самим хоће да усаврши и сама себе. Такав ће човек корачати напред, остали ће се задржати и застати на путу рутине и устаљености.

У свој посао треба унети много савесности: рђав радник, не радећи свој посао како ваља, може и не знајући и из просте немарности или лености, постати правим злочинцем; добар радник, који у свој посао уноси тако рећи све своје биће, може постати прави народни добро-

ТВОР: ова идеја о добру и срећи других непрекидно га подржава, храбри га и усрећава.

Радећи, осетите потребу да се удружите с другима; радници се пре свега удружују у свом интересу: земљорадника који је остао сам издвојен упронашћује посредник; кад се удружи с другим земљорадницима тада продаје своје производе непосредно и много скупље; исто тако радници кад се удруже добијају много већу плату. Ово удружење интереса води међусобном помагању: узајамно осигурање против несрећних случајева, у случају болести, у случају кад се нема рада. — И ова узајамна помоћ постаје још племенитија својим завршетком: што јој је циљ да оствари што више правичности међу људима; она спречава да нико не остане без здрава стана, без добре хране, она не да да нико не буде експлоатисан, нити пак да се ма с ким поступа као с каквим робом.

Кад су радници удружени; нема више грубости и силе: грубост сеје раздор и мржњу и само руши; разум је њихово оружје: једини је разум који осигурава слогу, једини је, уосталом, он, помоћу кога се долази до трајашних и озбиљних резултата (уговор о времену рада и поштовање дате речи; постепено побољшање погодаба за рад и у случају сукоба прибегавање изборном суду...)

Закључак — Солидарност радничка, далеко од тога да води борби између грађана, напротив води друштвену братство.

Усмена питања — Зашто је основна настава бесплатна; зашто је обавезна? — Шта учите и научите у школи? — Како ћете доказати своју захвалност према учитељу? — Шта значи радити наметно, савесно? — Зашто радници треба да се удружују?

Писмени задатак — Добар ученик прекорева свога леног друга и покушава да га убеди да треба да постане вредан, бољи (дијалог).

Le Volume 1911; бр. 30—33.

Сп.

РАЗРЕДНИ СТАРЕШИНА

Има већ тридесет година од како наша средња школа зна за разредног старешину. Главна је дужност његова: да се стара о умном, моралном и физичком васпитању ученика свога разреда. Посао замашан; одговорност велика.

Оно је, истина, сваки наставник позван да ради на истом послу, који је нарочито додељен разредном старешини, али је тај посао њихов посебан, несистематисан, с мало, обично с врло мало вођења рачуна

о индивидуалним особинама свакога ученика, о приликама у којима је одгајен, о средини у којој се креће, о навикама његовим. Наставник, који има два три часа недељно у једноме разреду, не може, и поред све добре воље, поклонити сваком ученику онолико пажње, колико му је потребно, да се он учини добрим и честитим човеком, ваљаним Србином, спремним радником, снажним и храбрим војником.

Ранијих година, наша средња школа давала је ученику само масу знања из разних грана науке. Дobar је ученик био онај, који је учио лекције, израђивао задатке, уредно долазио у школу, слушао наредбе наставникове, на улици учтиво поздрављао евога наставника. О физичком васпитању својих ученика школа није водила рачуна. Нити је наставник давао савета и упустава о нези тела, о чистоти стана и одећа, о храни, о кретању и о игри; нити је знао какве су прилике у којима живи ученик, какви су људи у чијој је средини, ни где проводи слободно време, каква су деца с којима се игра и забавља, какве га игре интересују. Све је то остављено било родитељима учениковим и оној кући у којој је ученик становао и управо све је било остављено случају. Родитељи, и сами махом прости људи, васпитању деце потпуно невични, а пословима својим заузети, нису стизали, нису ни умели, нити се уопште и сећали да имају других каквих дужности спрам своје деце, осим да им се састарају за подмирење најпречих потреба и кад се поболе да их лече.

Често се чује, и није то нетачно, да је средња школа наша у старије доба била индиферентна према свему што није задирало у учење лекција. Наставник је био уверен да је потпуно одговорио својој дужности, кад је на време долазио на часове и кад је имао велики број ученика којима је могао дати *тројке*, *четворке* и *петнице*. Било је, додуше, наставника који се нису жестили ни онда, кад је већина ученика њихових имала слабе и рђаве оцене. Не може им се — тешио се такав наставник — налити знање у главу. „Ко учи, тај и зна; ленштине треба чистити из школе“. И чистило се. Од педесет ученика у I разреду средње школе сврши четврти разред десет — резултат којим нико не би могао бити задовољан.

Немирни ученици обележавани су као несносни. Бојазан да таква деца не покваре другу децу налагала је Професорском Савету дужност: да одвоји „шугаве овце“ од здравих, да изјури из школе све што смета.

Болешљива деца сматрана су као баласт, ког се школа морала ослобађати. Наставници се нису старали да се увере о здрављу ученикову, да сазнају узроке болести његове, да се и сами побрину о лечењу оболела детета. Школа није имала свога лекара. „Болесноме није места међу здравима“. „Школа није болница“.

Кад старији људи, који су прошли кроз школу, причају о тегобама школовања свога, о неповољним приликама у којима су живели, о злу

друштву којим су били окружени — не треба сумњати у њихово казивање. Кад неки од њих заврши свој говор речима: „У каквим сам јадима био, чудо је да нисам пропао!“ сме му се поклонити вера да је казао праву истину.

Таква је *била* наша средња школа. Сад је она много друкчија, много боља.

Тврдећи да је данашња средња школа наша боља од пређашње, не смемо се задовољити ни садашњим стањем у њој. Ваља тежити томе, да нам школа буде све боља. Много ће томе помоћи разредне старешине.

Разредни је старешина у школи најважнији радник. За напредак свога разреда, за добро свакога ученика посебице, разредни старешина може учинити много, може учинити више него ико други у школи.

Како су послови разредних старешина и велики и разноврсни, види се и из самога текста у закону о средњим школама.

Чл. 82. закона гласи:

„Разредни је старешина дужан: да саставља (!) дневнике и врши сву администрацију за свој разред, да походи предавања наставника свога разреда и даје потребна упуства, и да води бригу о свеколиком умном, физичком и моралном образовању ученика у повереном му разреду“.

Осим тога, разредни старешина председава Разредном Већу, које се држи на крају свакога месеца, а по потреби и чешће. председава на разредним испитима. председава на течајном испиту и на испитима приватних ученика.

Сви наставници средњих школа, који су били разредне старешине знају колики је посао разредног старешине. Извршити све ове дужности, које закон одређује разредном старешини, поред редовног наставничког посла његова, просо није могућно. Највреднији човек посрнуће под толиким теретом.

По себи се разуме, да разредне старешине морају тражити излаза из таквога стања, у које их је поставио закон, дајући им многе дужности. Другог излаза нема, осим занемаривања дужности, невршења свега онога што закон тражи.

Доведен у немогућност да одговори свима дужностима својим, разредни старешина одабира сâм послове које ће моћи вршити; друге сасвим напушта. Свакојачко то не само што је противно закону, него је и штетно. Али је још горе, кад разредни старешина не изоставља ниједан од послова, који су му одређени, већ их врши све онако како зна и колико може да стигне. Он зна да мора потпуно одговорити наставничкој дужности својој: долазити уредно на часове, спремати се за лекције, методски обрађивати своја предавања, пропитивати ученике и оцењивати их, прегледати и поправљати писмене задатке, учество-

вати у Разредним Већима осталих разреда, присуствовати састанцима Професор. Савета, водити ученике у цркву, ићи с њима у екскурзије, итд. Те дужности мора вршити што тачније, најсавесније, јер се тај рад његов види, подлежи оцени и директоровој и осталих колега; од тога му рада зависи углед међу наставницима и оцена у Министарству. То му је главна дужност. А посао разредног старешине узима се као споредан. На њему се ради, колико се може и кад се стигне.

Сваљујући много посла на једнога човека, сам закон довео је разреднога старешину у немогућност да врши све одређене послове. Одредбе његове постале су илузорне. И најсавеснији радник школски мора се огрешити о закон.

Тако не треба да остане. Или ваља, измењујући закон, олакшати посао разредног старешине, или му се мора смањити број часова.

Други став чл. 81. законом о средњим школама гласи:

„За разредног старешину ће директор гледати да постави оног професора, који у дотичном разреду има највише часова“.

С овога гледишта треба поћи у истраживању могућности да разредни старешина одговори потпуно својим дужностима.

Кад се признаје, законом, потреба да разредни старешина у свом разреду има мало већи број часова, онда га ваља што јаче везати за његов разред. Њему треба створити могућност да се бави што дуже у своме разреду, да је у честом, управо непрекидном, додиру са ученицима свога разреда. Васпитач треба да је уза свога васпитаника; разредни старешина да је у своме разреду.

Разредни старешина не треба да има часова ван свога разреда. Број његових часова не сме ни иначе бити велики, ни у којем случају већи од десет. Колико је мањи број часова разреднога старешине, у толико му остаје више времена, да га употреби на свестраније упознавање ученика, на истраживање начина да их привикне на редован и озбиљан рад; на похођење наставничких предавања; на похођење болесних ученика; на обилажење станова ученичких; на општење с родитељима и старатељима њиховим.

*

Овом се предлогу може приговорити:

1, да би се наставници, привезани за један разред, за извесан предмет с малим бројем часова, запуштали; да не би пратили науку; да би морали узети у свом разреду и по који предмет, што не иде у њихову струку;

2, да би се повећао број наставника по свима средњим школама, па би се тим повећао и буџет за средње школе;

3, да ни до сада није било довољно наставника за средње школе, а сад ће се осећати још већа оскудица у наставницима, кад се стану отворати школе у новим крајевима.

Истина је то. Али опет има места учињеном предлогу. Наставници — разредне старешине — не би се парложили, ако би, докле се год може, ишли са својим разредом. Идући из нижих разреда у више, наставник залази све даље у поље науке, и не да да га време прегази. Ако узмо- радне узети који час из других грана наука, то је свакојачко тешкоћа, коју ни до сада није могао избећи многи наставник средње школе.

Буџет на средње школе повећао би се тим, што би се смањи- вањем броја часова разредним старешинама морао повећати број на- ставника у свакој средњој школи. Имати добру школу, а с мало но- ваца — није могућно; слаба школа је увек скупа. Ко штеди на про- свети, даће ту уштеду на казнене заводе: тако вели стечено искуство. Није Србија трошила много на средње школе своје; а без сумње се већ дошло до уверења, да се средња школа наша одуживала народу за жртве које су за њу учињене.

Ако нема довољно наставника за средње школе, треба се старати да се њихов број повећа. Нове школе не треба отварати, док се не добије потребан број наставника. Буду ли се и у новим крајевима отварале *само* гимназије; будемо ли и даље занемаривали привредне и професионалне школе: све ће се јача оскудица осећати у настав- ничким снагама.

Нико неће порицати да је боље имати мањи број добро уређених, лено снабдевених школа, него отварати их свуда, и где треба и где не треба, а не имати ни довољно наставника у тим школама, ни осталих потреба школских.

Разредни старешина — васпитач препородиће нашу средњу школу. Нашој деци треба много више надзора, много више старања, јер су остављена самој себи. Домаће и јавно васпитање у нас ремети оно што школа ствара. Проћи ће још много времена док српска кућа не постане васпитаоница, док улица не престане штетно утицати на про- лазнике. Дајући сваком разреду у средњој школи васпитача, човека интелигентна и вољна да од деце, остављене без довољног надзора, ствара вредне и поштене људе — учинићемо тим један крупан корак напред.

*

Дискусија о овом предлогу може бити само корисна за школу.
Лаз.

ЦИЉАЈМО НА СРЦЕ

(ИЗ ПРАКТИЧНЕ ПЕДАГОГИЈЕ)

„Чем бисте хтели да га научим, кад ме не води“, рекао је Сократ. Ево силних речи, о којима би почетници у васпитачком позиву увек просветни гласник, I књ., 2 св., 1913.

требало да размишљају. Колико је између њих, доиста, одарених свима особинама срца и духа, које васпитаче чине савршеним, и који се труде да буду без ових првих одлика да би се, зарад успеха, послужили изворима своје оштроумне и досетљиве педагогике. Колико их је који се вежбају и труде да ућуткају своје срце, да би, као какви полицајци, владали над две три десетине ђака, чијим напорима треба да управљају?

Добро утврђени програми, по којима се дословне ради, добро састављене и припремљене лекције, савршено прилагођени задаци и савесно поправљени: све се то налази у извесним разредима, у којима је, ипак, напредовање споро и ни у ком погледу није у односу са оном активношћу и преданошћу, што их је учитељ утрошио. Вежбања се ту врше с математичком тачношћу, покрети ђачки иду на крај, по војнички. Никад никаквог нереда, никад ниједног изгубљеног тренутка... бар тако изгледа, али, само тако изгледа, јер ником не може пасти на намет, да мисли и верује да ће четрдесеторо деце, од десете до дванаесте године, којима се говори без прекида пуних двадесет минута о болестима винове лозе, или о балканском рату, употребити све то време на пасивно слушање, и да ће скрштених руку најљубиво пратити, ма како им се интересантне ствари говориле. Они су ту, присутни су својим телом, али, ко зна, шта је с духом, куда он лута? Истина је, учитељ се не шали с дисциплином; намршти се и набере обрве при најмањем шуму, и поновљени случај свагда повлачи казну: не сме се нико мрднути, не сме никуд погледати, не сме се очима измењати мишљење са својим суседом, не сме се ништа запитати, не сме нико уста отворити, нити се насмејати.

У разреду, учитељ се никад не смеје: похваљује неког као што и кажњава, као што и наређује, достојанствено и хладно. Леден је и хладан, и његови ученици плаше се и да му приђу; боје га се, јер знају да никад неће заборавити и најмање њихове погрешке, и од тих погрешака увек осећају некакву тежину и притисак на својим слабочким раменима. Овај је учитељ правичан, и, без икаква изузетка, подједнако се понаша према свима својим ученицима. Они му то признају, али и поред тога, врло га мало, или нимало не воле: он је само правичан, али није и добар. И, како не воле свога учитеља, деца, његови ученици, тако исто не воле ни оно, што им од њега долази. Његова настава нема за њих никакве привлачности; она је ту, додирује их само овлаш, али се у њих не упија.

Само се помоћу срца доспева до дечје интелигенције; она треба с пуно поверења да прихвати све оне истине, којима их учимо, пошто је њихова моћ размишљања недовољна, чак толико недовољна, да би могла покушати ма и најмању контроду. Но, ово поверење деца не поклањају, или још боље речено, она га чувају само према ономе који

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

га уме освојити и сачувати. Деца воле онога, ко и њих воли, деца воле наумице.

Да ли, дакле, постоје педагошка средства да се уђе и стекне поверење ученичко? Или је то само природни дар, преимућство неколиких привилегисаних?

Нема сумње да има понеких учитеља, који треба да се пуне да их воде њихове природне диспозиције, да би у свом позиву потпуно успели. Али, исто је тако непобитна истина, да се у овом може успети, и кад је добра воља ту.

Мало, доброћудно дете од шест година први пут улази у школу. Није довољно, да бисте ово дете придобили за себе, да га просто упишете у своје књиге. Проговорите коју реч с њим: оно ће вам само рећи како се зове, рећи ће вам да ли је пре тога ишло у забавиште, и да ли већ познаје кога у свом разреду. Помислите само, да су овом малишану, можда, много пута припретили, да ће га одвести у школу, кад је код куће учинило какву глупост, и да вас, свог потоњег учитеља, вероватно, сматра за страшило. На првом сусрету с њим разрушите му ову легенду. Нађите му и упознајте га с малим добрим друговима, и потрудите се да се, од првог дана, забавља, и већ сутрадан прићи ће вам с пуно љубави и поштовања.

Свако јутро сачекујте своје ученике добре воље, одговарајте пријатељски на њихове поздраве, имајте за сваког по коју лепу реч; на одмору, кад су сви искунђени око вас, проговорите с њима коју реч и о нешколским стварима; немојте се плашити да ће из таквог метода потећи и сувишно пријатељство. Сем тога, што ће вам оваква метода привући поверење ваших ученика, она ће вам помоћи да боље и дубље познате основу њихова карактера, и олакшаће вам васпитачки позив.

Не прогоните смех из разреда. Изазивајте га пре, с времена на време, каквом досетком, веселом анегдотом. Смех разгаљује дух, одмара га, изазива пажњу и помаже настави. По општем правилу, никад не покушавајте да се у вашем разреду смеје на рачун каквог ученика. Свакако, за овакав смех лако је успети, и увек наћи повода. Но ђак, коме су се остали смејали, неће бити једини, који вам ово неће забавити, будите сигурни! Исмевање није педагошко оруђе.

Да ли је потребно рећи да ћете колико год шалом и смехом будете привезали своје ученике за себе, да ћете у том толико исто успети, ако будете умели код њих изазвати сузе, причајући им какву дирљиву драму или прочитавши им какву страницу ког одабраног писца. Обрађујте им узбуђење.

Нарочито, пак, пазите да никад не пропустите, а да не запазите добре намере, подвиге и напредовање ученичко. Не задовољавајте се никад оценом која ће бити записана првеним мастилом, да бисте само

њом означили своје интересовање према њихову раду. Не пропустите никад да их не похвалите, кад то буду заслужили. Они ће вам вратити у поверењу срећу, коју сте им причинили, похваливши њихову ревност пред друговима или пред родитељима. „Више се мува ухвати на мед, него ли на сирће.“

Ако вам је који ученик болестан, распитујте се за њ, или, још боље, отиде до његове куће, ако му болест није заразна и ако није опасна по другове. Тај вам ученик никад неће заборавити тај знак пажње: његови родитељи такође. Будите увек снисходљивији но строги. Кажњавајте само онда, кад је потребно, но кажњавајте умерено. Покажите да се умете сетити какве погрешке ученичке против доброг владања и дисциплине, то може бити корисно; али још више покажите да умете и заборавити. Ништа толико не парализује добре диспозиције, нити пак толико заоштрава карактер, колико често понављани прекор због погрешке која је већ давно минула.

У школском дворишту, за време одмора, у самом разреду, настаће кадшто мањи сукоби између ваших ученика. Потрудите се да све то расправите потпуно правично, и не отурујте од себе, и не саслушавши оне, који траже ваше помоћи. Важно је за општу дисциплину, да се свака и ситна стварчица расправи, и да не остави за собом незадовољника. Уосталом, помишљајте да мала дечица између осме и десете године сасвим другим очима гледају на парнице но ви: за њих је губитак каквог кликера, који им је отет, готово оно исто, што би за вас било кад би вам ко узео новчаник. Умејте, дакле, спустити се на њихов ниво, да бисте могли разумети њихове разлоге и судити по њиховој логици, која је често пута много правилнија од наше.

И баш због овога унутрашњег осећаја правде треба се свагда показивати према ученицима стриктно праведан у давању оцена, у класирању ђака, водите, ако хоћете рачуна, о свему оном што има васпитну вредност; прибележите прилежност, чистоћу, уљудност, марљивост, добро другарство, онако исто као што прибележавате његову сирему из рачуна, читања, али нека све те оцене буду правичне, и ако су вам ученици доста напредни и одрасли, нека и сами воде верификацију вашег оцењивања, немојте их у том спречавати. Не може се доиста ускратити своје поверење према ономе који се не плаши контроле својих потчињених.

Све ово препоручивање могло би се почетницима повећати и умножити, и све би оно циљало закључку да ради успеха у настави ваља волети своју децу и ту им љубав доказати искреном љубављу, која би била удвојена скрупулозном правичношћу. Прави је учитељ само онај који верује у своју мисију и који се нашта за средства да ту мисију што боље испуни.

По Bernard-y.

—т.—

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

О КОРИСНОСТИ МАТЕМАТИКЕ И ФИЗИКЕ.¹

Људи радо називају некорисним оно што не знају, то је једна врста освете; а, како су математика и физика у опште досад непознате, то их већина сматра за некорисне. Извор њихове несреће је очевидан: оне су сувопарне, грубе и тешко схатљиве.

Ми имамо један месец, који нам светли ноћу: шта нас се тиче, што Јупитер има осам? Зашто толика испитивања тако тешка, толики рачуни тако заморни, да би се тачно упознао њихов ток? Тиме их нећемо боље упознати, јер и сама природа, која је створила ове мале звезде изван домаћаја наших очију, не изгледа да их је створила за нас. На основу тако очевидног резоновања, не би их требало телескопом посматрати и проучавати њихово кретање, а тиме би се за цело много изгубило. Ма да је мало њих, који су детаљно проучили принципе из географије и морепловства, ипак се зна, да су ових осам Јупитрових месеца, од кад су познати,² више користили овим наукама него наш месец; они служе и служиће непрестано све више и више за цртање морских карата, које су много савршеније од старијих³ и које ће спасти живот великом броју морепловаца. И да нема у Астрономији друге користи до оне, која се добија од сателита Јупитрових, она би довољно оправдала ове огромне рачуне, ова испитивања тако марљиво и тачно извршена, велики прибор инструмената израђених тако брижљиво, ову величанствену зграду⁴ подигнуту једино ради те науке. Међутим, већина у свету, или незна за Јупитрове сателите, ако не само по чувењу и врло нејасно, или не зна чак да је у овом веку морепловство савршеније.

Таква је судбина свију наука, којима се бави мали број људи; корист од њиховог напретка остаје непримећена, нарочито ако се оне налазе у професијама мање сјајним. Ако је сада лакше кренути ток реке, сровести канале и успоставити нову пловидбу, јер се зна много боље нивелисати терен и постављати бране, чему то служи? Зидарима и морнарима је олакшано у раду; па ни они нису опазили вештину геометра, који их је упућивао; они су били њиме покренути, као што је покренуто тело душом, коју не познаје; остали свет је још

¹ Под физиком Fontenelle разуме, као што ће се видети, укупно све природне науке мртвих и живих тела.

² Прва четири приметио је Galeléo, пети је пронађен тек 1892. г. 9. септембра, остали доцније.

³ Посматрајући помрачења сателита Јупитрових, може се одредити географска дужина неке тачке.

⁴ Опсерваторија.

мање приметно генија, који је руководио у предузећу, а јавност се радовала успеху, који ово има, само једном врстом незахвалности.

Анатомија, која се од неког времена проучава с толико бриге, није могла постати савршенијом, док није хирургија постала много сигурнија у својим операцијама. Хирурзи то знају, али они, који се користе њиховом вештином, не знају о томе ништа. А како би то они знали? Требало би да упореде стару хирургију са модерном. Но то би било гломазно проучавање, а то им се не допада. Операција је успела, то је довољно; мало их се тиче да знају, како је у раније доба извршивана и како би успела иста таква операција.

Чудновато колико је ствари пред нашим очима, које не видимо. Радионице научника блистају са свију страна разним досеткама и проналасцима, па ипак не привлаче наше погледе; нема посматрача за инструменте и радове врло корисно и врло генијално измишљене, ма да је све врло чудновато за онога, који уме да се чуди.

Корисност математике и физике, ма да у ствари врло нејасна, ипак постоји. Узмимо само људе у њиховом природном стању; за њих није ништа корисније од онога, што изгледа, да им се може сачувати живот и да им се покажу вештине, које су од велике помоћи и велики украс друштву. Што се тиче вештина, чији је број врло велики, неке зависе од физике, а неке од математике.

На први поглед многи би могли помислити да, ако се хоће у математици обухватити само оно што је корисно, требало би је обрађивати у толико, у колико се она односи непосредно и очевидно на практичне примене, а све остало оставити као једну празну теорију. Али ова би идеја била и сувише неоснована. Наука о морепловству, на пример, оснива се непосредно на астрономији, а астрономија никад не може бити у толикој мери испитана, у коликој користи морепловству. Астрономија очевидно зависи од оптике због догледа, а и једна и друга, као делови математике, оснивају се на геометрији, а ако још даље идемо, чак и на алгебри.

Геометрија, а нарочито алгебра, јесте кључ свију испитивања која се могу извршити на величини. Ове науке које се баве само замишљеним односима и простим идејама, могу изгледати некорисне догле, док не полазе, као што се то каже, од света који мисли; али математика, која се спушта до материје, као и науке, које посматрају кретање звезда, увеличавање покретних сила, различите путеве, које пређу светлосни зраци у различитим срединама, разна дејства звука на треперење жица, једном речју, све науке, које објашњавају узајамне односе видљивих величина у толико су боље и сигурније испитане, у колико је начин да се, у опште, пронађу односи савршенији. Општи начин може да постане тако распрострањен, разумљив и савршен да

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.scribd.com примени на све на што се хоће. Корисно је познавати све науке, и ако се не зна да л' ће бити потребна њихова помоћ.

Истина је, међутим, да се све теорије из чисте геометрије или алгебре не примењују увек корисно, али је истина и то, да многе теорије, које се корисно не примењују, воде или теже онима, које се примењују: ако се зна, да је у параболи подтангента два пут већа од одговарајуће апсцисе,¹ то знање је само за се врло некорисно; али оно је потребан корак, да би се дошло до тачности, са којом се данас зна избацити тачне.²

Много је стало до тога, да у математици буде толико очигледних примена, колико је правила и истина; али је довољно и то, што се суделовањем многих истина, изводи увек једна корисна примена.

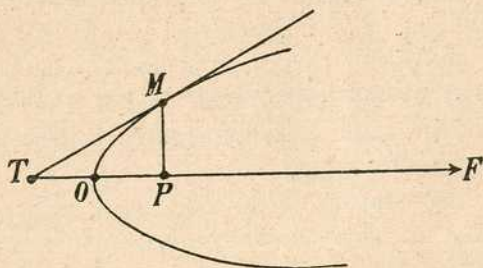
Даље, једна геометријска теорија, која се у почетку не примењује ни на што корисно, може се десити, да се случајно доцније корисно примени. Када су се највећи геометри XVII века надметали, да проуче нову линију, коју су назвали циклодом,³ то је било само чисто испитивање, у које су се задубили једино из зависти један према другом и сујете да пронађу тешке теореме. Ни један од њих није претендовао на то: да ради за опште добро; међутим, нађено је доцније кад је тачно проучена природа циклоиде, да је ова била одређена да да часовницима извесну савршеност и доведе мерење времена до последње тачности.

Као у геометрији тако је и у физици. Анатомијом животиња не би се требало занимати, нас се тиче само човечје тело. Али по неки

¹ Позната теорема из аналитичне геометрије.

Нека је оsovина параболe OF, MT је тангента ове криве у тачки M, дуж TP је подтангента, OP апсциса тачке M.

Доказује се да је: $TP = 2 \cdot OP$.

² Тешко тело, бачено под углом, описује при свом паду параболу: то је непосредна последица закона теже.

³ Особине циклоиде проучили су Галилеј, Торичели, Декарт, Паскал, Рабервал, Бернулије, Хигенс, који је на основу њених оsovина и конструисао часовник са шеталицом.

део, чија је структура у нашем телу тако delikatna и нејасна, да је невидљив, очевидан је и јасан у телу какве животиње. Излази, да и сама чудовишта не треба при проучавању занемарити.

Стари су познавали магнет, али су учили само његову способност да привлачи гвожђе; било да нису много ценили љубопитство, које, као што су мислили, не води ничему, било да нису имали довољно духа за експерименте, они нису испитали овај камен са довољно пажње. Само један оглед више, па би увидели да магнет скреће ка светским половима и имали би у рукама неоцењиву вредност бусоле.¹ Они су дозволили, да им овај тако важао проналазак умакне, а да су дали некорисном љубопитству, као што им је изгледало, мало више времена, скривена корист би се показала.

Прибирајмо увек математичке и физичке истине за оно, што ће се случајно десити; тиме нисмо много ризиковали. Извесно је, да ће се, кад оне буду детаљно проучене, појавити велики број других, које ће се корисно применити. Сигурно можемо претпоставити, да ћемо из саме њихове суштине извести многе истине, које ће бити важне због своје сталне и очевидне примене. Биће ту и других, које ће чекати извесно време, да финим посредовањем или срећним случајем покажу своју корист. Биће их, које ће свака за се бити некорисне, али, кад се примене заједно биће, корисне. Напослетку, ако идемо до краја, биће и некорисних. Мислим некорисне, кад се тиче видних и тако рећи великих примена, јер за остале ипак ће бити корисне. Један предмет, који посматрамо, јаснији је и очевиднији, кад су суседни предмети, које не посматрамо, такође јасни. Он се користи рефлексном светлошћу ових. С тога проналасци, који су очевидно корисни и који могу да заслуже нашу озбиљну пажњу, у ствари су врло често објашњени проналасцима, сматраним за некорисне. Све се истине објашњавају једна другом.

Увек је корисно мислити, па чак и на некорисне ствари: кад бројеви и линије не би водили апсолутно ничему, били би само извесни појмови, који су примљени нашим природним сазнањем и служили би, да сигурније пруже нашем разуму прву навику и наклоност ка истини.

Геометријски дух није у таквој вези са геометријом, да не може да се односи и на друге науке.

Напослетку, од користи је све оно, што нас упућује на размишљања, која су, ма да често спекулативна, ипак велика и племенита. Та корист може се назвати душевном и мисаоном. Дух има своје потребе, можда исто толико као и тело. Он хоће да зна; све оно, што

¹ Бусола је била позната још у II веку после Христа; а имала је успешне примене у великим географским проналасцима тек у XV веку.

Уже наклоњен истини, ништа може бити није за њега славије него драж, да се унесе, некад и против своје воље, у најсувопарнија и најтежа алгебарска испитивања.

Испитујући пажљиво и детаљно сваку природну науку, наскоро ће се увидети, да природа, са множавањем и разношћу својих радова, не може да се уздржи, да по каткад не изнесе и своју тајну.

Fontenelle.

Д. М.

У
Н
И
В
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ШКОЛСКО И КУЛТУРНО КРЕТАЊЕ

У СРПСТВУ, СЛОВЕНСТВУ И СТРАНОМ СВЕТУ

Standard Alfabet — Географска номенклатура чини основ једног одељка науке *Топономастике*, која, тесно везана са Лингвистиком, тражи у географским именима ознаке природне и људске историје једне земље, па чак и појаве психологије народа. Са другог становишта географска имена могу послужити као аргументи живих дискусија са обележјима националних и политичких осећаја. Напоследку, са трећег становишта, географска имена имају и техничку вредност у поштанским, телеграфским и телефонским комуникацијама, у топографској и картографској техници. Али, као што је то истакао нарочито J. W. Nagl у своме чланку: „Über die Fortschritte der Geographischen Namenkunde“ у 34. свесци „Geographisches Jahrbuch“, поред све веће и веће важности питања о географским именима, било са научног било са практичног гледишта, још влада велика различност у географској номенклатури.

У колико се већма размишља о тој различности и заплетености писања географских имена у разним азбукама, у толико се већма добија уверење да је немогућно за овај проблем писања географских имена наћи какво решење које би могло задовољити и научаре и практичаре. Напоследку осетила се потреба и створено је уверење да би овакав одиста тежак проблем могао са пуно ауторитета решити какав интернационални географски конгрес. Девети интернационални конгрес у Женеви 1912 год. изабрао је комисију, која би имала то питање да простудира и да X. интернационалном географском конгресу у Риму ове године поднесе своје предлоге и мисли, како би се тај проблем могао дефинитивно решити, те да се створи јединоставна транскрипција географских имена. Ту Комисију за транскрипцију географских имена састављају ови географски ауторитети: G. G. Chisholm (Единбург), H. Cordier (Париз), J. Цвијић (Београд), A. Penck (Берлин), G. Ricciardi (Милано), R. Sieger (Грац), G. S. Sloane (Вашингтон). Комисија је у извршењу свога мандата наишла на сметње веће него што се могаху у почетку предвидети, али живом изменом мисли најзад је Комисија нашла извесну солуцију тога проблема и пројектовала, нарочито настојавањем Г. др. J. Цвијића, једну интернационалну азбуку фонетичког карактера, коју је Комисија назвала „Standard Alfabet“, и која би имала да буде практично решење проблема транскрипције географских имена и да да правац за будуће завршне радове.

У тражењу дефинитивног решења поменутог проблема транскрипције Комисија није узела за основу чисто теоријски критеријум. Затим Комисија се није могла надати да може какво решење створити потпуну унификацију

ортографије географских имена помоћу ма каквог система фонетичке азбуке, која би, рушећи врло старе и чврсте традиције, могла заменiti народне азбуке. Исто тако нема наде да се могу каквим решењем или резолуцијом укинути двојna и тројna имена за једно исто место, као год и прости додаци или преводи истогa имена на разне језике нпр Wien и Bécs; Monastir и Bitolj; Stuhlweissenburg, Szekesfehérvar, Paris, Parigi; London, Londres, Londra и т. д.

На потпуну унификацију ортографије географских имена може се гледати на други начин и са друге тачке гледишта.

Довољно би било да географи од ауторитета утврде нормe по којима би свако место имало име усвојено тако рећи званично и да тако примљено то име буде стално усвојено бар у пословима и публикацијaма међународног карактера и да буде увек са истим ортографским обликом, а да слова из којих је то име састављено имају фонетичку вредност језика коме то име припада. На тај начин дошло би се до унификације у писању имена која, и ако није потпуна, формална, каква би била са изједначеном фонетичком азбуком, ипак у суштини има практичну еквивалентну вредност, пошто за свако место има да дође једна нарочита графичка форма. Међутим, различит може бити изговор имена од стране онога који не познаје фонетичку вредност слова из којих су имена састављена; али непроменљива ортографија довољна је да задовољи потребе у случајевима у којима је потребно писање места усменог изговора. Постепеном унификацијом географских имена дошло би се до званичног обележја појединих локалних имена и до њиховe једне ортографске форме за разне земље; тако би се раскршило поље различних писања једног истог имена; која долазе из система транскрипција мање више својевољних, личних или народних, која су сада у потреби. Неки угледни географи веровали су да ће се постићи решење проблема топономастичке ортографије и простим транскрибовањем страних имена по азбуци и правилима језика дотичног народа, на такав би се начин постигла, како су је они звали, национална ортографска унификација географских имена.

Комисија је израдила свој пространи извештај, у коме је утврдила извесне нормe за решење постављеногa проблема. Те су нормe у суштини оне исте, које је усвојио Интернационални Комитет за карту света 1:1,000,000 у Лондону 1909. год., а које је професор Пенк изнео Међународном Географском Конгресу у Берну 1892. год. Те су нормe ове:

1) Географска имена сваке територије која образује једну независну државу, или би имала аутономну управу нпр. Канада, Енглеска Индија, Угарска итд., писаће се у ортографској форми која је у употреби у земљи, ако се ова имена пишу латинским словима.

2) Географска имена колонија, окупација и протектората писаће се у ортографској форми усвојеној од државе од које зависе, ако ова држава има латинску азбуку, или се пак карте публикују латинским словима (као нпр. у Јапану).

3) За она важна места, која би поред званичног имена имала и какво друго у народу познато име, и знатно различно, ово последње име биће штампано на карти ситнијим словима испод званичног имена;

4) Нарочити знак за објашњење показиваће какав је глас (различит у разним језицима) латинских слова употребљених у именима на сваком месту карте света.

5) Желети је да европске и ван-европске државе које не употребљавају латинску азбуку заведу званичан систем транскрипције њиховом азбуком са латинским словима;

6) За имена кинеска усвојиће се транскрипција која је у употреби у кинеским поштама и царинарницама, тако исто и за друге земље које се налазе у сличним приликама.

И у земљама са латинском азбуком данас није изведена потпуно топономастичка унификација, па чак ни ортографска. Доста често се срећу у истој држави знатне разлике у називу и писању истих места између државних власти, а још више међу управним провинцијским и комуналним властима, приватним људима и научним установама. Чешће и јаче су такве разлике, које захватају разне народе и различне језике и у колонијама, окупацијама, протекторатима. У таквом случају настаје питање какво ће бити име и ортографија имена прикладније које географи могу сматрати као званично? У највише случајева може се ово одговорити: За топономастику најпоузданији су извор карте топографске публиковане од стране државних института појединих држава. На веће тешкоће налази се у земљама у којима се не употребљавају латинска слова него нпр. руска, грчка, арапска, персијска итд. За такве случајеве транскрипција треба да буде пре транслитерациона (заменявање слова по слово) него ли фонетичка: да свако оригинално слово одговара једном латинском слову или бар једном латинском графичком знаку, те да се, ако се жели, може вратити са латинскога писања на оригинално. Али за неки од ових језика овај систем транскрипције био би, може се рећи, прави *l'embarras du choix*. На пример: за руска имена може се лако видети и на атласима и у речницима болним и новијим, колика би била увек разлика у њиховој транскрипцији. Држава руска дакле требало би да у споразуму с компетентним и научним установама почне утврђивање званичног система транскрипције латинским словима за географска имена свога пространог региона. А да се то може извршити са нешто добре воље треба помислити на то да већ много година постоји транскрипција ћириловских слова у латинска за језик српско-хрватски, а има словенских језика са латинском азбуком као чешки, пољски. Слично томе треба да уради и Грчка. Најбоље би било да се у свему следује примеру који је пре двадесет година дао Јапан, када је са много осећаја практичности и просвећеног напретка утврдио ортографију латиницом за географска имена у својој територији и приредио публикацију двају издања топографских карата, једно издање са јапанским, и друго са латинским словима.

За друге земље по Азији, Африци, Океанији, које су земље колоније, протекторати, зоне утицаја итд. топономастику треба званично да утврди држава од које дотична земља зависи. Али настаје питање за Турску, Персију, Авганистан, Независну Арабију, Кину, Сијам, Етиопију и Либерiju: којих се путова морамо држати да имамо жељену топономастику и званичну транскрипцију? Неке од ових земаља могу се још позвати да се респективна државна управа занима овим питањем, а за остале мораће се постарати сами географи, помажући се радом компетентних личности. За Кину, која представља толико тешкоћа својим огромним пространством, а нарочито идеографичким писањем имена и врло великом разликом у изговору тих имена у различитим провинцијама, поред неизвесности звукова који се рђаво могу представити латинском азбуком, — Лондонска Конференција за карту света 1:1,000,000. одредила је последњу, горе под 6. цитирану норму (да транскрипција буде она, која је у поштама и царинарницама кинеским). Ту је

одлуку примила и Бриселска Конференција од 11—28 новембра 1911 год., сазвана иницијативом друштва Société d'études Sino-Belge. Једина се незагода може навести ова: Поште и царинарнице интересују се готово једино именима насељених места, а занемарују имена других топографских елемената, која су потребна географима. Требаће, дакле, да географи, поверавајући се компетентним личностима, приме дужност транскрибовања и тих имена по изабраном систему; могла би се зато побринути и сама нова кинеска влада, подражавајући у томе похвалноме примеру Јапана. Што се тиче писања имена Сијамског царства, треба да се тиме позабави не само Сијамска влада него и владе сила које господаре у осталим територијама Индо-Кине, Француска и Велика Британија. У осталом Велика Британија снабдела је топономастику свога Индијског Царства топографским картама темељним радом Imperial Gazetteer of India. У Западној Азији најраспрострањенији су језици: арапски, турски, персијски и јерменски. Између ових језика треба изабрати један понајзгоднији, који би послужио за транскрипцију географских имена, а о томе би требало консултирати компетентне лингвисте.

Азбука на основи фонетичкој, која би имала карактер универзалности и практичности, уједначила би ортографију, и за такву ортографију живо се пропагира и изван поља географије, ма да други такву азбуку сматрају као просту утопију; али та азбука била је и непрекидно је полазна тачка већине покушаја у решавању истакнутог проблема. Од осталих да споменемо само покушај, достојан највеће пажње, Ch. Garnier-a, Méthode de transcription rationnelle générale des noms géographiques (Paris 1899 год.).

Видели смо тешкоће теоријске вредности у састављању једноставне фонетичке азбуке, а практичне тешкоће долазе од старих навика и личних и националних осећаја, који су тако често несавладљиве сметње. У случајевима у којима ове навике и ови осећаји нису директно повређени, научни покушаји и тежње, за реформама интернационалног карактера, наилазе обично за сада на лак пријем. Може се потпуно веровати, да ће таква једна азбука, која би се могла згодно назвати *Standard Alfabet* („Узор азбука“) и како су се већ географи изјаснили у њену корист, бити у свему или делимично примљена у свима оним случајевима, у којима изгледа корисно и могућно примити је, а да се не дође у противност са традиционалним ортографијама. Такви ће бити случајеви система транскрипције да се званично заведу за језике, који не употребљавају латинска слова за имена колонијалних територија нарочито ново задобивених, нпр. Либија. Либија припада доста различним језицима: арапском, турском, берберском, туарег (темашек), тебу; географска имена су у Либији већином изведена од старих имена грчких, феничанских, латинских. озбиљна питања историјска, филолошка, научна могла би се учинити око избора имена која треба изабрати у новом политичком стању територије; у томе ће се морати одмах наћи на тешкоју транскрипције гласова локалних језика, који су гласови страни италијанској фонетици. Било је случајева, и данас их има, да за један географски објекат постоје неколики називи, а те различности у писању и називу не би било, да постоји: „Standard Alfabet“. Један пример: Један од три велика *Uidian-a*, који прецепају оазу Фезам са запада на исток назват је *Ladchal* (Nachtigal) *Lajal* (Duveyrier), *Lagjal*, *Lazal* (код Италијана). У географској настави потребно је знати изговор имена као год и познавање ортографских облика; није довољно само утисак на чуло вида од ортографских облика потчињених толиким разним правилима, него таквим ортографским облицима треба дати праву фонетичку вредност. Иначе, кад се не зна прави изговор ортографских облика,

инстинктивно прибегава се ма каквом изговору, по кад кад потпуно погрешном; кад такав недовољан или сасвим погрешан изговор науке ученици он остаје тако утиснут у свест њихову, да га је немогућно заменити правим изговором.

Исто тако наплази се и на тешкоћу у употреби топографских карата какве нове земље, кад се не зна прави изговор, и када се може олако учинити доста погрешака у идентификовању места са нетачним изговором.

Писање имена азбуком разних језика усвојено је у граматикама и речницима разних језика, а за географска имена на неким атласима, лексиконима и реперторијима топономастичким. Незгоде од таквих начина лако се увиђају. Готово сваки аутор употребљава свој сопствени систем више или мање различит од других, често са специјалним графичким знацима, који се не могу разумети а да се не консултују дела у којима су употребљени. Још већа је незгода због неизвесности приликом транскрипција, када се често може изгубити свака идеја о изговору тих речи. Standard Alfabet даје тачну индикацију о гласовима који одговарају свим писменима какве азбуке. Два задатка треба извршити да се добије свест о изговору географских имена, кад се усвоји Standard Alfabet: Један је о изговору географских имена чега ради треба припремити мале уште о гласовима који одговарају словима свакога језика са латинским писањем, а сем тога и уште за сваки систем транскрипције нелатинских слова у слова и графичке знаке Standard-Alfabet-а; други је задатак означити овом новом азбуком изговор сваког имена у географским речницима, у кључевима, на атласима итд.

Први задатак има да створи правила у изговору целих група имена, која одговарају разним језицима, као што је већ учинио са нарочитим системом транскрипције за талијански, немачки, румунски, арнаутски, мађарски, турски, грчки и западно и јужно-словенске језике, P. Polacchi, тачно по решењу Интернационалног Комитета за карту света 1:1,000,000. Други задатак наводи на мисао да се имена не морају тачно изговорити, ако се и знају ортографска правила једног језика. Пример Caen (Кан), Laon (Лан), Saone (Сон), Troyes (Троа) и т. д. у Француској; Soest (Соест), Duisburg (Дисбург), Cüstrow (Гьестро), Chemnitz (Кемниц) и т. д. у Немачкој; а да се и не говори о територијама енглеског језика, у којима, може се рећи, правила граматичка не помажу сазнању изговора имена. У Уједињеним Државама, у колонијама холандским, енглеским, ирским, немачким, скандинавским, француским, шпанским, непоузданости и разлике у изговору локалних имена у устима самих Американаца су тако честе и тако велике, да је не само корисно него и потребно означавање изговора, који је више заједнички и који се може сматрати као званичан.

Не на мање неизвесности наилази се у изговору имена колонијалних територија, нарочито оних које су промениле окупацију од једне народности на другу. Сетимо се примера у немачко ј.-з. Африци код имена, која су холандског ортографског порекла, на немачким картама добила више или мање званичан немачки карактер или сведена на немачку ортографију (нпр. Keefmanshoor), Grootfontein, Leeuwspar, Lüderitz Land, Windhuk).

Треба израдити поједине „Кључеве за ортографију и изговор географских имена“, за поједине пределе. Затим у будућности више или мање далеко, те поједине прилоге скупити у један потпун „Универзални речник географских имена у њиховој ортографији и званичном изговору“, што ће представљати за географе практично решење проблема. Такав речник у осталом биће допуна карте света 1:1,000,000.

Десети Интернационални Конгрес у Риму имаће да дискутује и да донесе своје одлуке о овим дефинитивним закључцима Комисије за транскрипцију географских имена:

а) Избор за сваки предео светски (територије независне или аутономне или колонијалне) оног имена, које се може сматрати као изворно или од званичне топографске вредности, претпостављајући у томе избору топографске карте ако их има.

б) За сваку територију у којој се не употребљава латинско писање усвојити систем транскрипције латинским словима и да се то сматра као званично за географске циљеве.

в) Састав једне Модел азбуке фонетичке — Standard Alfabet, — која може да послужи за означавање гласова из разних азбука употребљених у разним језицима и за означавање изговора имена.

г) Најзад, да Стални Комитет Географских Међународних Конгреса, Географска Друштва, у колико су то у стању учинити, у извршењу задатка помогну свима опортуним средствима која им стоје на расподужењу „Комисију за унификацију писања и изговора географских имена“.

Ово је извод из елабората Комисије за транскрипцију географских имена, како га је саставио и на углед и евентуално одобрење послао члану Комисије Г. др. Јовану Цвијићу професору универзитета, G. Ricchieri, секретар Комисије.

Standard Alfabet, према плану и идејама Комисије, имао би, дакле, да изврши ортографску унификацију писања свију географских имена на свету. У суштини нова азбука била би латиница, попуњена евентуално новим графичким знацима, за оне гласове који су страни језицима са латинском азбуком. Основа Standard Alfabet-а је фонетичка. Принципи је и у транскрипцији једно слово resp. један графички знак — један глас.

Овај пројекат, који ће можда усвојити, евентуално изменити или допунити X. Интернационални Географски Конгрес у Риму ове године, има да изврши и приведе у дело Комисија за унификацију писања и изговора географских имена. Оно пак што бисмо могли приметити и истаћи, о чему као да G. Ricchieri није имао сазнања, или у елаборату Комисијском није истакао, јесте фонетичка основа нове азбуке у сравању са српском фонетичком азбуком, о којој G. Ricchieri ништа не спомиње. Отмени скуп географа светскога гласа у Риму имаће 1913. године да решава о једној реформи, коју је пре једног века за књижевност свога народа извео велики Вук Караџић. Зар ми Срби немамо разлога, да и у овом новом покрету, који предузимају светски географски ауторитети, истакнемо нашу националну амбицију, да ми већ сто година имамо у књижевности оно, што тек сада много културнији народи желе да уведу само у номенклатуру једне науке?

К. Н. Костић.

*

О учењу ујутру и увече вршио је В. А. Лај (Lay) из Карлсруа једно мало експериментално-педагошко испитивање и тиме је додирнуо један досада занемарени проблем иначе многострано обрађивањем изучавања памћења, који нема мали практички значај. Огледи су вршени на младим лицима од 12 до 19 година, већином питомцима једне учитељске школе. Као градиво за учење узимане су час једносложне час двосложне или тросложне речи без смисла. Памћење је бивало тихим читањем. У смислу

познатих метода учења задатак је био, да се редови речи понављају, док се први пут не кажу слободно без погрешке. Увек је извршан један оглед увече и један упоредни оглед ујутру, при чем је осем броја употребљених понављања утврђено и време учења. После округло 24 часа — у једном низу огледа и већ после 12 часова — утврђивао је онда Лај, колико се од научених слогова могу репродуковати.

На супрот раширеном вулгарно психолошком мишљењу, да уопште учење ујутру због телесне свежине има за непосредно и трајно памћење бољи успех него учење увече, испитивања Лајева показала су ово: „Бод сваког огледног лица и у сваком огледу успех вечерњег учења јачи је од успеха јутарњег учења, и један и други мерен трајним памћењем“. У оба случаја време учења и бројеви понављања мало одступају једни од других, али трајни успех вечерњег учења округло је двоструко јачи од јутарњег. Лај овако објашњава ту појаву: „Морамо се сетити, да свака психичка појава није зависна само од прошлих и једновремених већ и од доцнијих психолошких и физичких процеса. Нека психичка појава може се више или мање ослабити или избрисати доцнијом множином или разноврсношћу доживљаја — пролазак кроз музеј итд. — или једним јединим јаким доцнијим утиском. Ми знамо и то, да неке представе „несвесно даље раде“, уколико нису прекинуте другима. Најпогодније време за такве је случаје пош: спаљашњи догађаји су отклоњени сасвим или готово сасвим, и мозак се освежава у спавању. А најнепогодније време је за њих светао дан, када утисци и други доживљаји један други потискују и долазе један за другим. Под овим претпоставкама је разумљиво, што је вечерње учење по своме трајном успеху знатно надмоћније од јутарњег учења“.

Ако се у даљим огледима ово потврди, онда би то било значајно не само за дневни ред рада већ и за теорију распореда часова. То би са другим резултатима новијих испитивања на пример говорило и против збијања наставе пре подне, при чем се разноврсни предмети гоне непосредно један за другим и тако својим утицајима раде на уштрб један друге.

—7.

*

Изучавање деце у Институту за културну и универсалну историју у Лајпцишком универзитету. — Када је у летњем семестру 1909. године, јубилејском семестру лајпцишкога универзитета, Карло Лампрехт, после дугих тешких приправних радова, отворио свој Институт за културну и универсалну историју, замисљен на пространој основи и снабдевен свима средствима модерне науке, он се и за то постарао, да у интересу изучавања универсалне историје оснује нарочити одељак за генетичку дечју психологију. Овај одељак требало би да послужи томе, да олакша разумевање примитивних култура, какве нам се показују у праврме културних народа и још данас код тзв. природних народа. Могућност за то показала се у првом реду на пољу уметничкога стварања, и тако су већ на више година раније, од 1904. године, учињене опсежне припреме, да се добије већа збирка слободних дечјих цртања из свих земаља. Ова збирка има данас преко 100000 цртежа, и то не само из свих европских земаља већ и из других делова света, као из афричких немачких колонија и француског Конга, из америчких индијанских територија, из Азије, из Индије и Јапана. Поред ове збирке има стручна књижица са немачким и главним енглеским и француским делима. За оријентовање у проблемима генетичке дечје психологије служе редовна семинарска вежбања, у којима учествују не само историчари

већ и етнолози и психолози, а пре свега студенти педагогике. Ова вежбања уводе нарочито у методу упореднога изучавања; развој душевних функција код индивидуе — не само пртачка подобност, већ и језик, мишљење, рад воле итд. — испитује се под разним културним погодбама, дакле нпр. на деци разних раса и народности; исто тако узимају се за предмет испитивања каузалне везе, којих има у индивидуи међу појединим функцијама у развоју. Од особите је важности при том изучавање спољашњих утицаја, који долазе у обзир за духовно растење, и субјективних погодаба, под којима бива урашћивање детета у културу свога народа (процеси рецепције). Битну улогу при овоме игра увек питање — нпр. при развиту језика — да ли дете има само подобност за подражавање или и за проналажање. Увек су овде питања, која интересују не само универсалнога историчара и психолога народâ већ и у великом степену и педагога. Од тема, које су до сада обрађиване, наводимо: Увод у основна питања и методе упоредне деце психологије; ступњи развита пртачке подобности код детета; развој представљања простора; душевни развој код деце природних народа; упоређење пртачкога развоја са језичким развојем у детета. —7.

*

Вунтов положај према педагошкој психологији, о ком су створена разна погрешна мишљења, види се из писма, којим се седи научник захваљујући председнику Института за експерименталну психологију и педагогику у Лајпцигу поводом избора за почасног члана. Ту се вели: „Кад сам ја сâм био још усред почетака овога (психолошког) рада, међу оним плодовима, којима сам се могао надати за будућност, чинила ми се као најважнија педагошка примена, практична психологија васпитања и образовања младежи. Та једна је од најважнијих сврха и за науку радити не само за садашњост већ и за будућност. Ко би знао то боље оценити него васпитач и наставник, у чије је руке стављен добар део старања за добро доцнијих генерација. Мој је пут потиснут даље од ових поља примене психологије и од рада на њима у интересу неизбежне концентрације испитивања појединога, и ја знам добро, да су ми они што даље стоје ово узимали понекад као немање интересовања баш за педагошку психологију. Лајпцишко Учитељско Удружење, у чијој непосредној близини ја имам срећу да радим, не дели ову заблуду, ја са сасвим особитим задовољењем видим из речи у дипломи, које ми у тако великој мери чине част. А и ја смем казати, да изврени радови, који су потекли из Института за експерименталну психологију Лајпцишког Учитељског Удружења, јасно показују, како може бити корисна таква подела рада, кад је практичар тако исто јако свесан о потреби солидне теориске основе, као што теоричар са своје стране треба да управља поглед на целину и на везу међу појединим областима“. —7.

*

Педагошки семинар у Будимпешти, који је недавно основала градска управа као институт за даље образовање учитеља, посвећен је нарочито и философији, психологији и педагогији. Он располаже психолошко-педагошком лабораторијом, којој припада стручна књижица и музеј, и школом за вежбање. У прошлом првом течају између осталог обрађиване су и ове теме: Увод у философију; психолошки правци и принципи; експериментална психологија; физиолошка и психолошка патологија ученика; данашње стање педагогике; великоградска педагогика; увод у педологију; васпитање за заштита деце.

Институт за експерименталну психологију у Хамбургу. — И Хамбург, други по величини град у Немачкој, ступио је сада у ред оних немачких градова, који су дали места модерноме психолошком испитивању. Оснивање института ишло је заједно са позивом др. Е. Мајмана (Meumann) за редовнога професора хамбуршких јавних предавања. За уређење института и књижица и за набавку најпотребнијих апарата одобрена су потребна повчана средства, и редовно се одређује годишњи буџет; а књижица је добила и два већа поклона. Сем просторија у подруму и на тавану, институт има 12 соба, од којих две заслужују име „сале“. Највећа је у приземљу и служи за држање курсова и предавања, а проф. Мајман намерава створити у њој неку врсту педагошко-психолошке изложбе, која треба хамбуршким наставницима да демонстрирају резултате и методе испитивања модерне психологије и збирку апарата. Осем тога ће се неки број апарата, који подносе и неизвезбану руку, оставити музејским посетиоцима за њихове огледе. Ови апарати се делимично спремају и израђују у самом институту. Неколико столова у сали су за писање и за уређење огледа. Ако је баш потребно могу се у исто време радити 8—10 група огледа. Институтске просторије, снабдевене су потребним наментајем и опремама. Дуж зида у сали су ормани, као „оптички“, „акустички“ итд., и ови изрази већ показују читаоцу, на којим гледиштима треба да су груписани изложени објекти. Тако су у оптичком орману апарати за демонстрирање оптичких обмана, таблице за одређивање слицила боја, пигментске таблице за естетичке огледе, бојене табле за демонстрирање контрастних утицаја, итд. Све је ово још у бивању. Поред ове сале је радница са столарском и стругарском тезгом. Има и градски и кућевни телефон.

На првом спрату четири простране собе. У највећој су апарати за просторно гледање. Соба до ње је за пословне ствари и кореспонденцију, као и за редакциске радове за психолошке и педагошке листове. Оне друге две собе чине једну целину; мања служи као простор за изоловање огледне личности, нарочито при акустичким огледима, који се сада интензивно врше у институту, а у великој су ормани са за то потребним апаратима. И у овој соби има довољно простора за пет великих столова осем ормана и полице за књиге.

На другом спрату су директорова соба за рад, соба за научне помоћнике (асистенте), књижица, још једна соба за експерименте и мрачна комора. Ова соба за експерименте служи нарочито за оптичке огледе. И ове просторије имају све потребне направе и опреме.

Књижица, која је тек од кратког времена, још није довољно богата, али се свакога дана обогаћава, те ће се временом јако проширити, а један минут далеко је хамбуршка градска књижица, која је свестрано снабдевена, да и модерним психолошким делима.

Други пројекат Мајманов, да у Хамбургу оснује интернационални институт за науку о младежи и испитивање младежи, као да ће се брзо остварити, јер је већ решено питање о просторијама, а и програм овога института већ је добио утврђен облик.

—у.

*

Продукција књига у културним земљама — На челу стоји Јапан, где је 1908. изишло 36046 дела, на другом месту Немачка са 30317 дела у 1909. години, док је у Русији 1908. год. ушло у књижевну трговину

23852 дела. Скоро 10000 дела изишло је у Инглеској и исто толико у Северној Америци. У Француској је у 1909. години штампано 8799 дела, а број новина и листова износио је у истој години 15914. У Француској продукција књига јако опада од неколико година, још 1898. штампано је 14781 дело.

—7.

*

Институт за науку о васпитању у Великој Школи за женске у Лајпцигу отворен је у почетку зимњег течаја 1911/12. Он се састоји из једне просторије за рад и библиотеке са 19 места за столем. Ручна библиотека има скоро једино дела и листове за децу психологију и науку о васпитању. У првом семестру било је 22 члана у институту и са њима је приватни доцент др. Бран (Brahn) вршио опажања на деци из дечјега забавишта о подобности асоцијације код трогодишње до шестогодишње деце. У летњем течају 1912: број чланова повео се на 37. Приватни доцент др. Бран наставио је своја напред поменута вежбања из деце психологије. У ово време су као нова дошла вежбања др. Ј. Прифера.

Почетком другог семестра предан је јавности и васпитни музеј, који је састављен са институтом. Он је постао зато, што је због велике растућности и множења материјала сада готово немогуће појединцу, да прегледа све што је створено на пространоме пољу васпитања. Због тога је била потребна збирка свих васпитних напора, да би се могле упознати све везе међу појединим покушајима и правилно оценити поједине појаве. Овој сврси хоће да послужи васпитни музеј. Он скупља моделе, таблице и списе о заводима за чување мале деце, о дечјим забавиштима, дечјим склоништима, реформним заводима, педагогијама за лечење, националним организацијама младежи итд.

—7.

*

Основне школе у Француској — Приликом једне свечаности која је одржана септембра месеца 1912 године, француски министар финансија Klotz изнео је у изводу све финансијске жртве које су поднели за последњих 40 година Држава, департмани и општине на основну наставу, на било да су те жртве за школске зграде, школски намештај, наставна средства или за побољшање учитељских плата. Свакако није још све учињено, што се имало учинити, али ипак и поред тога напредак је толики, да му се збиља свако мора дивити.

1870 удео државе у издатцима на основну наставу износио је 10500.000 франака у целокупној суми од 61500000 динара. Разлика између друге и прве цифре падала је на департмане, општине, породице (школска ретрибуција). У буџету за 1912 годину кредити намењени основној и вишој основној настави пењу се на цифру од 227000000. Ово повећање од 216500000 динара колико пада на државу дошло је са потпуног преображаја који је учинио од платевне и зависне основне школе крајем царства на независну и потпуно бесплатну. Ову трансформацију је увек и истицала републиканска партија. — 1877 године, дакле у оно време, када је републикански систем потпуно победио, буџет за основну наставу износио је 94000000, у чем је држава уделовала са 23000000. Број школа тада је износио 71547, од којих је било 45816 јавних или лајичких. Закон од 1875 утврдио је минимум плате титуларних учитеља између 900 и 1200 динара, и титуларних учителица између 700 и 900 динара; учитељских помоћника између 700 и 800, и учитељских помоћница између 600 и 650. — Законом

14*

од 1878, 1885 и 1893 који се односе на подизање школских зграда од стране општина са учешћем државиним, допуштено је да се подигне или откупи од 1878 до 1912 више од 50000 сваковрсних школа; трошак око тога износио је преко милијарде. Поред овога за последњих осамнаест година (1894—1912) подигнуто је 15863 зграде са 35383 одељења; и те су зграде стале 372000000, у чем је држава учествовала са 130500000 динара. За то исто време трошкови око подизања или откупљивања зграда за учитељске школе износе 5500000, у чем је држава учествовала са 2500000. — Док је 1877 у народним јавним школама било свега 2337000 ученика, а у конгрегационим тек 1628000, докле их данас има у народним јавним школама на 5500000. За сад има још 147 конгрегационистичких учитељица, али је и њих нестало крајем 1912 године. Данашњи број учитеља и учитељица пење се на цифру од 125000. — Законима од 1889, 1893, 1903, 1905 и другим доцнијим знатно је побољшано материјално стање учитељско и удешено је да авансовање иде аутоматски, дакле за све подједнако, према утврђеним правилима. Но, како се у последње време показало да су данашње плате недовољне, Влада, која се труди свим силама да одбрани и загарантује научни карактер школи, тражи нове путеве за знатно материјално побољшање учитељско које би одговарало његовом важном и високом позиву.

Volume

в.л.

*

Покушај народног уметничког васпитавања — Од десет година на овамо готово се на све стране покушава да се узвишена уметничка уживања ставе на домак народу и да се детету да, у колико је то само могућно, естетичко васпитање. О томе су писане и објављене многе књиге, створена су многобројна удружења, на све стране подизали су се гласови, како се губи укус према уметности, и како неукусност свуда већ преовлађује. Што се пак тиче музике, у великом броју вароши, приређивани су народни концерти с врло малом улазном ценом, а често и сасвим бесплатно; но није се увек имало успеха, јер често они, зарад којих су ови концерти и приређивани, одликовали су се својом одсутношћу. Један од узрока овога непосеђивања, који не треба сматрати свакако да је и једини, посигурно лежи у одсутности или недовољности музичке културе.

Овако је без сумње мислио и један велики музичар, човек који је у исто време имао срце и одважне иницијативе, *Frank Choisy*, из Женева, када је у новембру 1910, у приземном спрату једне државне зграде, отворио курсове за певање, виолину и пијано по врло малу цену. Првог дана уписало се 25 слушалаца; после два месеца већ их је било 92. Све друштвене класе налазиле се овде једна поред друге, синови и кћери малих трговаца, радника, професора, свештеника, сви су они сачињавали слушаоце ове школе, која се из дана у дан сво то повећавала. Пред нама је месечна статистика ученика, и ништа није речитије. У јануару 1911 године, само три месеца по оснивању школе, целокупан број уписаних ђака износио је 137. Почетком школске 1911—12 школа почиње септембра а свршава се јуна — било је 179 ученика, децембра 1911 — 296, марта 1912 више од 350.

Оснивалац *Choisy* није се само на овом задржао. Да би увећао број оних који би се користили „овим покушајем уметничког подизања“ — основао је овакве исте школе још на три места; и оне такође добро напредују. Но није се задржао само у границама жевевског кантона, већ је ушао и у друге. И као

одушевљени апостол и проповедник обећава да ће овакве школе основати и по многим другим варошима.

Главни је циљ *народне музичке школе* — ове су речи оснивачеве — „да пробуди уметнички осећај“; но охрабрени постигнутим успехом њезин оснивач и наставници иду и даље: „Наше школе нарочито су намењене оном свету који је досад био лиштен овог драгоценог уживања и у којем се сусрећемо с природима изузетно одареним. Наш је циљ нарочито да стварамо аматере, но такође се надамо да стварамо часне уметнике, који се одликују моралношћу и својим талентом. Ово, разуме се у будућности...“

У овој школи изучава се певање, свирање у све врсте музичких инструмената: клавир, историја музике, дикција и комедија, ритмичка гимнастика.

Такса је између 2 и 8 динара.

Број ђака је обично у групи два или три; по пет их је у групи за дикцију; по десет за хармонију; по двадесет за певање и ритмичку гимнастику.

У курсовима за децу деца су између 7 и 16 године; за одрасле пак нема одређене границе за године. Лекције су преко целог дана и трају и у вече до 10¹/₂ сахати. Школа приређује и феријалне курсове, у јулу и августу, и сваког трећег месеца „ђачка вежбања“, којима могу присуствовати ђачки родитељи и њихови другови. Годишњи испити држе се јуна, и ти су испити обавезни. Ниједан ученик не може претендовати на диплому, док није годину дана провео изучавајући хармонију, музички ансамбл и историју музике. Поред службених одликовања, и сама школа, ради подстицања, даје награде, било у новцу или у предметима. Саветодавна комисија састављена из ђачких родитеља, има дужност да дискутује са управом школском о свима оним питањима, која се односе на правилан рад и напредовање школно. Наставничко тело броји сад 27 наставника. Они који су највише заузети у овој школи имају недељно између 10 и 12 часова.

Све је то веома криво и лепо, рећи ћете, али одмах ћете запитати, да ли таква школа може живети? Може ли она саму себе издржавати, или ће моћи постојати само тако, ако буде имала сталну помоћ и поклоне? И то је питање било постављено самом оснивачу, Choisy-у. Оснивач признаје да његов покушај и његова *народна музичка школа* траже извесно самоодрицање и управе и наставничког тела. Но, у исто доба, вели он, сусрећемо се са више уметника, но што се мисли, који су подобни да се посвете народном добру. Ревност је мојих наставника изнад сваке похвале. Њихове награде износе готово онолико колико на каквом конзерваторијуму. Школарина ученичка довољна је не само да се исплате награде наставницима, већ да се целокупан буџет доведе у равнотежу. Дисциплином и редом, строгом штедњом, успева се да постигне оно, без икакве помоћи оно, што се сматрало да је неостварљиво. Мајка школа, она која је прва поникла у Женеви, која у почетку није имала сталног стана, сад има своју зграду; у другим местима, месне власти бесплатно су ставиле овим школама на расположење своје зграде.

Школа има и свој лист *Народна музика*, који излази осам пута годишње, и коме је задатак „да попуњава уметничко васпитање“; још има и један други задатак, не мање важан, да одржава везу између ученика, школе и породице, и да обавештава свет. Сем малих бележака које обавештавају свет о школи, има у овом листу и других драгоцених чла-

нака као што су *Историја музике* и *Мали илустрован музички речник*. По то није све. Баца имају своје удружење: „Бачко Друштво“, с циљем да се и овде уметнички обавештавају и васпитавају. Школа приређује и своје концерте, посвећујући их великим, светским ументницима.

Народна музичка школа је напредна и има успеха. У колико она буде ишла напред, у толико ће и посао њезина оснивача бити све то тежи. Нека би само био среће да увек нађе себи достојне помоћнике, а и достојног наследника који ће продужити његово дело.

Ед.

Вл.

*

Интернационални педагошки факултет — Педагошки факултет основан је у Бриселу под управом гђе др. Јошеyto. Циљ му је теоријска и практична настава (ученици имају на расположењу четири лабораторије) свих оних наука које имају везе са физиолошким и психолошким проучавањем детета, са школском игијеном, са педагогијом у свима њезиним облицима. Трајање учења је три године.

Р. Р.

Вл.

*

Четврти међународни конгрес за школску игијену — одржаће се од 25—30 августа 1913 у Buffalo (Америка).

*

Интернационални конгрес за народно васпитавање — одржаће се ове године у Мадриду. На овом конгресу проучиће се питања о земљорадничкој настави, трговачкој, индустријској, о домаћинству, о друштвеној формацији радника и помоћника, и о оним установама, које треба ученици да посећују после основне школе.

Р. Р.

Вл.

*

Физичко васпитање у школи — Вежбања која се могу вршити у разреду — Пажња наставника основних школа на северу Француске била је скренута, приликом последњих педагошких конференција, на потребу да се за време трајања часова, једном или двапут, изврше покрети, којима ће се поправити став код ученика, а тако исто довести у правилан склад дисање. Да би се дала упутства учитељима и учитељницама и у ову њихову задатку Bulletin départemental du Nord у свом декембарском броју за прошлу годину износи програм тога рада, који су створили професори и учитељи гимнастике.

„Држање деце у разреду је готово увек неправилно и непотпуно. Сва деца, уопште, показују склоност да седе само на једној ноzi, обично десној, и да тако издигну лево раме и десно бедро, чега је последица побочна деформација кичменог стуба или искривљење кичме.

Лева страна тела притиснута, услед чега слабљење левог плућног крила.

Школски намештај је често један од главних узрока ових рђавих позиција.

Потребно је поправљати неправилна држања дечја вежбањима, чије извршење не тражи више од једнога или два минута времена.

Ови неколики покрети који се извршују за време трајања часа, по себи се разуме, не могу ни у ком случају заменити потпуне и правилне лекције васпитне гимнастике.

Покрети за поправку који се извршују за време часа:

1) *Кад ђаци седе* — Труп усправно, предњи део руку наслоњен на клупу, тело ослоњено на обе ноге, ноге исружене, пете састављене, прсти од ногу леже на земљи.

2) Да би се поправиле рђаве последице онога става „скрштене руке“, треба да се руке ставе на леђа и да се тако држе неколико тренутака. Да би се имало разноликости, дете ће потом ставити шаке на клупу, руке испружене, ноге опружене.

Напоследку могу се руке скрстити на малом трбуху.

3) Кад дете седи, оно је склоно да тело повије унапред. Отуда слеђује деформација кичменог стуба и попуштање трбушних мишића.

Деца би се могла натерати да исправе труи на тај начин, што бисмо им наредили да подвуку ноге под клупу.

Вежбања која се могу извршити у разреду кад деца стоје:

1) *Мирно* — Рамена повучена назад, прса истурена, трбух увучен.

2) *Руке низ бедра* — Лактови и рамена повучена назад.

3) *Руке на прса* — Руке превијене, лактови у висини рамена и повучени назад што је више могућно.

4) *Руке на рамена* — Шаке и предњи део руку повијени, лактови у равни с раменима и окренути на ниже, рамена у истој висини.

5) *Руке на потиљак* — Лактови назад, глава право.

6) *Покрет главом* (руке низ бедра) — Нагиб: напред, натраг, лево, десно. Обртање: с лева на десно.

7) *Руке низ бедра, издизање на врховима прстију* — Шаређује се: дижи се, и тим се издужује тело.

8) Из онога положаја „руке на рамена“ предузима се истуривање руку вертикално или хоризонтално.

9) Из онога положаја „руке низ бедра“, „руке на прса“, или „руке на рамена“ предузима се лагано кретање трупа напред, натраг или бочно. Избегавати померање карлице.

Тако исто могу се извршити лагана повијања трупа с лева на десно. Ова вежбања могу се такође вршити и док ђаци седе.

Игијена дисања — Учитељ треба што више и што дуже да проветрава разред. Кад је пакња успорена, задржава респираторне покрете. Треба дакле прекинути лекцију неколиким респираторним вежбањима при отвореним прозорима.

Ови се покрети састоје у томе да се понеколико пута дубоко удише ваздух кроз нос и да томе слеђују дубока и лагана издисања. — Кад простор у разреду допушта могу се ова удисања пратити дизањем руку. Спустишање руку иде уредо са издисањима. — Нарочито код мале деце важно је што чешће правити покрете, јер то, на крају крајева, одговара и њиховој живој природи.

Разуме се да никако не треба сметнути са ума и праве часове гимнастике“.

R. P.

вл.

*

Покретне књижице — Покретне књижице, које имају врло лепог и великог успеха у Француској, развијају се из дана у дан све то већма. У њима се досад налазила само француска дела, али се у последње време почели појављивати захтеви вредних читалаца, да у тим књижицама треба да постоје колекције дела на страним језицима (немачком, енглеском, шпанском, италијанском). Пре но што би се приступило увођењу ове новине, разуме се, хтело се сазнати и за мишљење читалаца. У једном крају узето је 198 читалаца и њима су упућена ова питања: да ли би вам било пријатно да

у покретној књијници налазите и дела из туђе литературе, и која би дела желели? Добивено је 145 одговора, и како су они били повољни, решено је да се овим књијницама додаду и ова дела.

в.л.

*

Борба против болести у сиромашним класама — Захваљујући племенитој иницијативи *Mlle Margaret Macmillan* 6500 деце из Deptford-а — један од најнездравијих и најбољешљивијих крајева Лондона — имају сада бесплатну школску клинику, у којој се могу лечити. Поред ове клинике биће ускоро инсталисана у овом крају и једна школа у чистом зраку на једном гробљу. Три четвртине болести које су лечене на овој клиници јесу болести очију, ушију, грла, носа, коже. Интересантно је запазити да сиромашни родитељи, који се толико исто старају о здрављу своје деце, каогод и богати, врло мало пажње поклањају оним болестима које се појављују „на површини“.

в.л.

*

Амерички колежи за женске у јужним државама Савеза — Према једном саопштењу ових колежа (колежи су у Америци врста школа за прелаз између средње школе и универзитета) има 148, али их само једна петина заслужује ово име, јер само та петина даје наставу која вреди. Утврђујући, међутим, жељу америчког женскиња у овом крају да се озбиљно изображава и васпитава, предлаже се да се сви ти колежи ставе на један ниво, како у погледу научном тако и у погледу једнакости диплома које издају.

в.л.

*

Два супротна гледишта о управи у женским школама (*Oesterreichischer Schulbote*) — Министар просвете дао је право учитељицама да могу полагати специјалне испите потребне, да стекну право управљања јавним школама у Пруској. Против ове мере одмах је протестовало удружење учитељско. Ма да признаје потребу колаборације женскиња у васпитању младих девојака, сматра да ће сасвим ослабити мушки утицај на васпитање њихово, и да је то штета за здраву културу народну. Удружење тражи да ниједна јавна девојачка школа у којој раде и људи не може бити под управом какве жене. Против овога устао је одбор учитељица, и он тражи да жена не буде систематски после човека на домену женског васпитања и да педагошка вредност призната испитом који је исти за оба пола даје права на управитељство.

в.л.

*

Обавезно увођење школских лекара — Увођење школских лекара постало је обавезно за цело краљевство Виртемберг. Рад ових лекара прошириће се на све јавне или приватне школе, на дечје вртове или дечја склоништа. Њихова дужност састојаће се да обрате пажњу на школске зграде, да пазе на примену хигијенских мера које су прописане за наставу, да предушеђују развијање заразних болести, и да, с времена на време, у одређеним размацима, прегледају децу.

в.л.

*

Окружница једнога инспектора основних школа у Француској — Француски Педагошки Преглед у својој фебруарској свесци за 1913. годину вели да треба да забележи као интересантну новину поступак инспектора

Blangneron-a, који, сматрајући да је много неповољнија но ли корисна пракса писмених задатака код куће, ове потпуно укида у своје подручју од 1. јануара о. год.

Овај инспектор изнео је своје побуде за овај свој поступак у овој околности:

„Већ сам вам скренуо пажњу, вели он својим подручним органима, на домаће писмене саставе. Рекао сам вам да је корисност од њих врло сумњива, да се тим задатцима ризује да се после шесточасовног школског рада, замара дете, и да материјалне погодбе, а нарочито време потребно за њихово израђивање, могу бити врло штетне по здравље ученичко; тражио сам од вас пређе да ти писмени задатци буду сасвим кратки, ако их и сасвим не укинете.

„Сматрам, сад, после стеченог искуства и чињених огледа, да је потребно апсолутно их укинути.

„Ова се потреба намеће у интересу саме деце, која су подвргнута, још од припремног разреда, аномалној преоптерећености. Јер нису само најодраслији ђаци, којима су давани ови задатци; видео сам својим очима малу децу од шест година, која су у вече, код својих кућа, имала да преписују читаве ступце из књига, или да списују читаве колоне бројева, који се никад не завршавају, и зашта се учитељи извињавали израженом жељом родитељском.

„Ова се потреба намеће и зарад самог учења. Деца могу рђаво радити кад су погодбе неправилне, непотпуне. Код куће заборављају она школски метод. И само је васпитање тим неповољно погођено. Немогуће је, доиста, да учитељ контролише увек, и то увек озбиљно, све задатке израђене код куће. Дете се навикне тада да изради задатак на двоје на троје, сваком таквом задатку учитељ не може поклонити озбиљне пажње, и дете се задовољава материјалним и махиналним радом, само да је он по спољашњости својој како треба.

„Ова се потреба намеће још и зарад самих учитеља. Имате много шта и боље и паметније да радите, но да по ђачким свескама подвлачите погрешке црвеним мастилом. Нека то поправљање остане за оне радове ђачке, који буду рађени под вашим управљањем и под вашим надзором. И на овај начин нећете бити изложени жалбама и тужбама, и нећете бити изложени тој непријатности што ће неко беспослен узети да пореди поправљене домаће задатке из ваше школе и из које друге... Нашто дакле задржати ову рутину за домаће писмене саставе, која има врло ништавну и проблематичну вредност, а међутим има сигурних незгода.

„Међутим, треба да ме разумете да ја не забрањујем сваки рад код куће, кад се дете врати по подне из школе: реч је само о писменим задатцима. Напротив, волео бих да видим, што би ми чинило задовољство, кад бисте дали својим ученицима, са лекцијом коју имају да науче, час да се припреме за сутрашњицу, о чем би вам дали доказа и уверења, час да донесу некакав цртеж или скицу за шта би им ви дали тему, час какав интересантан ручни рад... И на овај начин, задовољили бисте, без штете и без ичије преоптерећености, а уз то са стварном васпитном корисношћу, жељу оних родитеља, који траже да њихова деца имају шта да раде за школу и после школских часева.

„На основу свега горњег наређујем да се од сад сасвим укину домаћи писмени састави“.

ПРИКАЗИ И ОЦЕНЕ

1. СПИСИ

Жан-Жак Русо и природно васпитање, написао Габријел Компере, превела с француског Јелисавета С. Марковића. Београд.

Прочитао сам овај превод, па хоћу да га прикажем читаоцима Просветног Гласника, тим пре што сам о њему реферовао и Главном Просветном Савету.

Расправа ова о Русо-у је од познатог француског писца Г. Компејре-а. Њом је он хтео да докаже праву вредност Русо-а као педагога, а и да изнесе бар главне његове мане, којих није мало, а нису ни тако незнатне. За основицу своје студије писац је узео чувено Русовљево дело *Емила*, које је Русо ценио више него остале своје списе. На стр. 7. писац нам вели: „Ми ћемо нарочито тражити у чему нам Русо може још служити као вођ“. Неоспорно је добит да се чује мишљење о томе од једног овако угледног писца, за нас у толико пре и у толико више: што највиши и мање културни људи вазда су склони да апсолутно верују ауторитетима, чак и онда, кад им њихов разум налаже да буду резервисани. Али они често пута и не слуте да и велики људи имају погрешака. Зато је и опасно кад невештима допадну класични списи, као што је Русовљев *Емил*, јер, немајући критеријума за процењивање туђих идеја, они усвајају све и падају у заблуде. Ауторитети буду тако од штете.

Ко у нас прочита овај спис, он ће познати у чему је права вредност Русовљеве теорије о васпитању, као и у чему су њене мане. Посредно ће он научити да и друге — старе писце, као на пр. Коменског и др. чије списе имамо и на српском језику, ваља читати, али читајући размишљати шта је код њих добро и правилно с данашњег гледишта науке.

У овој књизи, на стр. 8. и 9., истакнуто је да је Русо био велики иницијатор, и више од тога велики револуционар, који је желео да реформише друштво, због чега се и сматра претечом француске револуције, коју је он прорекао, а донекле и спремао.

У одељку под II наведени су писци који су Русо-у дали подстицаја за његова размишљања, као што су: Монтењ, Лок, па и Рабле и други. Па ипак своје васпитне идеје као да је смислио у борби против самог себе, јер је у животу свом много грешио (стр. 15). Он није био практични васпитач, није био наставник, и то му је био велики недостатак, али је правилно истакао потребу: да се посматрају и испитују деца, што је данас општи захтев (стр. 12). Сем тога предлагао је да се одстране спољни рђави

утицај у васпитању, иначе се не може васпитати човек од части. Пример зла био је сам Русо, и зато је хтео да његов Емил буде противност њему самом (стр. 17).

У одељку под III, стр. 18 и даље, наведени су главни принципи Русовљеве педагогике, који се могу примити: не треба журити, не теретити дете прераним учењем, не замарати га много (али ипак не сме се оставити да до дванаесте године васпитање буде „негативно“, т. ј. да дете ништа не ради).

Добро му је што је истицао вредност посматрања природе, али она није једина од значаја у васпитању, јер сама она нема ону моћ коју јој он придаје (стр. 27). Исто тако он није био ни против домаћег васпитања (стр. 31. и 32.). Овде му је још значајна напомена да треба поступати с децом према њиховом добу (стр. 35), али ипак му је погрешно што тражи да се интелектуално, па и морално васпитање одложи за доцније (стр. 37).

И четврти одељак, стр. 43., садржи неке напомене, које се могу примити. А писац лепо истиче да је Русо посредно и својим заблудама учинио лепе услуге (стр. 43.). „Одбацивши бурне вековне традиције, он је пробудио духове, уснаване навиком, и лутањем своје маште изазвао је и сиремио тачна и практична решења“.

Овде се наводи: његово старање за физички развитак, захтев да се вежбају чула, да дете изучи ручни рад, јер „приближује се век револуције“ (стр. 46.), да се искључи неопотребно знање, да се искључи историја (стр. 53.), вредност путовања (стр. 62.) и учење страних језика (стр. 63.).

У петом одељку, стр. 64., претресају се Русовљеве мисли о васпитању женскиња, за које је и сам признао да му пису испале по жељи (стр. 65.). Из овог одељка види се како је био и неправичан према женскињу за које је предлагао сасвим другачије васпитање (стр. 66.). „Између васпитања Емиловог и Софијиног постоји више него разлика, постоји бездна“, реч врло претерана, и кад се призна да у васпитању може и треба да буде извесних разлика у старијим годинама. Из овог одељка се види како он и потцењује женскиње, па ипак има и лепих мисли о њиховом васпитању, због чега су га жене више славиле и цениле него и људи.

У шестом одељку, стр. 78., говори се о утицају Русовљевог Емила, који је у Паризу и Женеви снажен, у Лондону двапут преведен, а то је била част коју онда ниједно француско дело није доживело. Изнесено је да је утицај његов био силан, јер „никад књига није изазвала већу грају ни толико заузела општу пажњу“. Чак је било женских хаљина, о којима се говорило да личе на Русовљеве принципе (стр. 79.).

Да не наводим више. Спис је овај у истини добра ствар. Српски превод има два недостатка: 1. преводилац није више упознат с педагошким идејама уопште, те су многа места преводљена буквално, грубо, а то слаби утисак ових иначе трезвених размисљања пишчевих. На пр.: „Он се накнађује за своју невољу и своје несавршености стварајући биће срећно и савршено“ (стр. 16). „Био би изгубљен један од најважнијих васпитних утицаја кад се дете зарана не би навикло, да у мислима ставља у први ред осећања оних, који га окружавају и који га воле“ (стр. 25). „Јасна је истина, да интелектуално васпитање треба да буде непосредно спремање за живот, и да је уобичајени систем делом рђав и осуђен да пропадне, из разлога, што је између сувише теоријског учења, које се налаже омладини, и стварности живљења, између ђачког живота и опредељења човековог, дубока сагласност, коју је Тен назвао „нескладношћу“ (стр. 50). И 2. сва-

како због мање обавештености у васпитној теорији морао је и језик да страда, и доиста он није свуда коректан, те понеки читалац неће схватити лено и правилно шта је писац хтео да каже. То се види из наведених као и ових ставова: „Русо је срећније упућен у образовању воље него у образовању духа“ (стр. 56.); „Треба да дате своје старање и своју милосту“ (стр. 57.); „И поред ове врсте антисоцијалног запта, који је Русо наложио Емили за читавих петнаест година, не треба замишљати да он од њега допније неће хтети да начини биће осетљиво и пуно љубави“ (стр. 58 и 59.). „Ако се показује да не може подносити ни мале терете, то не чини само зато, да би изгледала нежна, него и да спреми извор и право да буде слаба у прилици“ (стр. 68). „Деликатне мисли иду уз декламације, за које би се рекло да су глане болесног мозга“ (стр. 75). „Од њега је улога васпитача уздигнута и оплемењена, и ватром свога одушевљења Русо је утиснуо на науку и вештину образовања људи печат величанства и свечаности једног религијског обреда“ (стр. 87). Оваквих места има доста, и читалац ће морати да погађа шта значе, тако су ружно речена. Али и поред ових мана ја препоручујем ову књигу. Њу би требало набавити за школске књижице и читати. Тако сам рекао и у Гл. Просвет. Савету.

Љ. М. Протић.

Monatschrift für höhere Schulen ¹. Herausgegeben unter Mitwirkung namhafter Schulmänner, Universitätslehrer und Verwaltungsbeamten von Dr. R. Köpke, wirkl. geh. Ober-Reg.-Rat, Abteilungsdirigenten im Kgl. Preuss. Kultusministerium, und Dr. A. Matthias, wirkl. geh. Ober-Reg.-Rat in Berlin. XI. Jahrgang, 1912, св. 1—12. Берлин, Вајдманова књижарница.

(СВРШЕТАК)

У седмој свесци на првом је месту расправа: „Die Griechische Mathematik“ од Dr. X. E. Тимердинга, професора техничке Велике Школе и Брауншвајгу. У њој писац разматра и потпомаже захтев, да се у гимназији читају из грчких писаца и одломци математичкога садржаја Ова је мисао у последње време изношена неколико пута. Тако имамо предавање Алојза Риџла (Riehl): „Humanistische Ziele des mathematische und naturwissenschaftlichen Unterrichtes (Берлин, 1909) и малу књигу Макса Шмита (Schmidt): „Realistische Stoffe im humanistischen Unterricht“ (2. изд., Лајпциг 1910). А чињени су и огледи у школској књижевности. Тако Виламовиц — Мелендорф у свом делу „Griechisches Lesebuch“ даје одломке из Еуклида и Архимеда; а Макс Шмит унео је у своју „Realistische Chrestomathie“ математичке комаде од Еуклида, Птоломеја, Никомаха, Диофанта и Ератостена, заједно са уводима, напоменама и фигурама. Увођење грчке математике у гимназијску наставу тражи се на основи начела, да хуманистичка настава треба да обезбеди свој значај и задовољавањем захтева садашњости. Ове мисли нарочито је изнео Павле Кауер Palaestra Vitae. Das Altertum als Quelle praktischer Geistesbildung, 2. изд., Берлин 1907). Раније се као једина сврха настави узимало то, да се васпита literata pietas; али се поступно истицало стварно улажење у поједине наставне предмете, те се тражило обазирање на три принципа: реални садржај, историјски развјатак и језички израз. У настави језика показивало

¹ Види Просв. Гласник, јануар 1913.

се ипак противљење томе, да се поред језичког израза води рачуна и о стварном садржају: ово се види већ и избора гравива, које је скоро једино узимано из лепе књижевности, за што се не траже каква стварна знања. Смер класичноме образовању било је папајање ученика лепотама античке културе. И тек доцније, насупрот овоме, остаје напред истакнути захтев задовољавања садашњости. А ако се хоће, да стварно поучавање има вредности и за садашњост, морају се узети оне области, где су стари дошли до резултата са сталном вредношћу; ово понајпре важи за математику. Што је доцније настава из латинскога језика, то је за Грке била настава из математике. Грци нису своје образовање добијали из учења туђих језика и књижевности, они су га црпili из наука, које су сами обелодањавали изразом *μαθηματά*. Грчкој математици даје непролазну вредност то, што она поред јасноће мишљења, свесне смера, носи и поуздано естетско осећање. Грчка геометрија исто тако је уметничко дело као грчка пластика и грчка појезија. Значај грчке математике није само у стварном садржају већ и у облику представљања. Стварање математичкога језика значило је стварање научнога језика уопште.

Огледи из грчких математичких списа, читани у оригиналу, треба само да допуне наставу из грчкога језика, а немају поред тога и намеру, да дају математичка знања. Они треба само да наместе мост између наставе из математике и наставе из грчкога језика и да ученике сачувају од опасне заблуде, да и научни радови не могу припадати естетски драгоценим књижевним споменицима. И, показавши у даљем разлагању значај и могућност наставе из грчке математике, писац завршује овим речима: „Било би неравно погрешно, кад би се хтео проповедати повратак на грчку математику. Напротив, да би се правилно могло одмерити одстојање од ње, хоћемо да је јасно имамо пред очима, и то, што и њу узимамо, има с тога не само задаћу, да дошуни наше разумевање духовнога живота у Грка, већ и да учини, да осетимо огромне напретке, које је наша култура учинила после старог века. Тако и не другачије можемо данас уопште разумети хуманизам. Не с тога, да се поново загњуримо у античку културу, лаћамо се изучавања класичне старине, већ да научимо садашњост правилно разумети из супротности са једним временом, које је сиромашније у спољашњим средствима али зато богатије у естетском просвећењу, и да је осветлимо и обасјамо чистим осећањем лепоте тога прошлога времена“.

На другом је месту: „Eie Beitrag zur freieren Gestaltung des Unterrichts auf der Oberstufe durch Gabelung der Primen“ од директора проф. Х. Вунд-драма. Писац, директор једне школе, у којој је изведено рачвање у примма (VIII и IX разреду) на језичко-историски (А) и математичко-природњачки одсек (В), поставио је питање пређашњим абитуријентима те школе, шта они мисле о овом рачвању. Од 163 њих (последњи су од питаних они, који су изишли о Ускресу 1911. године) један је умро, 140 (86,4%) су одговорили, а 22 нису, за које се последње, вели, ипак не може рећи, да су противници овој уредби. Из одсека А одговорило је 83,6%, из одсека В 88,8%.

Из склоности или према својој обдарености одсек А изабрало је 68,8%, а одсек В 62%, зато што су одсек држали као кориснији за свој доцнији позив из А 47,5%, из В 38%, што су оште образовање у њему држали као боље из А 3,3%, из В 10,1%, због спољашњих разлога из А 4,9%, из В 12,7%, зато што није било неподељене приме из А 3,3%, из В 0%.

Најважније питање било: „Да ли се дато Вам опште образовање показало као добро?“ На то су просто са „да“ одговорили из А 85,2⁰/₀, из В 78,5⁰/₀, а из А се 3,3⁰/₀, из В 5,1⁰/₀ уздржало од гласања. Ако се рачунају само они, који су гласали, онда је из А 88,1⁰/₀, из В 82,7⁰/₀; директно са „не“ из А 4,9⁰/₀, из В 7,6⁰/₀. То је зацело, вели В., значајан резултат, нарочито у времену, када је мода, да се школа куди, што се више може.

Друго је питање гласило: „Да ли је рачвање имало користи за Ваше стручне студије?“ Овом питању придруживала су се неколика потпитања, на које је ваљало одговорити, ако се на главно питање одговори са „да“. На жалост, на ово питање чешће није одговорено. Ако се рачунају само они што су гласали, онда су са „да“ одговорили из А 69,4⁰/₀, из В 69,9⁰/₀, а са „не“ из А 30,6⁰/₀, из В 30,1⁰/₀.

Ни код првог ни код другог питања ми не улазимо у појединости. И ако није тражено гласање о рачвању, ипак су се 77,3⁰/₀ из А и 81,5⁰/₀ из В изјаснили за рачвање. Ни овде не улазимо у поједине одговоре, који су, уосталом, већином занимљиви.

Своје саопштење В. завршује напоменом, како је јасно, да се оваквим распитивањем не може решити оправданост или неоправданост рачвања; ово се може узети само као прилог за разбрстривање тога питања. Можда ће се рећи, да је још кратко време, од како су ученици оставили школу, да би се могло доћи до потребне објективности, али се мора нагласити, да је доста њих већ свршило академске студије, и то читав број са сјајним успехом, и да су се баш они изјаснили повољно.

Трећа је расправа: „Innere Wandlungen und äussere Einflüsse im deutschen Unterricht“ од директора др. Р. Биргера. Код ове расправе нећемо се задржавати.

Испред одељка „Преглед књига“, који редовно имамо у свима свескама, ова свеска доноси и преглед расправа у годишњим школским извештајима за 1911., подељен овако: школска хигијена, наставни планови и школска реформа, математика, цртање и уметност. —

Осма и девета (заједно) свеска доноси на првом месту расправу: „Die Annäherung unserer Zeit an die Antike und der Unterricht in den altklassischen Sprachen“ од проф. др. Г. Шенајха. Лепо написана и са dobrим познавањем књижевности о постављеној теми, ова расправа је ваљан прилог са гледишта школске наставе за утврђивање и расветљавање односа и веза између нашега доба и античке старине, чему у последње време поклањају нарочиту пажњу многи озбиљни и одлични научници. Ради примера да наведемо само три таква рада. Имамо најпре збирку „Das Erbe der Alten. Schriften über Wesen und Wirkung der Antike“, коју од 1910. године издају познати филолози О. Крузнус, О. Имиш и Т. Зјелински (до сада изашло три свеске); затим „Antike und Wir“ (и на руском) од већ спомнутога одличног руског филолога Зјелинског (Лајпциг, 1811) и најновије дело П. Кауера о овом питању: „Das Altertum im Leben der Gegenwart“ (Лајпциг, 1911).

На другом је месту: „Zur Lage des Gymnasiums in Russland“ од проф. др. Ј. Лециуса (Lezius). Због важности и занимљивости, коју сама ствар има за нас, ову ћемо расправу ширије приказати.

У Петрограду је крајем претпрошле године држан конгрес класичних филолога. Његова задаћа није била научна, већ је по жељи министра просвете Друштво за класичну филологију и педагогику, коме је на челу

познати епиграфичар Латинез, позвало наставнике старих језика у гимназијама и универзитетима ради заједничке измене мисли, да би се најаснили о невољном положају класичне гимназије и евентуално поднели министарству своје жеље у облику резолуције. Овај конгрес добио је нарочито обељжење тиме, што су класични филолози после дугога времена опет доживели, да се барем од централне просветне управе не сматрају као издана класа људи, већ да се показује добра воља, да се њима прицише неки значај у питању о образовању. Јер од времена реформе министра просвете Вановског у 1901. години као да се у Русији озбиљно тежило за тим, да се прође без класичне гимназије и да се поред врло нејасно конструисане седморазредне реалке у осморазредној реалној гимназији са 30 часова латинскога језика од трећег разреда, коју је Вановски завео наместо гимназије, гледа једини могући тип средње школе. Уз то је реалка у 1905. години добила још право, да даје абитуријенте за универзитет, ако се они као екстерни подвргну испиту из латинскога језика. А захтеви на том испиту су врло мали.

Зло стање изазвано овом реформом с временом је тако повећано, да министарство није могло дуже затварати очи пред њим. Рад у великим школама пао је због недовољне припреме студената, а највише је паравно пао историско-филолошки факултет. Министарство је додуше најпре наредило, да овај факултет буде отворен само оним студентима, који су испитани из латинског и грчког језика. Ну овим је било мало добивено и тај захтев се показа као неизвршив. Прво и прво, знање из латинског језика, које су давале реалне гимназије и оно мало „класичних“ гимназија, било је тако непоуздано и недовољно, да је на пр. Ливије за већину студената био књига са седам печата, а још горе је стајало са знањем грчкога језика код абитуријената реалне гимназије, који су за последње четири године факултативно учили грчки. Што су они знали, једва је било довољно за Ксенофонта, а камо ли за Хомера. Сем тога није ни овог факултативног учења грчког језика било у свима реалним гимназијама. Није остајало ништа друго, но да се у филолошко-историски факултет пуштају абитуријенти реалне гимназије и без знања грчког језика. А факултети су са своје стране остајали чврсто при свом по себи разумљивом захтеву, да из латинског и грчког морају бити испитани — не само класични филолози, већ и историци и слависти, а тако и романисти и германисти, и за реалце су приређивали нарочите припремне курсове из грчког. Ну све је ово било само за невољу. Па и у осталим факултетима се онајало опште онадање, — чак из руског језика, који је имао бити у средишту наставе. Пре свега све више се показивало штетно слабљење опште радне подобности, радне снаге и воље за рад. А од 1898. министри су се мењали тако брзо, да нико није ни могао извршити већу реформу. Драгоценог градива сабрале су комисије, али није било дела. Нешто позитивно учинио је претходник садашњег министра, а затим овај министар, који је сазвао први конгрес класичних филолога и школских људи.

Велики је број био гимназиских и универзитетских наставника, који су се одазвали позиву, и после четири дана разговора и претресања, пошто је казано много теорије и доктринарства али и понека практична мисао, сложили су се у неколико сасвим одређених резолуција, које ваља поднети министарству. Најпре се показало неко неслагање међу старијом и млађом генерацијом. Док су се представници прве одлучно залагали за гимназију, неки од млађих били су задовољни садашњим стањем. Они су сами били

ученици реалне гимназије Вановскога и нису познавали други школски тип. Ну кад се видело, да присталице старе гимназије не мисле, да за њу траже нарочита права, или чак њу узму као једино допуштени тип средње школе; како је наглашавано, да они за њу траже просто право на опстанак без штете по остале типове; како је изречно казано, да не може бити никаквог принуђања и да свакоме остаје могућно, да своје дете да у реалну гимназију или реалку: створено је земљиште за споразум и на завршетку су скупа примљене резолуције, које је израдио председништво. Најважније од њих гласе:

1. Конгрес утврђује, да је школска реформа од 1901. године, која је грчки језик као обавезни предмет изbacила из гимназије, не само на ужасан начин смањила ученичко знање из старих језика, што се потврђује једнодушним изјавама гимназијских наставника и универзитетских професора, већ да она у исто време није подигла успехе из осталих наставних предмета, већ напротив умањила радну подобност код ученика, развила дилетантство и површност и допринела томе, да су ученици у великој мери незадовољени школом, у коју су ишли.

2. У свима градовима са више средњих школа разних типова мора барем једна од њих бити чисто класична гимназија са обавезном латинском и грчком наставом, одговарајући општем гимназијском типу, утврђеном за Русију.

3. У класичним гимназијама мора се број часова за латински и грчки језик тако одредити, да се може постићи сврха наставе.

4. На испиту зрелости знање приправничко мора одговарати захтевима, који су постављени 1890. године. (Између осталог писмен превод са латинског и грчког. У 1900. години укинут је писмени испит).

5. Ваља желети такав облик наставе из латинскога и грчког, да лектира писаца додуше буде у средишту, али да се она припреми темељним граматичким учењем, при чем ваља потпуно завести вежбања у писменој превођењу.

6. Граматике оних језика, који се уче у гимназији, морају бити у сагласности међу собом и не смеју садржати узајамне супротности.

Остале резолуције имале су општи садржај. Вреди споменути једну, у којој је исказана жеља, да се допусти нарочита јелинска гимназија као споредни тип. У њој би ваљало почети са грчким језиком и грчки би требало да има превагу над латинским. Ова жеља објашњава се особеношћу рускога културног развитака. Русија је примила хришћанство не из Рима већ из Константинопоља. И књижевност и традиција се ту узима у обзир (што важи и за нас Србе). Ова резолуција, коју су толико заступали неколико чланова конгреса, примљена је, али је у исти мах исказано мишљење, да она у најбољем случају може имати само местимично практичне последице. Русија је за време два последња века ипак већ веома јако увучена у општи европски културни рад, тако да не може у већој мери настављати непосредно на јединство посредовањем византинства а прескачући римљанство.

После примања резолуција конгрес је затворен.

За овом расправом долазе статистичка саопштења А. Гилмана: „Die Reifezeugnisse der Studierenden der ausserpreussischen Universitäten“, „Die Kurse zur sprachlichen Einführung in die Quellen des römischen Rechts. — II. Die Anfängerkurse im Griechischen für Studierende der Juristischen,

der Medizinischen und der Philosophischen Fakultät“, и „Statistisches über das Frauenstudium“.

На последњем месту међу расправама је: „Fünfter Ruderkursus für Oberlehrer höherer Lehranstalten Preussens in Wannsee 1912“, — извештај Р. Ула (Uhl) о том курсу, на ком је 28 наставника пруских средњих школа слушало теориска предавања и вршило практична вежбања веслачка.—

Сем Тилманова статистичкога прегледа „Die Reifezeugnisse der Studierenden der preussischen Universitäten“, који је на трећем месту у десетој свесци, имамо ту још две расправе. Прва је: „Die erste Revision der Übungsarbeiten“, у којој директор др. Ф. Шлее износи своје напомене о поступању са тако званом „радovima ради вежбања“ (Übungsarbeiten), заданим од пре неколико месеца, из латинског и грчког, немачког, француског и енглеског језика и математике. Он на крају износи своје мишљење, да се ова вежбања не могу схематички изводити у свима разредима и предметима. Ну овај посао, кад се разумно ради, добар је и све ће више добијати пријатеља. „Ми морамо имати стрпљења и сачувати слободан поглед и весело срце, које је подобно, да пређе преко малих тешкоћа у почетку из поуздања у целину, која постаје“.

У другој расправи, „Die Zeitung in den höheren Schulen“, од др. Х. Штрунка, полази се од претпоставке, да је штампа, почевши од великих светских новина па до малих локалних листића, велика сила у нашем јавном животу. Новине долазе свуда, у сваку кућу, у сваку породицу, па оне долазе и младежи. Ми не сажаљавамо овај развитак, већ шта више тражимо, да ученицима и ученицама виших разреда у средњим школама њихови наставници покажу вредност, на чак и потребу сталнога читања новина. Јер ако је штампа, као што писац мисли, најважнији фактор за образовање, онда би било против света и живота, када средња школа не би у свом раду за васпитање и образовање водила рачуна о њој и употребила је. Стало је само до тога, да наши младићи и девојке добију правилан положај, потребно осећање дистанције наспрам овога значајног културног фактора. Јер већина наших данашњих новина није свесна свога значаја и одговорности за народно образовање. Стога средња школа мора васпитати за критичко читање новина, сврха треба да буде, да сваки апсолвент средње школе разуме критички читати новине, а да „дидактика наставе из новина“ не буде нарочити предмет.

Од стране наставника и народних васпитача више пута су чињени предлози за реформу садашње штампе, и писац разгледа ове разне предлоге, нарочито истичући захтев К. Бласа (у Kunstwart, св. од 2. септембра 1911.), да као нов тип новина буде недељни лист, који би у првом делу у прегледном облику и реду тачно и јасно доносио стварне извештаје из свих области за прошлу недељу, а у другом делу „чланке умеренога обима, начелна изјашњења редакције и стране штампе у изводу“. Такав један лист, недељни или полунедељни, био би подесан и за зрелију младеж.

Не можемо ближе улазити у излагање пишчево. И код наше је младежи зло са читањем дневних новина, па би ваљало размислити и проучити озбиљно ово питање; чланчић Штрунков један је прилог решењу његову.

У другом делу ове свеске прегледају се расправе о земљопису у школским годишњим извештајима за 1911.; трећи део, као у свима свескама, чини приказ књига.

У једанаестој свесци после Тилманова саопштења „Die Friedrich Althoff-Stiftung“ имамо само једну расправу: „Der Hellenismus im Geschichts-

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

„unterricht der höheren Schulen“ од др. Ханса Прајбша. Јелинизам је врхунац политичкога развитка грчкога народа, а неоспоран је значај јелинистичке културе, због чега писац тражи, да се и овом одсеку грчке историје даде потребно место у настави грчкога језика, и износи предлог, како би ваљало ово учинити.

И ова свеска доноси преглед расправа у годишњим школским извештајима, и то о латинском језику у 1911. години. —

Последња, *дванаеста* свеска има опет Тилманов прилог (на трећем месту): „Die Reifezeugnisse der Studierenden der ausserepreussischen Universitäten“ и још две расправе: „Die schriftlichen Arbeiten in den preussischen höheren Lehranstalten“ од директора др. О. Шредера и „Das Unterrichtswesen der Vereinigten Staaten im ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhundert“ од директора др. А. Хефера.

Прва расправа посвећена је разматрању књиге: Karl Reinhardt, Die schriftlichen Arbeiten in den preussischen höheren Lehranstalten (2. изд., Берлин 1912, Вајдман, 2 м.). Писац њен је саветник у пруском министарству просвете и у његовој књизи имамо аутентичан коментар распису о т. зв. „Extemporale“ (од 21. окт. 1911). Р. вели за ову књигу, да јој није потребна препорука.

У другој расправи писац се бави о најновијем извештају, који сваке године издаје *Bureau of Education* у Сједињеним Државама, и на основи методски ванредно фино израђене статистике износи преглед и закључке, који се тичу односа деце за школу према целокупном становништву, похођења школе, наставничких снага, разних врста школа, његовања уметности, школских лекара, питања о пенсијама, школске управе, финансијске стране. Овај преглед несумњиво је занимљив.

После овога у другом је одељку преглед расправа о француском и инглеском језику у годишњим школским извештајима за 1910. и 1911., и напослетку је редован приказ књига у трећем одељку. Овој свесци додат је и преглед садржаја за целу годину.

Београд.

М. Ј. Н.

Ladewig, Dr. Paul, **Politik der Bücherei**. Лајпциг, 1912., Е. Ви-ганд. Стр. VIII, 427, 2 таблице, 8°. Цена укор. 6·50 м. и 8·75 м.

Ово дело разликује се од досадањих немачких општих дела о библиотекарству и библиотекарском послу. Већ по самом обиму с њиме се не могу упоредити мањи списи, који дају упуства за библиотекарски позив, као што је Пасковскога „Der Bibliothekar“ и најновија таква књига: К. Lange, *Der Bibliothekar*, у збирци „Violets Berufswahlführer“ (Штутгарт 1911, стр. 115, 8°; укор. 1·20 м.), која, узгред буди речено, углавном добро испуњава своју задаћу. Па и кад се упореди са досадашњим уџбеницима, као што је познати „Handbuch“ Грезелов¹, Ладевигово дело показује, да његов писац другачије схвата своју задаћу. Оно није просто техничко упуство за уређење књижица; Ладевик на завршетку овога дела свога наговештава, да ће и сам ускоро издати нарочиту „Technik der Bücherei“. Ладевик обрађује сва питања са слободоумном критиком, са гледишта искуснога и напреднога стручњака, на психолошкој основи, као што сам вели у предговору; али он увек на све гледа и очима публике, која

¹ Dr. Arnim Graesel, *Handbuch der Bibliothekslehre*. В. наш приказ у „Делу“ за 1902. годину.

се користи библиотекама, и тај свој начин посматрања примењује до најмањих ситуација у библиотекарском послу. Тако у Ладевиговој књизи имамо дело писано не само за стручњаке и управе јавних библиотека, као и за све оне, који уопште са библиотекама имају каквога додира, већ и за саму публику, и оно је свима њима добро дошло. Јер сада је сасвим другачијом постала задаћа, коју имају јавне књижнице. Раније књижница је била радионица и средство за рад научнику и књижевнику, а данас збирке књига служе као опште средство за образовање народа. Раније је књижничар, како вели један немачки критичар, као змај чувао своје благо, књиге; сада се према читалачкој публици мора показивати највећа либералност. Данас су у великом свету нарочито развијене и све се више умножавају и шире такве зване народне књижнице, књижнице за народ, поред општих јавних књижница и научних књижница. те сада имамо ова три типа библиотека као три одвојене групе збирака књига са потпуно различним задаћама: оне ће и у будућности остати једне поред других.

Према проширеној и новој задаћи, које су добиле библиотеке, мора се удесити и уређење њихово за сав рад у њима. И Ладевигова књига, која потпуно заслужује назив *политика* библиотеке, у пуној мери одговара својој сврси; она даје стручњацима необично много подстицаја, пуних духа, а без наметљивог учења; у њој је изванредно богато градиво, изнесено у упоредној прегледности, слободно и отворено стављено на дискусију, а прено је из обилата искуства, које има писац као управник једне велике књижнице (у Круповој фабрици у Есену). Ладевит је свој поглед и задаћу своје књиге изнео у кратком предговору, из кога истичемо ово: „Сва пракса књижнице мора се поставити на психолошку основу. Отуда можемо на току постанка књижнице пратити променљиве погодбе за рад са књигама. Отуда се развија тактика овога рада. Кад се узме, да употребљавање и читање добрих књига значи обогаћавање и унапређење народа, онда библиотекар не мора мислити ни на што више до на то, како да своје благо учини употребљивим... Ну колико се јако чини, да рад библиотекарев са највише тачке води у неограничену земљу слободе и леноте, утолико су му близу и тесно постављене људске границе. Ова књига ће свуда показати, да ми у најбољем случају нити можемо дати све, што бисмо хтели дати, нити онако неограничено, како би смо то хтели дати... Задатак је књизи дакле психолошки а уједно и тактички. Дубуко улажење у оно што је опште човечанско и попустљива човечанска љубазност морају се спојити са неизоставним поретком књижнице“.

Ладевигово дело подељено је на двадесет и једну главу. У првој се говори о судбини књиге у разним временима и о новим задаћа књижнице. У другој је реч о библиотекарју, где је лепо показана разлика између старог и новог библиотекара, његова пракса и његова школа. Лепо је завршетак ове главе о библиотекарју: „Испред часнога рада, који поуздано свакоме служи на добро, извесно уступа подцењивање позива од стране публике. Сам библиотекар налази тада и своју добит — он се сам умножава у свом скромном раду, који увек другома помаже у добијању награде. Па ако он сем и не кида плодове свога рада — над Шумарском Академијом у Минхему стоји натпис, који нарочито пристаје за библиотекара: Ми сејемо, што нећемо жети, а жањемо, што нисмо посејали!“

Даљим трима главама предмет су посебнице: научна библиотека, општа јавна библиотека и народна библиотека. Јавне научне библиотеке (архивска књижница, општа књижница за студије, стручна књижница) припадају

научном свету; општа јавна библиотека припада народу, и она има енциклопедски садржај. Ове две врсте библиотека допуњују се међусобно. Као што прва треба поглавито да сачува своје књиге, тако друга треба да свој материјал што интензивније употреби. Прва треба да је што богатија, а друга може да избаци сваку књигу, која јој није потребна. Прва треба да се брине о свом благу, које је постало историском имаовином, а друга да се стара о најактуалнијем материјалу, који према приликама може за будућност бити без вредности, али ће са многим што је данас без вредности имати у будућности архивски извор нун вредности. С тога поред сваке великошколске књижице треба да буде велика општа јавна књижица, која ће слично бити снабдевена, — без строго специјалних научних дела. Ну ваља се старати и за велику, широку масу, која је углавном на оном ступњу, који је сличан детињству човечанства. За то су народне књижице, које немају посла са пробуденим интересовањем већ тек треба да пробуде нека интересовања. Ако књижица за народ успе, онда она решава један привредни задатак првога реда. Врло су занимљиве и од врло велике вредности речи, које Ладевиг посвећује књижицама за народ, њихову проблему и постанку, њиховој „васпитној тактици“ и управљању и раду њихову.

У даљим главама Ладевиг говори о згради за библиотеку, увек се старајући да нађе најбоље решење између лепоте и корисности. Ту је реч о грађењу библиотеке уопште, о магацинима за књиге, о просторијама за издавање књига, за читаоце и за управу библиотеке. Овде имамо врло корисних и умесних напомена и савета, што у пуној мери вреди и за остале одеље ваљане књиге Ладевигове: унутрашњи ред библиотеке (систематика и постављање књига, каталози, формулари и пословне књиге, апарат књижице); особље и њихова служба (управа; више, средње и ниже особље; организовање службе); закон за књижице; чување књиге; буџет; статистика; и, последња глава, унутрашња политика књижице.

Делу су придате и две таблице: статистичка таблица и графичко представљања издавања књига. Пред њима је брижљиво израђени регистар. И спољашња опрема ове, у сваком погледу ваљане књиге одлична је.

Напоследку, да истакнемо, да Ладевиг и у натпису и свуда у својој књизи употребљава немачку реч „Bücherei“ место туђе „Bibliothek“, за што и ми имамо лепу српску реч „књижице“.

Београд.

Милев. Ј. Поповић.

Библиографски извештај педагошког друштва у романској Швајцарској, XI свеска. Излази једном годишње.

Овај извештај намењен је родитељима, наставницима, свима књижицама и упознаје их са књигама које се могу препоручити и које су изишле у наредној години; уз сваку таку књигу је и критичка оцена о њој. Овај је извештај дело „Комисије за избор лектуре која је намењена младежи и школским и народним књижицама“. Ову комисију сач састављају F. Guex управитељ нормалних школа у кантону Vaud, L. Latour, инспектор школа у кантону Neuchâtel, Ch. Perret, професор у Лозани; и W. Rosier, државни саветник у Женеви.

За време од десет година, чланови комисије, чији рад није нарочито награђен (субвенција која се даје овој комисији служи на набавку књига које треба анализирати и на подмирење трошкова око штампања извештаја) проучили су и испитали досад на (1500) једну хиљаду пет стотина дела, и у овој свесци има врло мали број дела која су пропраћена са две до

двадесет врста. О свима делима изрекнут је суд на основу пажљивог читања и проматрања. — Књиге које су разгледане подељене су на ове четири категорије.

- 1) Књиге са сликама и дела намењена деци испод десет година;
- 2) Дела намењена деци од десете до шеснаесте године;
- 3) Дела намењена младежи и народним књижицама. Ова су дела опет овако класифицирана: а) приче; б) биографија и историја; в) географија и природне науке; г) специјална дела за женску младеж.

У кратком предговору који је написао председник ове комисије Guex, комисија изјављује да ју је у раду храбрила и водила жеља да заустави неморалну и баналну књижевност, упућујући младеж шта треба да набала и да чита

Сп.

Revue Pédagogique — Месечни часопис излази у Паризу, у издању књижарнице Ch. Delagrave. Свеска LXII. Годишња цена 13.50. У јануарској свесци ови су чланци:

Америчка мисао и француска мисао — Emile Boutroux, члан Института — Комитет „France - Amérique“ који је ставио себи у задатак „да развија економске, интелектуалне и уметничке односе између народа Новог Света и француског народа“ организовао је читаву серију конференција. Прву такву конференцију одржао је чувени научник француски Emile Boutroux. На тој конференцији тема му је била: Америчка мисао и француска мисао. — Интересантан је почетак овога чланка, интересантно је колебање г. Boutroux, којим путем да пође и који правац да избере, да би што исцрпније распрасио горње питање, и напослетку одлучује се да буде искрен у свом оцењивању јер „права мисао једнога народа је најсавршенији израз који он ствара о свом генију и о својој мисији у свету; јер оно што један народ хоће, на крају крајева, после толиких напора у свима могућим правцима, јесте да оствари потпуно савршенство за које је подобан“.

Па које су главне одлике америчке мисли? На првом месту је есенцијална покретљивост народа, чији је живот необично интензиван и чије су очи непрекидно упрте не на прошлост, не на саму и једину садашњост, већ на будућност. „Оно што је старо и прошло нека остане робовима.“ Американац гледа на живот само с тачке рада, тога ради тражи пред собом отворено поље, на ком ће моћи оставити циљ који му се свиђа, и задржати за себе максимум могућности. Реч могућност најчешће се појављује на устима америчким. Американац не цени живот зарад живота, већ он хоће „живот мучан и напоран, живот створен од рада и борбе“. Практичан и моралан осећај и смисао владају фантазијом, Американац хоће да ствара, да изазове нешто ново, али и то ново не тражи он као такво. Ма како да му је неограничено поље његове радљивости, ипак он има пред собом једну тачку, једну звезду, можда врло удаљену, али светлу, којој упућује своја кола. Поглед управљен будућности, амбиције да ствара ново, концепције о идеалу зарад којег се мнозина организује у целину, чији делови ипак задржавају своју индивидуалност, ето, то су одлике америчке. — Индивидуални живот амерички пружа, уопште, приказ одушевљења, преданости послу, поверења у сама себе, оптимизма, који се нигад не демантује. Снажни као индивидуалисте, Американци имају такође и знатно другарство. Ништа није тако лено као скупови, тако искренц, тако прости и тако срдачни. Лично ужи-

www.unilibrary.org

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Идеја да помогну и уделују у народном добру. Код нас, веде Американци, срамота је умрети богат. За ово су најбољи доказ универзитети, које богато помажу, и на које у исто доба полагају најлепше своје наде. — Јавни живот у Сједињеним Државама почива на овим двама принципима: слобода и јединство, сад и увек. Љубав према слободи испољава се овом жељом да се осигура свакој индивидуи у Држави, свакој Држави у Савезу, сопствени-аутономни живот. Дух овога либерализма омет најбоље се очитује у оној верској толеранцији „У нашој срећној земљи, слобода и вера су природни савезници, и иду, руку под руку, заједно ка бољем.“ Слобода и вера су две природне и моћне силе, нека се труде да не ослабе тукући се, нека се дакле уједине зарад добра свију. Америка, уосталом, не замислила да у интелектуалном и уметничком свету ствара из ничега: јединственом активношћу, методом, примчивим духом, својом брзом схватљивошћу, она асимилује све што јој као најзнатније пружи стари свет. Дух којим она скупља толике књиге у својим књижницама, толике инструменте у својим лабораторијама, што позива толике стране чувене професоре на своје универзитете, тај дух никако није воља за подражавање. Не може бити речи о тој да хоће у европску школу. Напротив, она хоће да присвоји, не мењајући их и не излажући их, све креације, све што је велико, у целину много већу, која се приближава што је више могућно идеалу: универзално дело човечанства. — Друга тачка Boutroux-овог говора састоји се у томе да истакне особине француског народа, и да га што већма приближи америчком. Код Француза он нарочито истиче култ разума, култ природних осећаја, чему се придружује осећај и љубав племенитости. Одушевљавати се принципом правде, прихватити ствар потиштених, па било то и на своју рођену штету, тражити најплеменитије, најтеже, најидеалније задатке и предано их испуњавати, не питајући за свој лични интерес, за славу и част имена, зарад добра човечанства, ето, те су амбиције, кадшто дреке, остале живе у срцу оних чију историју претци називаху *Gesta Dei per Francos*. — Извешани овеко одлике и једнога и другога народа, Boutroux налази додирних тачака у мисли америчкој и мисли француској. Са обе стране исти демократски дух, исто осећање о човечјем достојанству, иста љубав према политичкој слободи и према принципу народног суверенитета, исти укуси према природном, уредном и према простоти у одликовању, исто паштење за крајње идеале човечанства. Путови су кадшто разнолики. Америка схвата идеал човечји као синтезу, а Француска омет као врсту креације: америчка идеја човечности је толико богата колико и могућна, Француска пак има за садржај облик човечје природе најчистије и највише. — Оба народа теже да задрже свој интегритет у свом ходу, али ипак за то они се разумеју, и узајамност њихова учиниће да ће владати светом.

Селјаков позив и школа — Извод из извештаја Dr. Emmanuel-a Labat-a. Две су ствари које веома интересују свакога умног Француза: онадање у прираштају и одрођавање селјаково од земље и земљорадње. Овим другим питањем бави се и овај извештај. Француски селјак, баш каогод и наш српски, тражи згодну прилику, па да остави своју земљу и да се посвети ком другом послу. О томе се имало података у врховима, и да би се то, колико толико спречило, покушало се да се селјаку изазове љубав према његову месту и околини на тај начин, што се наредило да се у основним школама, при изучавању народне историје, нарочита пажња скрене на покрајинску и још и на месну историју. Успех је био мали, јер се често није имало материјала, а, сем

WWW.UNILIB.RS

тога, осталим својим наставним градивом, које дете има да изучи у времену од 6—12 године, школа је тачно дејствовала да сељаче одстрани од његова позива, и да га стави у страховито искушење. У оваквим приликама школа има дужност да изазове дивљење и љубав према земљи, и према аграрском занату. То се не може опет учинити простим причањем, већ учитељ треба да је обавештен о свему оном, што је наука до данас створила у агркултури. Он треба да учини да се осети да у том погледу постоји нека веза између школе и ђачких родитеља. Напослетку, учитељ треба да се служи и децим језиком, језиком сељачким, који је једна од најмоћнијих васпитних снага, којом се може користити позив малог сељака. — Своја запажања Labat завршује овако: Усудимо се да загледамо истини у очи: како се од школе у првом реду тражи да изазове љубав код ученика према земљи и према раду на њој; учитељ, у сеоској школи, не може бити васпитач за земљу до тако, ако гледа и воли земљу очима и срцем сељачким, ако је сам остао сељачком, што, уосталом, никако није супротно оригиналној култури духа. Да би се пак припремили овакви наставници, свакако би требало водити рачуна и о томе да се не могу подједнако васпитати и они који ће бити учитељи по селима и они по варошима. Још скреће пажњу на продужне школе, које изгледа, промашају циљ, јер ретко је који, који, кад је сврши, оде да обрађује земљу, већ, напротив, гледа да се упути на коју другу страну.

Стари колеж — Louis Liard — Писац износи своје школовање у колежу de Falaise. Прича како је био ученик завршног разреда, и како их је тада једном приликом обишао инспектор. Инспектору се свидео Лијар-ов писмени рад, похвалио га је и упитао шта мисли да продужи, препоручивши му том приликом, да иде у Ecole Normale, коју је и сам свршио. Лијару се ово свидело јер је тај инспектор био Théry, ректор академије у Caen-у и мислио је да је то школа која даје ректоре. Liard је ушао у ту школу, и после седамнаест година доиста је и сам ректор. Овим саопштењем хтео је да предочи како често пута наметна туђа реч опредељује човеку позив. Liard је одличан писац и човек велика угледа.

Беседникова физиономија — Paul Hazard — Hazard приказује књигу L'oratore, saggio sperimentale di M. L. Patrizi, professore nella R. Università di Torino. — Писац, који како приказивач вели, има доста времена, узима преда се беседника, и подвргава га секцији. Тражи да упути беседника какав треба да буде и шта све треба да ради па да му беседа има успеха, и зато му Hazard вели да би боље урадио да је своју књигу крстио именован *парадокса о речитости*.

После ових чланака је: *Хроника основне наставе у Француској*, Преглед туђинских периодичних часописа, па затим су приказане ове књиге: *Voyage en Inde et en Indo Chine*, просте белешке једнога туристе, M. Brieux, P. ris, Delagrave, 1911, 350 p.

L'Afrique equatoriale française, Rondet-Saint, Paris, Plon;

Aux sources du Nil, Jules Leclercq, Paris, Plon;

Manuel pratique pour l'étude de la Révolution française, Pierre Caron, Paris Alphonse Picard.

Сп.

2. ЧАСОПИСИ

Српски Књижевни Гласник Бр. 287, (XXIX, 1), за 1. јануар 1913. год.
Мати и кћи, приповетка Вељка Петровића; *Душица*, приповетка Антона Чехова; *Пролетње воде*, роман (VI) Ивана Тургенјева; *Јутро на мору*, песма др. А.

Дресић-Павичића; *Жена*, песма Симе Пандуровића; *Мокна и Кикот*, песме Мирка Корољије; *Усамљени врабац и Себи*, песме Бакома Леонарди; *Доситеј Обрадовић и Представници Цркве*, од Радослава М. Грујића; *Новоазарски Санџак (II)* од Гастона Гравје; *Поговор Чеховској приповетци „Душница“* од Лава Толстоја; *Полни Живот и Уметност* од др. А. Форела; *Политички преглед*: 1912. године од Иностраног; *Оцене и Прикази: Хрватска Читанка од др. Драгутина Прохаске* — Јеремија Живановић, *Беспуће од Вељка Милићевића* — др. Јован Скерлић; *Приче које су изгубиле равнотежу од Станислава Винавера* — др. Ј. Скерлић; *Белешке: Књижевност*: Комисија — Ревалш Балкана — Илаз Србије на Јадранско Море — Космолошке Мисли.

Бр. 288 (XXIX, 2), 16. јануара 1913. године:

Немрчаиушке, приповетка Невесињског; *Степенице*, приповетка Ж. Куртелмина; *Пролетње воде*, роман (VII) Ивана Тургенјева; *Ноћне борбе*, песма Данице Марковић; *Јабучило*, песма А. Шантића; *Осветна ханџона*, песма М. Корољије; *Графица Розенберг и њени „Морлаци“* од др. Вој. М. Јовановића; *Хрватска писма (V)* од Милана Марјановића; *Новоазарски Санџак (III)* од Гастона Гравје; *Ситни прилози: Српски Листови* у 1912. години — Урош Џонић; *Одломци из Страних Књижевности: Ограничавање поља и постанак својине* — Анатола Франс; *Позоришни Преглед: Позоришни Годишњак* за годину 1911—1912 — Провизорни: *Политички Преглед: Нерешена питања* — Инострани; *Белешке: Књижевност*: Амерманска Конвенција — Бношура Р. Ј. Циџића у галијанском преводу — Г. Јован Храниловић — О данашњој Српској Књижевности — Атила у Емони — Једна књига о Албанији — Дворски живот у Византији; — *Друштва и Установе: Српска Књижевна Задруга* у 1911. години — Друштво за Српско Народно Позориште — Јубилеј Словеначког Позоришта.

Бр. 289 (XXIX 3), 1. фебруара 1913. године:

Немрчаиушке, приповетка (крај) Невесињског; *Трешњак*, приповетка Влад. Корољенка; *Пролетње воде*, роман (VIII) Ивана Тургенјева; *Генеза*, песма Владимира Назора; *Ви умирете*, песма др. Драг. М. Дамјанића; *Из рата*, песма Милорада Павловића; *Срећа*, песма Пола Верлена; *Графица Розенберг и њени „Морлаци“* од др. Вој. М. Јовановића; *Новоазарски Санџак (IV)* од Гастона Гравје; *Књижевни Преглед: Нови омладински листови и наш нови нараштај* од Ј. Скерлића; *Позоришни Преглед: Живи Леш од Л. Толстоја* — Милан Грол; *Политички Преглед: Садашња Турска* — Абдул Хамид од Иностраног; *Оцене и Прикази: др. Анте Старчевића од др. Бранка Дреклера* — Милан Марјановић; *Белешке: Књижевност: Сабрана Дела Ксавера Шандора Бааскога* — Ко не дође на бој на Косово — Српско-Хрватска Граматика — *Албанија и њене границе* — Један прилог арбанашком питању — Балканске песме — *Алманас* чешких позоришта — Наш положај на Балкану — Разочарење Дипломатије у балканском сукобу — Неколико нових књига о балканским земљама.

Бр. 290 (XXIX 4), 16. фебруара 1913. године:

Једна љубав, приповетка Јосипа Милчића; *Дијалози*, од Бакома Леонарди; *Пролетње воде*, роман (IX) И. Тургенјева; *Сећања*, песма Милорада М. Петровића; *Жалосна ноћ и Наставак*, песме Милана Луковића; *Станце Маркизи*, песма Пјера Корнеј; *Ко зна где*, песма Деллева фон Лилиенкорн; *Напоко Нодило* од Марка Цара; *Графица Розенберг и њени „Морлаци“* од др. В. М. Јовановића; *Новоазарски Санџак (крај)* Гастона Гравје; *Књижевни Преглед: Једна добра књига* — Јаша Продановић; *Позоришни Преглед: Без Среће* од Аделе Мидчиновић; *Змија* Девојка од Виктора Ришкова — Милан Грол; *Политички преглед: Нови рат* — Румунско-бугарски спор — *Нова Албанија* од Иностраног; *Оцене и Прикази: Руско-српска књижевна трговина терезијанског доба* од др. Мите Костића — Јован Скерлић; *Кућа у Северној Албанији* од др. Франца Ноше — др. Тих. Р. Борђевић; *Белешке: Књижевност: Савремена српска књижевност; — Уметност: Шартитуре за Певачка Друштва* — Шуманова биографија.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 дин., за друге земље 15 дин. у злату (франака). — Прегилата се шаље Учраву Државне Штампарије краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу у уредништву (Министарство Просвете и Црквених Послова у Београду). Они се, на захтев писца, враћају.